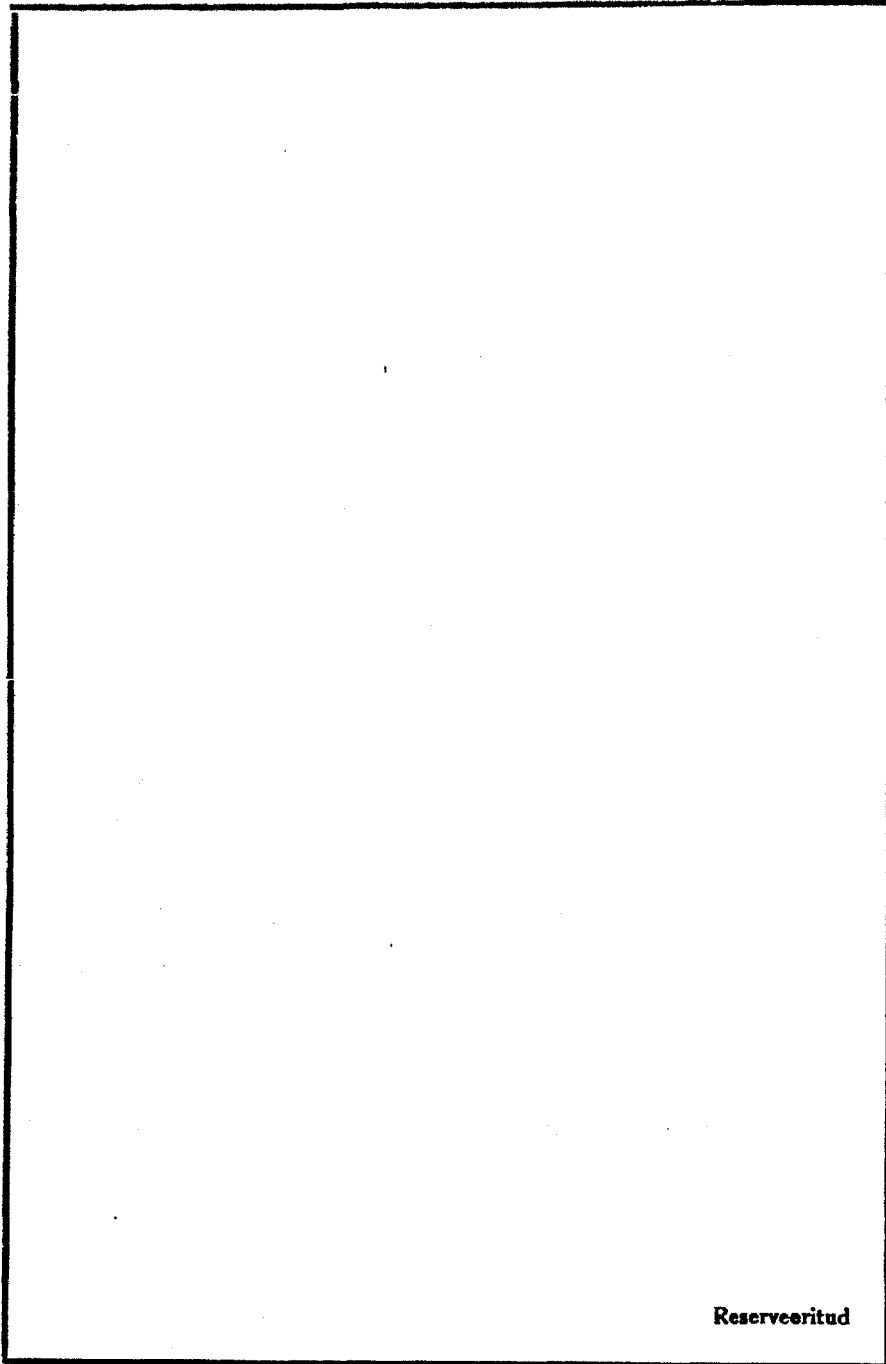

AKADEEMIA

UUE PÕHISEADUSE JÕUSTUMISE PUHUL	P. TARVEL
XUIVÕRD ON FAŠISM EKSPORTKAUPI	ED. LAAMAN
EESTI TOETUSEST SOOMELE	M. HAAVIO
EESTI VÄLISPOLIITIKA II	L. TÕNISSON
ELULÄHEDUSEST, ERITI LUULES	A. ORAS
ORDULOSSID JA MEIE	A. TUULSE
REAGEERING VÕHIKLUSELE	A.-T. KLIIMANN

NR. 6 · DETSEMBRIKUU · 1937

Reserveeritud

EESTI
AR RAHVUS-
RAAJAATUKOGU

AKADEEMIA

NR. 6

DETSEMBER

1937

UUE PÕHISEADUSE JÕUSTUMISE PUHUL

Asja jõustunud uue põhiseadusega näib meil pikkade ootuste järel lõpuks saabuvat ajajärk, mis töötab kaasa tuua normaalsemaid poliitilisi olusid. Kestev ja tülikas põhikorra-kriis on nähtavasti möödumas. Uus põhiseadus tahab jälle kehtima panna kindlama õigusliku korra ja rajada seaduspäraseid eeldused rahva aktiivseiks poliitiliseks eneseavaldusiks. Millisel seisukohal ka ei asutaks selle põhiseaduse aluseks võetud eri põhimõtete suhtes, tuleb igal juhul tervitada juba seda tõsiasja ennast, et meil on jälle tagasi jõutud põhiseadusliku korrani ja et uus põhiseadus selle ausal ja korrektsel teostamisel võib meid tagasi viia teatava, tõsi küll, üsna mõõduka demokraatliku režiimi juurde.

Kui omal ajal meie riigi juhtivad võimud üritasid hoogsa aktsiooni 1933. a. põhiseaduse muutmiseks, siis rõhutasid nad rahvahääletuse-kampania jooksul ja hiljemini korduvalt, et see vapsismi ideede alusel loodud põhiseadus sisaldavat hädaohtlikult suurel määral eeldusi autoritaarse režiimi teostamiseks, mispärast olevat tungivald vajalik muuta Eesti riigi põhikorda ja nimelt tagasi pöörduda kindlama demokratismi radadele. Seda põhinõuet on Rahvuskogu oma põhiseaduse loomisel arvestanud, mitte küll sellisel määral, nagu seda järjekindlad demokraatliku ideoloogia pooldajad olid oodanud, aga siiski mõnes suhtes üsna selgel ja kindlal kujul. Ühtlasi on nii Vabariigi Valitsuse esindajad kui ka Rahvuskogu juhtivad jõud mitmel korral deklareerinud, et uus põhiseadus tuleb ausalt ja järjekindlalt ellu viia. Kõigest sellest ei saa teha muud järeldust, kui et Eesti on uue põhiseaduse jõustumisega teadlikult loobunud üleminekuaja autoritaarse värvinguga režiimist ja tahab jälle tagasi astuda nende riikide perre, kes vankumatult ja kõrvalekaldumatult on esindanud demokraatlikke ideid.

Kui see järeldus osutub õigeks, siis on käesoleval hetkel teatav õigus rõõmüstamiseks neilgi, kes uues põhiseaduses paljusid asju oleks tahtnud näha hoopis teisiti. Sest õigusliku korra restaureerimine ja eelduste loomine normaalseks poliitiliseks teotsemiseks kaaluvad loomuli-

kult üles mitmedki kahtlused, mida mõned uues põhiseaduses sisalduvad uuendused on tekitanud järjekindlana demokraatliku mentaliteediga kodanikes. Oleme ju äsjamöödunud kriisiaastate järel samas seisundis, kui Prantsusmaa 1815. a. restauratsioonijastu algul, pärast Napoleon I langemist: Louis XVIII poolt oktruajeeritud põhiseadus oli üsna mõõdukas ja võimaldas alguses *chambre introuvable*'ide olemasolu, ent ta kindlustas siiski mingi õigusliku korra ja avas tee edaspidisele tulemusrikkale konstitutsioonilisele arenemisele.

Ja samasugused lood korduvad nähtavasti *mutatis mutandis* meilgi. Jällegi avaneb rahva poolt seaduslikus korras valitud organeil võimalus teostada täidesaatva võimu organite suhtes seda kontrolli alt-poolt, mida vägede ülemjuhataja on hiljuti ühes kõnes vajalikuks tunnistanud ja mille puudumine on üleminekuaja ebamääraseis oludes andnud end mõnigikord teravasti tunda. Jälle hakkab rahvaesindus teostama temale kuuluvat eelarve-õigust ja sel teel mõjustama kogu täidesaatva võimu tegevust. Ja jälle võib seadusandlikest kodadest kõlada rahva-saadikute vaba sõna, äratades vastukaja üle kogu maa. Ühtlasi loob uus põhiseadus kindlamad eeldused püsivama valitsusvõimu korraldamiseks, kui see võimalikuks osutus esimese põhiseaduse juures, mis ei suutnud ära hoida valitsuste liigset kiiret vaheldumist ja sellest tingitud tülikaid valitsuskriise.

Ka kaob uue põhiseadusliku korra juures vajadus rakendada tege-likus valitsemistöös senises ulatuses mitmeid selliseid rahvaga kontakti pidamise vahendeid, mis osutusid möödapääsematuiks vaikiva siserahu ajal, mil rahvaesindus eksisteeris vaid teatavas „potentsiaalses“ seisundis ja poliitilise diskussiooni võimalused olid äärmiselt piiratud. Selle korra juures asendus riigielu aktuaalsete küsimuste arutlemine igast võimalikust seisukohast *pro* ja *contra* teatavate ühepoolsete tahteavaldustega, mis laiadele rahvahulkadele teatavaks tehti suurejooneliste isamaaliste lavas-tuste (suurkongresside, -paraadide) jne. näol. Loomulikult õnnestus selliste massiliste kokkutulekute kaudu käsitleda poliitilise elu konkreet-seid üksikasju ainult kaunis üldisel kujul ja piiratud ulatuses, sest kõrge-lennuline patriootiline paatos, mis iseloomustab neil kokkutulekuil peetud effekandeid, võis küll kuulajate südameid kaasa helisema panna, ei suutnud aga oma pühapäeva-elevuste kõrgustelt just eriti palju instruk-tiivset pakkuda igasugu äripäeva-huvide ja tarvete selgitamiseks, ega taotelnudki nähtavasti viimast eesmärki.

Kui uue põhiseaduse elluviimisega saabub üleminekuaja romantika järel jälle hallim ja kainem igapäevsus, siis kaob vististi ka vajadus tege-likus päevapoliitikas rakendada selliseid võtteid, mis on oma iseloomult määratud avaldama ülendavat ja tõstvat mõju vaid juhul, kui neid kasus-tatakse harukorral, teatavate suuremate vaheaegade järel saabuval riik-likel ja muil pühadel ja teistel eriti pidulikel hetkil. Uuesti algavas tege-likus päevapoliitilises töös sobiks normaalsete olude kujunemise järel harrastada jälle rohkemal määral asjalikku ja kainet diskussiooni igasugu konkreetsete aktuaalsete küsimuste kohta, silmas pidades hiljuti surnud president-vabastaja Th. Masaryk'i elutarku sõnu: „Inimesed klammer-

duvad sõnadesse, mina aga olen alati hinnanud asju, tõsiasjade jälgimist ja tunnetamist. Suurtest lööksõnadest võivad inimesed uimastuda, mitte aga nende abil töötama õppida. Meie (s. t. tõehhid) vabastasime end despootilise valitsuse alt, nüüd peame vabanema veel suurtest ja despoofilistest sõnadest.“

Just viimaste aastakümnete jooksul on enda jõust teadlikuks saanud, ent samal ajal poolikult haritud või hoopis harimata rahvamassid oma puuduliku poliitilise küpsuse tõttu mitmel pool mingi eksklusiivse ideoloogia mõjul üksteise võidu rutanud käest ära andma neid demokraatia saavutisi, millede eest nende isad ja isaisad olid ennastalgavalt võidelnud. Masside madal hariduslik tase on olnud suureks pidurdavaks teguriks demokraatliku poliitilise korra arendamisel, tõkestades väga tugevasti rahvalitsuse idee õiget teostamist¹⁾. Seetõttu on demokraatliku riigikorra kindlustamine ja arendamine raskemaid poliitilisi ülesandeid, mille kallal kõigil kultuurimeelseil ühiskonnaliikmeil tuleks töötada lakkamatu visaduse ja innuga. Saksa pedagoog Kerschensteiner väidab õigusega, et mida demokraatlikumaks muutub riigikord, seda aristokraatlikumaks, s. t. seda õilsamaks, sügavamaks ja rikkamaks peab muutuma ta kodanikkude hingeelu. Ilma laialiste rahvamasside püsiva, aktiivse ja teadliku osavõtuta riigielu korraldamisest ja juhtimisest ei saa demokraatlik rahvariik otstarbekohaselt funktsioneerida ja peab paratamatult manduma kas varemmini või hiljemini.

Ent vastavad poliitilised võimed ei lange kodanikele taevast üleöö rüppe, vaid neid tuleb kasvatada süstemaatiliselt korraldatud, kaine ja asjaliku sotsiaalpedagoogilise tegevuse kaudu. Nüüdisaja valitsevale klassile, s. t. kogu rahvale, tuleb anda vähemalt samavõrra, kui mitte rohkemgi haridust ja kodanikukasvatust, kui seda omasid endised valitsevad rahvakihid teissuguste riigikordade juures. Oli ju monarhistlikes või aristokraatlikes riikides haridus peamiselt teatavaks individuaalseks väärtuseks, mida igaüks kasustas nii-öelda koduses tarvituses. Demokraatlikus riigis osutub kodanikkude haridusliku taseme tõstmine ja nende riigiteadvuse arendamine esmajärguliselt tähtsaks ülesandeks. Arendada demokraatlikku riigikorda ilma poliitilise kultuuri süvendamiseta on samasugune üritus kui õppida ujumist ilma vette minemata. Saksa diplomaatia juhtiv tegelane Wilhelm II ajal Fr. v. Holstein vabandas end kord sellega, et poliitikas olgu mõnikord lubatud olla eesel. Olgu teiste riigivormidega lugu selles suhtes milline tahes, ent demokraatia suhtes peaks asi olema selge: siin pole eesli voorustega midagi peale hakata!

Samale tulemusele jõuame samuti vabaduse mõiste analüüsimisel. Liberalismi poolt arendatud vabaduse mõiste tekkis XVIII sajandil võitluse tulemusena katoliku kiriku absoluutse vaimse autoriteedi ja absoluutseis monarhia is esineva riikliku sunnisüsteemi vastu. Valgustusajastul käsitati vabadust kui loodusõigusele toetuvat tõsiasja ja rõhutati, et inimesed sünnivad vabadena ning oma õigustelt võrdseina. Ent hiljemini õpiti

---

1) Olen seda nähtust lähemalt käsitelnud kirjutises *Rahvahariduse osa nüüdisaegses ühiskonnas*, „Kasvatus“ 1937, nr. 7.

nägema vabaduses eeskätt isiksuse eneseväärtuse-tunnet ja temale omast positiivset võimet ennast võimalikult vabalt määrata ja igakülgsest arendada. Jeremy Bentham rõhutas õieti, et inimene kaugeltki ei sünni vabana, vaid saab selleks alles pikema aja kestel kasvatades enesearendamise ja teiste omataolistega liitumise teel.

Nii ei seisa vabadus mitte mingi endastmõistetava tõsiasjana isiksuse arengu algul, vaid ta moodustab teatava ülesande, eesmärgi, ideaali, mis on saavutatav sedamööda, kuidas areneb isiksuse (või mõne muu individuaalsuse, näit. klassi, rahva jne.) eneseteostus protsess. Selliselt käsitatuna vabadus pole mingi õigus või eesõigus, vaid ideaalne ülesanne, mis nõuab isikult ja rahvalt visa püüdmist, lakkamatut enesekasvatustööd, ühtlasi ka enesepiiramist ja mõnikord isegi eneseohverdamist. Inimesi, kes oleksid võimelised ennast vääriiselt teostama, enese ja teiste üle valitsema, tuleb alles kasvatada sihikindla sotsiaal-pedagoogilise tegevuse kaudu terve ja kaine poliitilise praktika najal.

Demokraatliku mentaliteediga kodaniku kasvatamine toimub kõige otstarbekohasemalt vaba vaimuse alusel, mis on iga tõelise ja püsiva kultuuriarengu olulisemaid eeldusi. Ajaloost võime tähele panna, et neis riikides, kus pikema aja jooksul on puudunud individuaalsed ja poliitilised vabadused, kus võimu teostajad on rahvaid otsekui igavesti alaealisi hoidnud range vaimse hooldamise all, kus ühiskonna vaba jõudude mängu on asendanud kroonulik Püha Bürokraatsius, kes püüab unifitseerida kogu elu, nii poliitilist kui ka vaimset, kus soodustust ja toetust on leidnud ainult need, kes on kõigis asjus vastuvaidlemata alistunud riigivõimu ettekirjutistele, — et selliseis riikides on ikka pikapeale tekkinud tühjus, ummik ja tardumus nii poliitilise ja ühiskondliku kui ka vaimse kultuuri alal. Friedrich II oli üks oma aja teenelisemaid valgustatud valitsejaid, kes teostas suure arvu olulisi reforme, ent tema bürokraatlik ja valjult absolutistlik režiim tüütas pikapeale omefi Preisi rahvastiku põhjalikult ära: „oldi sellest tüdinud kuni vihkamiseni“ (*on en a été fatigué jusqu'à la haine*), nagu õieti väidab Mirabeau oma kuulsas teoses „Preisi monarhia“.

Kui ühiskondlikus organismis puudub kõike viljastav vaba vaimsus, siis jäävad sellise organismi eri osad aja jooksul paratamatult kiduraks, kaotavad oma senise elujõu ega suuda edukalt täita oma funktsioone. Heinrich Mann on tähendanud hiljutist Saksa raamatute autodafeed käsitles, et võimu abil ei saa vaimu alistuma sundida, küll aga ajutiselt alla suruda: „Die Gewalt lässt die Menschen tief sinken und entehrt sie; sie überzeugen und ihre Achtung erzwingen, dass kann sie nicht.“ Välise surve mõjul tõmbuvad autokraatlikes riikides sisemiselt ausad elemendid kõrvale, jäädes areneva elu passiivseiks pealtvaatajaiks, kuna paindlikud karjeristid tõusevad esikohale ja saavutavad sageli oma tõelistele võimetele mittevastava ühiskondliku erikaalu. Nii ähvardab kõiki autokraatiaid hädaoht manduda vaimseks k a k o k r a a t i a k s.

Neil asjaoludel tuleb meil käesoleval hetkel hinnata seda kõrgemalt võimalust tagasi pääseda „laiemale merele, vabaduse järele“, võimalust, mida uue põhiseaduse jõustumine on eesti rahvale avanud. Et selle

demokraatlikuks kavatsetud põhiseaduse raamides areneks ja kasvaks tõeliselt demokraatlik ja igapidi vaba rahva vääriline sisu, selleks tuleb eriti kultuurimeelsel haritlaskonnal uusi avanevaid teotsemisvõimalusi energiliselt ja igakülgsest, tahte- ja sihikindlalt kasustada. Seega osutub demokraatliku poliitilise kultuuri süvendamine meil esmajärguliseks, vaimsegi kultuuri tulevikuperspektiivide seisukohalt ülitähtsaks ülesandeks, mille suhtes ka rahvameelsed akadeemilised ringkonnad ei tohiks jääda vähimalgi määral ükskõikseks.

P. Tarvel

KUIVÖRD ON FAŠISM EKSPORTKAUP?

„Fašism ei ole eksportkaup,“ ütles Mussolini.

Vastupidist näib uskuvat Hitleri asetäitja Hess, kes ütles:

„Vanasti rändasid rahvad, — nüüd rändavad ideed.“

Kummal on õigus?

Omaenda kogemustest peame õiguse Hessile andma. Sellest ei ole aga küllalt. Fašistlike rühmi või rühmakesti on pea igal rahval. Kuid kaugeltki igal pool pole neil ühesugune edu. Mispärast? Arusaadavalt on see küsimus meilegi väga aktuaalne, — nii meie eilse, tänase kui ka homse päeva seisukohast.

*

Kõigepealt: keda lugeda fašistideks? Enamlased kutuvad fašistideks isegi omaenda kõige lähemaid naabreid — trotskiste ja sotsialiste, — umbes niisama, nagu mõned äärmised parempoolsed ja fašistid kiruvad enamlaseks igat kodanlastki, kes just nendega ühest leerist ei ole.

Brasiilia diktaator Vargas, kes mõne aasta eest oma esimese „pronuciamiento“ oli teinud kommunistide abil, kuulutas nüüd oma järjekordse uue „pronuciamiento“ puhul oma kõige uuema riigikorra — „fašistlikuks“ — olgugi et selles senisega võrreldes midagi oluliselt pole muutunud.

Kui vaatleme fašismi selle kahel kodumaal — Itaalias ja Saksamaal, siis näeme paljude sarnasuste kõrval sealgi hulga lahkuminekuid.

Ühine on mõlemal:

„Juhi-põhimõte“: „duce“ ehk „Führer“ seisab püramiidi tipus ja käsutab sealt hierarhilises korras kõiki alamalseisvaid. Võim tuleb ülalt alla, mitte, nagu liberaaldemokraatlikkudes riikides, alt üles.

Monopoli-erakonnad — „PNF“ ja „NSDAP“ on ainukesed poliitilise võimu kandjad, kelle kontrolli alla on tasalülitatud kogu ühiskondlik elu.

„Integraalne rahvuslus“, väljenduv kollektivistlikus põhimõttes: „riik on kõik, isik — mittemidagi“. Siit muinaspaganlik vastu-

olu kogu Euroopa ristiusu, renessansi ja humanismi kultuurile. Hegeli mõttes saab rahvus — jumaluseks; selle „sacro egoismo“ — ülimaks kõlbluseks.

„Autoritaarne demokraatia“. Rahvas ei vali küll endale valitsust, nagu liberaalses demokraatias, vaid avaldab sellele oma usaldust ja ustavust plebistsiitidega, nagu see toimus ka Prantsusmaal Napoleoni aegu.

Kollektivism ei järgne siin, nagu sotsialismil, mitte kihivõitluse ideest, mille lõppsiht — isiku hüvangu parem teostus tuleviku riigis — veel siiski jääb individualistlikuks. Vaid ta on tulemus integraalsest rahvustusest. Isiku hüvangu ei mängi iseenesest enam üldse osa. Küll aga satub isik avaliku võimu kõige kõrgemal hooldamise alla, kui ühiskonnale tarvilik liige.

Dünamism. Integraalne rahvuslus peab looma „võimsa rahvusterviku“, kes oma ülimat eneseteostust näeb välispoliitikas, mobiliseerides ja militariseerides selle rünnakuteks kõik rahva jõud. Ümberpöörduvalt — isik peab oma ülimat eneseteostust siin nägema just rahvusterviku välises enesemaksmapanekus. Seega siis — välispoliitika primaat ja imperialism.

Solvatud rahvustunne. Mõlemad rahvad on suurrahvad, kuid fašismi tulekul ei tahtnud välismaailm neid suurriikideks tunnustada. Integraalne rahvuslus esineb selle alaväärtuskompleksi ülekompenseerimisena.

Itaalia fašismil ja saksa rahvussotsialismil on sealjuures ka silmatorkavaid erinevusi:

Ülimaks kollektiiviks loeb fašism — riiki, rahvussotsialism — rahvust („Völkische Gedanke“). Fašismi müüt on — „Roma aeterna“, rahvussotsialismi müüt — saksa tõug — „Blut und Boden“ või lühendatult — „Blubo“. Seepärast on rahvussotsialism — juudivastane, fašism aga mitte: verepuhtus on ühele palju tähtsam kui teisele.

Itaallased on kõik katoliku usku ja juba „Roma aeterna“ müüt sunnib fašismi katolitsismist lugu pidama, mis ilmnes paavstiga rahu tegemises. Sakslased on aga kahte usku lõhestatud, kusjuures katoliiklaste keskus on koguni väljaspool Saksamaad. Siit rahvussotsialismi püüd hea või kurjaga usutunnistusi tasa- või välja lülitada.

Itaalia on patriarhaalne maa, mida veel hiljuti suurelt jaolt valitsesid maafia-röövlibandid. Itaalia ühiskonda võis Mussolini valitseda, seda korporatiivselt jaotades. Saksamaa on väga industrialiseeritud maa väga väljaarenenud kutseliikumisega. Kihivõitluse kartusest ei usaldanud seal rahvussotsialistid korporatismiga katsetada.

Itaalia pole sõjalisi traditsioone ja fašism polnud võimuletulekul kuigi suur massidelikumine. Seepärast võis Mussolini rahulikult oma mustsärklastele relvad jätta. Saksamaa on aga olnud „sõjavägi, kes omab riigi“. Ja Hitleri SA oli võimuletulekul — tõelik miljonitemass, kes tungles sotsiaalsele revolutsioonile. Sellest — 1934-nda aasta 30. juuni vere- saun ja sõjaväe kuulutamise „rahvuse ainsaks relvakandjaks“.

Neist erinevustest järgneb, et itaalia fašism ei kitsenda nii füüsiliselt isiku vabadusi ega tungi nii kaugele tema ellu, kui saksa rahvussozialism. Psühholoogide keeles: tema alaväärtuskompleks on saksa omast märksa vähem. Kuid oluline jääb siiski ühiseks: see on muistse sõjalise absolutismi uuestisünd uue aja massidemokraatia ja rahvusluse alusel.

*

Kui neid olulisi tunnuseid arvestada, siis torkab silma, et Nõukogude Venemaa viimasel ajal on arenemas fašismi poole: Stalin on kuulutatud „rahvaste juhiks“ („voždj narodov“). Kommunistlikus monopolierakonnas on läbi viidud „juhi-põhimõte“: ülalt antud „üldliinist“ („generaljnaja liinia“) ei tohi enam keegi kõrvale kalduda. Uue põhiseaduse plebistsiitidega teostatakse „autoritaarne demokraatia“. Kuna sotsialistlik lõppideaal — isiku hüvangu parem teostus — ikka enam aset annab uuele suurriiklikule isamaalusele, muutub ka Vene kollektivism ikka enam absoluutseks, — arvamine, nagu peaks kollektivism tingimata eeldama võrdsust („Akadeemia“, 1937, nr. 3, lk. 139) on ekslik: mesipuuühiskonnas pole sugugi võrdsust, — ometi on ta täiuslikult kollektivistlik.

Fašistlikuks ei saa aga nimetada praegust Poolamaad, kuigi ta 1935. a. põhiseaduse järgi on autoritaarne riik. Tema valitsuserakond ei ole monopoolne ja kuigi ta tunneb juhti, ei tunne ta juhi-põhimõtet. Oma „sotsiaalse riiklusega“ balansseerib ta individualismi ja kollektivismi vahel, — arusaadaval põhjusel, kuna ta kahe hiiglanaabri vahel on liiga kirju-rahvuslik ja nõrk, et sisendada oma kodanikele suurriiklikku müüdi integraalset rahvuslust: tahes või tahtmata kannab Poola rahvuslus välispoliitiliselt enam defensiivset kui ofensiivset laadi. See dünamismi puudumine pole lasknud Pilsudski legionäride liikumisest kasvada masside-liikumist. Pilsudski surma järele on sellest jäänud — sõjaväe diktatuur, kes otsib massibaasi. Prof. Mirkine-Getzevitsh on teatava õigusega teda võrrelnud 19. sajandi „pseudo-konstitutsiooniliste“ monarhiatega.

Ei saa fašistlikuks lugeda ka praegust Austriat, kuigi seal autoritaarne põhimõte on palju täiuslikumalt läbi viidud kui Poolas ja valitsuserakond on monopoolne. See valitsuserakond pole mitte valitsust võimule kandnud ega kanna ka praegugi mitte poliitilist võimu, vaid valitsus ise on teda kutsunud endale toeks: ta on lihtsalt valitsusaparaadi üks haru, millel puudub omaenda elu. Massibaasi puudumisel ei saa siin juttu olla autoritaarsest demokraatiast ega plebistsiitidest, sama vähe kui mingist fašistlikust müüdist või dünaamikast. See on — bürokratlik politsei-riik, kes end nimetab „kristlikuks seisusteriigiks“, kuna ta oma ühiskonda valitseb korporatiivselt paavsti „Quadragesimo anno“ bulla järgi. Peale Itaalia toetuse on katoliiklaste tagakiusamine natside poolt talle ainsaks ideoloogiliseks aluseks: ta on jäänud paaterite riigiks, milles Baier saada tahtis, aga ei suutnud.

Ei saa fašistlikuks nimetada isegi meie naabrit Lätti. Kuigi seal on välja kuulutatud juhi-põhimõte, puudub monopolierakond, sest et juhi endine erakond poleks talle jätnud iseseisvust ja uut ei ole nii kerge teha. Nagu Poolas, nii on siingi rõhutatud valitsuse silmapaistvat toetu-

mist sõjaväele. „Müüdi“ ja „dünaamika“ puudumisel ollakse Austria eeskujul ühiskonda korraldamas korporatiivselt ja kogu riigiehitus on ametlikult kuulutatud üleminekuvormiks — kuni uue põhiseaduse juurde väljajõudmiseni.

Nii Poola, Austria, kui ka Läti riigivormid kannavad tavalise üleminekuaja diktatuuri kuju, kus riigivõim toetub peamiselt sõjaväele. Sealjuures on Poola rahval teatav minimaalne osavõtt võimu moodustamisest. Nagu Nõukogude Venemaalgi, saab ta hääletada kandidaate, kes talle valitsusvõimude poolt esitatud. Austria ja Läti on aga täisautoritaarsed riigid, kus rahval pole valitsuse kohta midagi ütlemist ja kõik võimud on nimetatavad. Naljafades on Austria põhiseaduse kohta öeldud, — sellel puuduvat ainult veel üks §: president nimetab rahva. Läti on üks vähestest riikidest, kui mitte ainuke riik maailmas, kellel praegu puudub igasugune põhiseadus.

Nendega võrreldes kannab üleminekuaja diktatuur Eestis pehmemat vormi. Diktatuur ise on maksma saanud mitte põhiseaduse väljalülitamise, vaid põhiseaduse alusel kaitseseisukorra välja kuulutamise feel. Selletõttu on põhiseaduslikud asutised legaalselt säilinud, ainult on neid tegelikult kas täielikult (nagu Riigikogu*) või osaliselt (nagu mõnda omavalitsust) suspendeeritud või täiendatud ülalt nimetatud komissaridega. Kaitseseisukorra tõttu on Eesti sisekord ometi illiberaalsem Poola omast: erakondade tegevus on lõpetatud. Autoritaarse demokraafia eeskujudel on uue põhiseaduse andmine lähtunud plebistsiidist. Kui meie 1933. a. põhiseadusel selle plebistsitaarse presidendi kõikvõimsa positsiooniga oli tunduv fašistlik kallak, siis peab 1937. a. põhiseadust pigem nimetama konservatiivseks. Ses mõttes on seal iseloomulikud kitsendused demokratismis: valija vanuse-tsensuse fõstmine, rahvahääletuste tagasitõrjumine, teise koja moodustamine. Kutseesindustega teises kojast on ta riigiehitusse toonud korporatiivse olluse, erinedes Austria ja Läti kutseesindustest siiski selle poolest, et need tal pole nimetatavad, vaid valitavad.

*

Eesti uue põhiseaduse konservatismil on üheks silmanähtavaks ülesandeks — kindlustada riigielu fašismi uue sissefõngi eest. Kuivõrd see võib õnnestuda? Mõningaid oletusi võime selle kohta teha, analüüsides 1932—34-nda aasta vabadussõjalaste liikumise kogemusi.

Kahtlemata oli Eesti vabadussõjalaste liikumine, niisama nagu ka Soome IKL — fašistlik liikumine. Ta oli seda oma autoritaarselt organisatsioonilt, mis rajatud juhi-põhimõttele. Ta taotles saada monopolierakonnaks, milleks mõni päev pärast 1933. a. oktoobri rahvahääletus esitas oma häälekandjas kõigile muudele erakondadele ultimatiivse nõudmise — likvideeruda. „Autoritaarseks demokraatiaks“ nimetas teda F. Karlson, üks ta pooldajaid, ja A. Sirk seletas: rahval on ükskõik, kas tal on sada esindajat või üks esindaja. Parlamentarismile

* Artikkel on kirjutatud enne Riigikogu volituste lõpetamist Riigihoidja dekreediga. Toim.

eelistas ta rahvahääletusi. Ta oli kollektivistlik, tunnustades riigi primaati isiku üle. Tema „rahvusriik“ pidi olema „võimas rahvustervik“ („Volksgemeinschaft“), mille ees kodaniku õigused peavad kaduma. Laenates rahvusotsialismilt selle eeskava, oli ta nagu seegi — massideliikumine, kus juhtideks nagu sealgi — erusõjaväelased ja endised partisanid, sotsiaalseks baasiks aga kriisis pauperiseeritud väikekodanlised kihid ja tööta tööliised, eriti tööta noorus. Peale selle spekuleeris, nagu rahvusotsialismilgi, tema võimuletulekule osa kodanlust, kes lootis, et ta demokraatliku korra hävitab ja siis võimu kodanlusele üle annab.

Papeni, Hugenbergi, Schachti kukkumine tähistas saksa kodanlusele pettumust selles spekulatsioonis. Kas oleks eesti kodanlusele sel alal olnud paremad väljavaated?

Kindlasti mitte. Sotsiaalrevolutsiooniliste olluste ohjeldamisel võisid Saksa kodanlased loota solvatud rahvustundele. Sellest tekkiv integraalne rahvuslus pidi tõukama rahvusotsialiste rahvusliku konservatismi ja imperialismi poole, otsides sotsiaalsetele sisepingetele lahendust välispoliitilises ekspansioonis. Tõeliselt läkski rahvusotsialism seda teed, lüües 30. juunil (1934) tagasi sotsiaalse revolutsiooni ihkajaid ja tehes kõik oma plebistsiidid välispoliitilistel küsimustel: Rahvasteliidust lahkumisel, „Versailles' ahelate“ purustamisel, Reinimaa uuestimilitariseerimisel. Välispoliitiline enesemaksmapanemine uuestirelvastumise ja sõjaga ähvardamise teel sai tähtsamaks vahendiks, millega rahvusotsialism rahva meeli ja mõtteid mõjutab ja lootusi võimaldab paremale tulevikule.

Sellest hoolimata pidid Papen, Hugenberg ja isegi Schacht langema. Mispärast? Sellepärast, et välispoliitiline enesemaksmapanemine Saksa maalt suuremaid pingutusi nõuab, kui tema majandus seda normaalselt võimaldaks. Sõja otstarveteks tuleb Saksa majandus riigikapitalistlikult ümber korraldada.

Solvatud rahvustunde puudumisel jäi eesti väikerahval „võimsa rahvusterviku“ loomine — tühjaks sõnakõlksuks. Ida-Karjala irredenta juures oli Soome IKL-el ses suhtes igatahes enam väljavaateid. Vähemalt võib osa Soome noorust loota, et ekspansioon seal talle uusi võimalusi avaks.

Eestil pole mõeldav rajada tulevikku välispoliitika primaadile. Kui ühel 1933./34. aastavahetuse koosolekul sellele vabadussõjalaste tegelase J. Libe tähelepanu juhtisin, siis vastas ta: „Hakkame kasvõi Valga teist poolt tagasi nõudma“. Mis tekitas koosolekul üldist naeru.

Eesti vabadussõjalaste rahvusotsialism lonkas ühe jalaga. Tal oli kriisiliikumise sotsiaalset dünaamikat, kuid puudus agressiivse rahvusluse dünaamika. Võimu saavutamise korral oleks sellele paratamata järgneval vekslite esitamisel tema „30. juuni“ tulemused kujunenud vastupidisteks Saksa omadele: sotsiaalne mäss oleks summutanud rahvusliku. Meie kodanlastest-vapside üllatuseks ja ehmatuses oleks siis Eesti vististi esimene riik olnud, kes Otto Strasseri „rahvus-kommunismi“ eksperimenti oleks alustanud.

*

Omaenda kogemusest oleme näinud, et fašism võib saada massiliikumiseks. Kuid see pole meie kohalik iseärasus. See on kogu Euroopa arengu üks tendentse.

Absoluutsest monarhiast väljudes on Euroopa viimasel sajandil läbis-
tanud neli voolu: liberalism, demokraatia, sotsialism, fašism. Liberalism ja demokratism XIX sajandil on — masside aegapidine võimuletõus. Meie aja sotsialism ja fašism tähis-
tavad juba — masside võimulolekut.

Veel XIX sajandi algupoolel ei teadnud liberaalid midagi massidest ega tahtnudki teada. „Liberaalse“ kuningas-
kodanlase Louis-Philipp'i aegu oli Prantsusmaal hääleõiguslikke kõigest
paarsadatuhat kodanikku. Liberalismi peahuvi seisis avaliku võimu piira-
mises. Riigi vastu toonitas liberalism — eraõigust, kodaniku „põhi-
õigusi“.

Ortega y Gassetil näib õigus olevat, et liberalism on aad-
liku päritoluga. Kodaniku põhiõigused on tekkinud keskaegse
feodaalaadli „privileegidest“, eesõigustest, mida aadlik oma lossi müü-
ride taga suutis kaitsta ja maksma panna. Inglise revolutsioon tõstis
esmakordselt kodaniku põhiõigused kilbile ja Ameerika revolutsioon süs-
tematiseeris nad deklaratiivselt. Nii on anglo-saksi maad tänapäevani —
liberalismi kodumaad.

Demokratismi sünni võime lugeda Prantsuse revolutsioon-
ist. Ta algab seal üldhääleõigusega ja üldväeteenistusega. Mõlemad
tähendavad, et avalik võim seitsaadik kuulub kõigi kodanike kogule:
rahvas, natsioon muutub suverääniks.

Kuid algusest peale satub jakobiinlaste demokraatim vastuollu
girondistide liberalismiga. Kodaniku põhiõigustes vihkab demokraatia
keskaegseid privileege. Võrdsus on vastuolus vabadu-
s e g a. Rousseau käsitus rahva suveräniteedist ei jäta isikule mingisugu-
seid õigusi — isegi mitte usuvabadust. Jakobiinlaste talitasid tema õpi-
lastena, kui esimestena ajaloos panid toime tasalülituse („Gleichschal-
tung“), mis nüüd enamlastel ja fašistidel kuulsaks saanud.

Viga pole selles, et demokraatia tähendab hulga valitsemist, vaid
selle hulga kvaliteedis. See hulk on — m a s s, kelle liikmed üksteisest
mitte milleski ei erine ja loomulikuks loevad, et ka keegi muu neist eri-
neda ei tohi. Juba John Stuart Mill kirjeldas seda „demokraatlikku
tširannist“: ta taotleb tasalülitust mitte ainult tegudes, vaid peamiselt
just — arvamistes, sest et muidu see vastu pörkab tema „avalikule arva-
misele“. Ta taotleb mitte ainult sõnakuulmist, vaid ka nõustumist, —
seks asuvad tema võrdsustunde valvele vastastikused vihad, kadedused
ja pealekaebamised.

Mass mõjub ainuüksi kollektiivse koguna. Nõnda viib demokraatia
e t a t i s m i ja koguni riigi ebajumaldamise, s t a t o l a a t r i a juurde.
Riik muutub, nagu Hegelil, maiseks jumaluseks ja bürokraatia selle juma-
luse preesterkonnaks, kes kõiki inimese eneseavaldusi peab valvama ja
valitsema, kõigi eest hoolt kandma. Riigi vahelesegamine kõigis majan-
duslikes, sotsiaalses ja kultuurilises küsimusis muutub universaalseks ravi-
miks kõigile raskusile.

Ses etafismis kasvab, nagu Tocqueville seda nimetas, „orjus ilma härradeta“, meeldivam ja lodevam kui tavaline orjus. Kuid sagedasti varitseb härra juba nurga taga ja ootab parajat hetke, et orjade seas rikkalikku lõikust pidada: et demokraatlikust türannisest ainuisikulist diktatuuri teha, tarvitseb ta veel ainult „i“-le punkti peale panna.

Sotsialism on demokraatliku võrdsuse-idee edasiarendus sotsiaalsel ja majanduslikul alal: tootmisvahendite sotsialiseerimine peab võrdsuse täiuslikuks tegema.

Demokraatlikust kadedusest saab siin — klassivaen ja klassivõitlus ning demokraatlikust tasalülitusest — proletariaadi diktatuur, mis tasalülituse peab lõpule viima.

Maise jumaluse osa etendab Hegeli dialektiline metafüüsika. Materiaalne maailm, millest Nietzsche ütles, et see muud ei ole, kui „pime ja sihitu saamine“, leiab sellest metafüüsikast oma mõtte ja sihi: teda läbib dialektiline areng madalamast kõrgema poole. Ja proletariaat muutub Messiaaks, kes seda arengut teostab seega, et ta maailma kannatustekarika tühjendades, viimaks üles tõuseb, kui aeg täis saab. Sel viimisel päeval hukkub senine kuri maailm ning toimub hüpe „paratamatuse riigist vabaduse riiki“. Proletariaat loob siis uue, klassideta ühiskonna, kus ei ole enam sotsiaalseid vastuolusid ega häda.

Sotsialism muutus seega messianistlikuks ja chiliastlikuks usuks, mis nagu usk kunagi võis kauemat aega edasi püsida, ka kui teaduslikud argumendid, millega teda toetada püüti, kokku varisesid, nagu teooria proletariaadi viletsuse kasvamisest („Verelendungstheorie“) ja kapitalistliku maailma kokkuprahvatamisest („Zusammenbruchstheorie“). Just kapitalistliku maailma vapustused, millest sotsialism oma unistuste teostamist oleks pidanud ootama, andsid talle parandamatu hoobi: selle asemel et vapustustes võidule söösta, purunes ta ise nende ees, andes võidu fašismile.

Siis selgus, et kriis oli ammu juba ette valmistatud demokraatia tuleku läbi, mis sotsialismile oli mõjunud nagu keemiline reaktiiv, ära sulatades selle revolutsioonilise substantsi. Demokraatlikes mais jäi sotsialismist järele ainult sündikalism — tööliste kutsehuvide kaitse kapitalismi piirides. Ainult mitte-demokraatlikes mais säilitas sotsialism oma revolutsioonilise paatose ja haaras Venemaal võimu, et teostada ajaloolist eksperimenti. Selle tulemusena toimub meie silme all praegu uus lõhenemine. Kuna trotskistid teostamata jäänud sotsialismi nimel tõstavad uut mässu oma seniste seltsiliste vastu, on valitsevate stalinistide kohta uue keemilise reaktiivina seekord mõjunud riigivõim. Sotsialism oli kapitalismi ärakaotamise järele oodanud riigi ärakadumist. Riigivõim on aga stalinistidest teinud — etafistid ja riigikapitalistid. Riigiaparaat, selle asemel et ära kaduda, on paisunud ennenägematuks Lewiataniks, mis senist enamlust omaenda huvides on ümber tegemas.

Torkab silma, et fašism näitelavale on ilmunud sotsialismi järeltulijana, pooleldi isegi — pärijana. Nagu Prantsuse 1848-nda a. esimestele sotsialistlikele eksperimendele järgnes Napoleon III diktatuur, nii järgnes Itaalia 1919—22 töölisrahustele Mussolini ja Saksa Weimari sotsiaalsele demokraatiale — Hitler.

Napoleon III algas oma poliitilist karjääri sotsialistina — niisama nagu Mussolini, kes oma fašismigi ütleb 50% koosnevat sotsialismist. Ja Hitler loeb oma rahvusotsialismi sünteesiks rahvuselusest ja sotsialismist.

Sellest sugulusest hoolimata näeme mingit erilist vaenu sotsialismi ja fašismi vahel, — mingit leppimatut „v e n n a v i h a“, mis meiegi vap-sidel ilmnes, kui nad 1933-nda a. rahvaalgatusega tahtsid sotsialismi ära keelata.

See tuleb sellest, et fašism laenab sotsialismilt ühe osa, teine osa on talle aga vastuvõtmatu. Ta lükkab tagasi sotsialismi utopia, kui teostamatu. Kuid mitte seks, et tagasi pöörduda liberaalse kapitalismi juurde, vaid et lõpuni edasi minna etafismi suunas, kuhupoole sotsialism minema hakanud. Vastandina „liberaalsele riigile“ loob ta oma „sotsiaalse riigi“, mis on — u n i v e r s a a l n e h o o l e k a n d e - a s u t u s. Riigistades sotsialistliku kutseliikumise, laiendab ta selle funktsioone viimaste kon-sekventsideni: kodanikul ei jää enam ainustki sammu, kus ta mitte riigi eestkostmise ja hooldamise all ei seisaks.

Niisugune universaalne hoolekande-asutus ei saa muud olla kui autoritaarne. Ja seda on fašism. Kui demokraatias diktaator nurga tagant varitseb ja sotsialistlikes parteides, nagu prof. R. Michels seda näitas, „bonzede“ (parteiuisade) oligarhiaks on kasvanud, siis ilmub siin diktatuur puhtal kujul. Juht on möödapääsematu superarbiter hoole-aluste pretensioonide vahel. Kujukalt näitavad seda Vene ja Saksa propaganda-plakatid: tööline töötab, lõbutseb, naerab; nooruk spordib, õpib, marsib; talumees külvab, künnab, kuulab raadiot. Juht aga mõtleb, muretseb, hoolitseb kõikide eest, nagu isa oma laste eest. Hoolekande-line riik on — uuspatriarhaalne riik.

Ses täiusliku kollektivismi muretuses peitubki üks fašismi võlu, nagu Thomas Mann („Hoiatus Euroopale“) seda on näidanud: see vabastab isiklikust vastutusest. „Võrreldes isikliku eluga, on kollektiivses elus kõik kerge ja lihtne. ... Uus noorus taotleb ainult ühte: loobuda omaenda „minast“. Ta otsib ainult joobumust ... Noormees, kes marsib rivis teistega ja laulab populaarsetel motiividel järjekordseid hüüdsõnu, tunneb egoistlikku ja steriilset õndsust. Kuhu ta läheb — see on talle ükskõik, — ainult kui sulada massis, vabaneb vajadusest isiklikult süveneda elusse ja selle mõttesse...

On traagiline, et praegune segadus tuli XIX sajandi suuremeelsusest, tema pimedast ohvrimeelest. ... Massid ei aima tsivilisatsiooni keerulise-maid eeldusi, ei pane neid üldse tähele. Selle tõendus — nende suhtumine liberaalsesse demokraatiasse, millele nad kõik võlgnevad: nad hävitavad selle, teda kasutades. Väga võimalik, et nad samuti hakkavad suhtuma ka tehnikasse, vaatamata oma naiivsele, lapselikule armastusele selle vastu ...

Sõda ainult kiirendas seda laostumisprotsessi, — algas see ammu. XIX sajand uskus sotsialismi, et see võimeline on kasvatama ja harima rah-vast, talle kätte andma teaduse, kunsti ja kõik kultuuri hüved. Meie päevil aga selgus, et masse on kergem valitseda, visates neile söödaks

loomingu jämedad aseained ja tõeliku kasvatuse asemele demagoogilised lööksõnad. Ja nii imelik kui see on — massid tervitavad seda meetodit”.

Nii arvab üks Saksa suurim kirjanik, kes meie aja massiliikumiste arengut jälginud nende viimaste järeldusteni.

*

Pääsedes vast 1905. a. absoluutsest ja 1917. a. pseudokonstitutsioonilisest isevalitsusest, on Eesti oma arengu teinud „kiirendatud korras”, nagu õpilane konspekti järgi kiirendatud korras end eksamile valmistab. Ei saa öelda, et meil mingit „pagasit” ei oleks. Aga tõsisemaks edasiminekuks on alused siiski puudulikud.

Kõige raskemini annab end tunda liberaalse aluspõhja nõrkus. Teatava määrani võime oma liberaalseks ajajärguks lugeda ajastut kuni 1917. Mitte küll sellepärast, et Pobedonostsevi või Stolõpini reaktsioon meile eriti liberaalne oleks tundunud. Küll aga sellepärast, et kogu meie rahvuspoliitiline areng läks siis liberaal-individualistlikul isetegevuse põhimõttel: „ise on mees”, nagu juba C. R. Jakobson oli õpetanud. Karskus- ja haridusseltsid, põllumajandus ja ühistegevus, kunst ja kirjandus — kõik kasvas isiku ja seltskonna enda eralgatusest juba sel lihtsal põhjusel, et riik — tsaaririik oli meile võõras. Kõige rohkem, mida riigilt soovisime, oli, et ta ei segaks, ei takistaks. „Vabameelsus” oli siis trump. Iga metsatagune lehtki tahtis siis olla vabameelne.

Kahjuks jõudis see vali kool hõlmata võrdlemisi väheseid hulki. Suur mass jäi tolleaegsest isetegevusest alles kõrvale.

Nii juhtus, et kui 1917. a. revolutsioon tuli, siis „priius kallis anne” varsti unustusse jäi demokraatliku tasalülituse ees. Rahvahulkadele oli vabadus liiga üleöö sülle sadanud, kui et ta seda hindama oleks õppinud: 40% Eesti rahvastikust hääletas 1917. a. sügisel enamlaste diktatuuri poolt.

Teine põhjus on — kehvus. Sõja ja revolutsiooni laastamiste järel oli hulkadel ülimaks mureks — igapäevane leib. Leivamured jäid valdavaiks, ka kui enamlus tagasi oli löödud. Kui Spengler ütleb, et ehtne prantslane on kodanline, ehtne sakslane — töömees, siis peame tunnistama, et meie „esimene vabariik” eestlase individualismist hoolimata tundis vähe kodanikke, vaid peamiselt töömehi, kes mures eeskätt oma töö, kutse, majanduse eest, kuna riik ja üldsus jäid tagaplaanile. Ega leidunud ka küllalt juhtkonda, eliiti, kes riigi huvisid oleks rahva sekka kandnud. Meie demokraatia uppus juurdelõigete, haokubude, juurdemaksude jaotamisse. Riik muutus järjest enam universaalseks hoolekande-asutuseks. Kodaniku isetegevus kuivas ikka enam kokku. Iga majandustegelane katsus kõigepealt saavutada riiklikku toetust.

Ses õhkkonnas tegi sotsialism meil teatavas suhtes kooli, kuid mitte oma utoopilise idealismi, vaid oma sündikalistliku materialismiga. Tema majanduslik materialism sai ka laiade talurahva ja kodanliste kihtide maailmavaateks. Klassivõitlus sai ülimaks sihiks, milleks valimistel relvastuti, — et üksteisele „näidata”. Erakondadel

kadusid eeskavad ära, — neid asendasid isud ja hinnakirjad, mille ümber iga valitsuse moodustamisel käisid lõpmatud lehmakauplemised. Valijaskonnas aga levis — „riigitüdimus“: valimistel peksis rahvasaadik tema isud üles, valituna jättis nad aga „sotsiaalpaendlasena“ rahuldamata, ajades süü vastasparteidele, kes sundisid kompromissile.

Saatuslikuks kujunes meie demokraatiale haritlase eemalejäämine poliitilisest elust. Kui poliitika kidunes kihivõitluseks, siis pidi haritlane jääma „klassiliselt võõraks olluseks“. Arvesse võis ta veel tulla ainult — majandusliku või kutselise inetressendina, mõne parteimajandusliku ettevõtte või kutseühingu funktsionäärina, „spetsina“. „Keda Jupiter tahab hävitada, sellelt röövib ta mõistuse“. Kui meie demokraatiast intellekt ikka enam kõrvale jäi, kui haritlaskonnas koguni vaade hakkas levima, et poliitika on tema jaoks liiga must amet — siis sai aeg täis fašismi tulekuks.

„Võitlus“ võrdles meie viimase ajajärgu riigikogu — kohtu ootetuumiga, kus advokaadid omakeskel tülli sattunud, kohtunikke aga pole, kes tüli otsustaksid. Erahuvide heitluses olid üldhuvid ära kadunud. Sama mulje oli lihtsamalgi talumehel: „Ega nad seal midagi enam tee, — nad muudkui tülitsevad“.

Solvatud rahvusluse tõttu oleks Soome IKL pidanud saama palju tugevam meie vapside liikumisest, kus rahvuslus nii pisukest osa mängis, et kadakad ja sakslasedki võisid kaasa lüüa. Ometi oli see ümberpöörduft. Mitte seepärast, et meie vapslus nii võimas oleks olnud. Vaid et meie demokraatia nii nõrk oli.

*

Fašismi levikuks pole küllalt, et üks maa kriisikeerisesse satub. Vaja on veel, et selle maa juhtkond kriisi all kannatades peab kaotab.

Nii oli see Itaalias enne Mussolinit: kutseline poliitik oli korrumpereunud, muu haritud seltskond kaotanud huvi poliitika vastu, aadel degenerereunud. Jäi üle uut poliitilist eliiti oodata — uutelt „kondotjereidelt“.

Saksamaa oli inflatsioon ja deflatsioon ruineerinud kõik keskkihid ja viinud eriti meeleheitele nooruse. Kui ülikoolid natsistisid, oli Weimari vabariigi saatuse otsustatud.

Vastuoksa: Ungarit kui agrarmaad on majanduskriis rohkem rõhundanud kui mõndagi muud. Kuid fašism ei saa seal kuigi kaugele, — sel lihtsal põhjusel, et maa traditsiooniline juhtkond — aadel — on liiga tugev.

Et meie vapside liikumise taga seisis eeskätt — juhtkonna kriis, see paistis juba tema populaarsemast hüüdsõnast: „uusinägusid!“ Sel sõnal on mõte ainult ühes tõlgenduses: „uusijuhtel!“

Sama tähendus oli ka tookordsel nooruse kilbile-tõstmisel ja nn. „generatsioonide võitlusel“. — Ajajärk, kes oma lootuse paneb mitte iseendale, vaid noorusele, s. o. alles tulevale põlvele, tunnistab seega iseend pankrotistunuks ning taotleb krediiti, „ümlaenuamist“, „moratooriumi“. Luulelised nooruseülisused pole

ses mõttes muud midagi kui laenunurumised: kannatagu ainult veidi, — küllap tulev põlv kõik kinni tasub!

„Generatsioonide võitluse“ teravaksminek tähendab alati — juhtkonna kriisi. Nõukogude Venemaal näeme seda juba kolmas kord: esimene kord pärast enamlaste võimuletulekut, kus üles kerkis esimene „komsomol“ vastuolus kogu senise „kodanlise maailmaga“. Teine laine tõi „industrialiseerimise“ ja „kollektiviseerimise“, mida läbi surusid noored entusiastid vastuoksa vanemate enamlaste skeptilisile „parempoolseile kallakuile“. Ja kolmandat „parteita enamlaste“ generatsiooni näeme nüüd Stalini suurokongressidel tagasi tõrjumas vanu „trotskiste“, kes neid omalt poolt kutsuvad „karjeristide nooruseks“.

Sama seotus paistab ka selles, kuidas igal liikumisel, kes noorust kiibile tõstes võimule tulnud, esimeseks mureks on uuel nooruselt selle paljukiidetud enesemääramine kohe ära võtta, teda võimalikult täieliku — „totaalse“ eestkostmise alla painutada. „Giovinezza!“ laulavad Itaalias juba üsna kõhukad printsi-onkud, — tõelik noorus peab oma „liberfa“ ainult selles nägema, et neile — järele laulda. Teisiti pole see ka mõeldav, kui ei taheta, et iga 5—10 aasta pärast rahval oleks jälle uus juhtkond, või et generatsioonide võitlus lastetubadessegi ulatuks ja imikud kümneaastaste vastu mässu tõstaksid.

Meie parlamentarismi arengus oli poliitiline juhtimine väga suurel määral asendatud kutselise ja majandusliku juhtimisega, nagu poliitilised parteid olid asendatud kutseliste ja majanduslike aparaatidega.

Majanduskriis ei tähenda aga rahvahulkade teadvuses palju midagi muud, kui — majandusliku juhtkonna fiaskot. Siit järgneb päevselgelt: kui ühe rahva poliitiline juhtkond muud ei ole, kui tema majanduslik juhtkond, siis muutub iga majanduskriis tema poliitilise juhtkonna kriisiks.

Kriisiliikumise meeleoludest paistis selgesti, kuidas poliitilisele juhtkonnale just selle majanduslikke seotusi süüks pandi. Kriisimeeleolud on — antikapitalistlikud. Meie aja masside juht ei tohi olla „majandustegelane“. Nagu Robespierre'il, nii loetakse Mussolinil, Stalinil, Hitleril tähtsamaks vooruseks, et neile raha midagi ei tähendavat. Meie aja masside juht võib olla proleet, boheemlane, äärmisel korral — harilane. Kuid ta ei saa olla — kodanlane. Vaadake ümber: kus näete kodanlast diktaatorina, seal võite kindel olla, et tal „massi-baas“ puudub.

*

„Ühiskondlike tegurite ignoreerimine, mida ilmutab meie kui ka teiste maade demokraatlik intelligents, on tema nõrkuse peamisi põhjusi fašismivastases võitluses“.

Nii arvatakse mõnelt marksistlikult poolt („Akadeemia“, 1937 nr. 3, lk. 147): Olevat saatuslik viga — tembeldada fašismi — nagu kommunismigi — usuks, müüdiksi või paremal juhul õpetuseks, mis tekkinud sõltumatu ajaloolisist ning ühiskondlikest eeldusist ja mida massid võivad vastu võtta, kui propagandat juhib geniaalne demagoog. See car-

leyle'lik usk suurmehele ja idealistlik usk müüti, mis teise müüdi välja surub, ei tähendavat muud, kui allumist puhtfašistlikule ajaloo filosoofiale.

Oletame hetkeks, et see on nii. Siis ei ole aga keegi marksismist nii kaugel ega keegi nii väga allunud puhtfašistlikule ajaloo filosoofiale, kui — kominterni esimees G. Dimitrov. Sest aruandes kominterni VII kongressile (2. 8. 35, „Külvaja“, Leningrad, lk. 5) seletab ta otsekohe, et sotsioloogilised alused ei tähendavat fašismi juures midagi, vaid kõik olevat — osav ja petlik propaganda:

„Fašism pole mitte selline riigivalitsemisvorm, mis justkui „seisaks mõlema klassi — proletariaadi ja kodanluse üle“, nagu kinnitas näiteks Otto Bauer. Ta pole mitte „mässama-hakanud väikekodanlus, kes riigimasina oma kätte haaranud“, nagu ütleb inglise sotsialist Brailsford. Ei — fašism pole mitte klassidest kõrgemalseisev võim, ta pole ka mitte väikekodanluse ja lumpenproletariaadi võim finantskapitali üle. Fašism on finantskapitali enda võim...“

Milles seisneb siis fašismi hulgalise mõju allikas? Fašismil läheb korda hulki kaasa tõmmata seepärast, et ta demagoogiliselt apelleerib nende kõige põlevamate huvide ja nõuete poole. Fašism ei õhuta mitte üksi üles hulkadesse sügavalt sissejuurdunud eelarvamusi, — ta mängib ka hulkade kõige parematel tunnetel, nende õiglusetunnetel ja mõnikord isegi nende revolutsioonilistel traditsioonidel... Fašism püüab kõige ohjeldamatumalt kurnata hulki, kuid ta läheneb neile hulkadele osava kapitalismivastase demagoogiaga“.

Samas näitab Dimitrov, et fašism on kaasa tõmmanud mitte ainult väikekodanluse, vaid ka töölisi. Ning kahetseb kibedalt, et marksistid väikekodanluse erinevusi ja rahvahulkade rahvuslikke tundeid seni eimiskiks pidasid.

Dimitrovi vaade on seega nii „idealistlik“, kui vähegi võimalik. Fašism, mis väikekodanlust ja töölisi kaasa tõmbab, ei vaja neilt omefi mingisuguseid ühiskondlikke aluseid või eeldusi, vaid olevat nende suhtes — puhas peffus, mõne geniaalse demagoogi nurjatu väljamõeldus.

Ses Dimitrovi kokkumises avaldub just — m a r k s i s m i k ü ü n d i m a t u s f a š i s m i e e s. Sest kõigest sugulusest hoolimata on marksism ja fašism — kahest eri sajandist pärit: marksism — XIX sajandi staatilisest ratsionalismist, fašism — XX sajandi dünaamilisest psühholoogismist. Marx nägi ühiskonnas — mehhanismi, mille käik, nagu uurivärgil on determineeritud selle ainelistest vedrudest. Fašism on Georges Soreli revolutsioonilise sündikalismi kaudu üks tuletus Henry Bergsoni „loova evolutsiooni“ filosoofiast, mis eeskätt arvestab inimhinge dünaamilisi jõude.

Olgu muuseas tähendatud, et juut Bergsoni siiski sama vähe võib „fašismi ideoloogiks“ („Akadeemia“ nr. 3, 1937, lk. 142) lugeda, nagu pahempoolset sotsialisti Georges Soreligi. Nende süü on ainult selles, et nad sotsioloogia küsimustesse neid uuemaid psühholoogilisi teadmisi rakendasid, mis Marxile olid alles terra incognita'ks. Ei ole asjata öeldud, et XIX sajand oli — loodusteaduste sajand, XX aga — psühholoogia sajand.

Meie aja masside psühhoosis on ilmnenud jooni, mis marksismile osutusid üllatuseks. Dimitrov tähendab nende seas masside rahvustundele ja väikekodanluse erilaadile. Neist kahest on juba küllalt, et segi lüüa Marxi dogmasid proletariaadi internatsionalistlikust klassivõitlusest ja hegemooniast.

Seepärast on enamlus fašismi rünnaku tõttu sunnitud olnud oma senisest leppimatusest loobuma ja üle minema n. n. rahva-rinde taktikale, s. o. koalitsioonile demokraatlikkude vooludega. Kuid ta teeb seda alles sunnitud ja poole südamega, oma enda tagamõtetega, — nagu Dimitrov otsekohele tunnistab, — et leida soodsamaid „juresmineku vorme“ proletariaadi diktatuurile (lk. 86). Seega — toetab demokraatiat mitte seks, et seda kindlustada, vaid et kergem oleks selle kaela murda.

On seepärast arusaadav, et need demokraatia neofiidid nüüd seniseid demokraate ohtralt õpetavad, missugune see õige demokraatia peab olema. Kuid sama arusaadav on ka, et neid neofiite endise umbusaldusega vastu võetakse. Sest poliitikaski on kuue vahetamisest vähe. On vaja ka meelsuse muutmist.

Rõugetest hoidutakse kaitserõugetega, — kas ei saaks fašismist vabaneda mingi preventiiv-süstimisega?

Tegelik elu on läinud peamiselt kahes suunas. Ühest küljest on sotsiaalsete uuendustega püütud ära kanaliseerida rahulolematust fašismi veskilt. Teiselt poolt on valjema sisekorraga takistatud fašismi organiseerumist.

Sotsiaalsete uuenduste teed on käinud peamiselt jõukamad ja liberaal-demokraatlikumad maad. Siia kuulub P. Ameerika „Nira“, Prantsuse „rahvarinde“ ja Skandinaavia-Soome töölis-talurahva koalitsiooni poliitika.

„Nira“ kitsendused ettevõtluse ja lepingu-vabadusele leidis P. Ameerika konstitutsiooniline kohus vastu käivat selle maa individualistlikule põhiseadusele. Tekkis äge võitlus vana „klassikalise“ ja uue „sotsiaal-liberalismi“ vahel. Esimene, kaitstes „laissez faire“-poliitikat, esitas küsimuse alternatiivselt: kas jäetagu eraetevõtlusele kõik senised õigused (seega — status quo), või võetagu ta üle riigile.

Teiselt poolt väideti, et Roomagi õigus ei tundnud piiramatut lepinguõigust, — leping oli talle ainult vinculum juris — neis piires, mida riik lubas. Riik oli Cicerole — hulk, kes ühendatud ühiseks eesmärgiks — kindlustada ühist hüvangut in juris consensu. Sedamööda tähendab ka liberalism — konstitutsionalism, — seaduste, mitte aga inimeste valitsemist; ühist hüvangut konstitutsioonilise garantiiga, mis peab kindlustama kõigi, aga mitte ainult mõne üksiku õigusi, nagu seda viimast tegelikult saavutas „laissez faire“, — doktriin, mis efektiivselt kindlustamata jätab pea kõik inimlikud õigused, välja arvatud omandusõigus.

Nõudes lepinguvabaduse kitsendamist sotsiaalseis huves, on sotsiaal-liberaalid sama kindlalt plaanimajanduse vastu: „On ainult üks siht,“ ütleb P. Ameerika nimekam publitsist Walter Lippmann

(„The Good Society“, Boston, 1937), — „kuhu kogu ühiskonda võib plaanikindlalt juhtida, — see on — sõda. Juhitav ühiskond peab olema sõjakas ja kehv. Kui ta ei ole sõjakas ja kehv, siis ei saa teda juhtida. Jõukas ja rahulik ühiskond peab olema vaba. Kui ta ei ole vaba, ei saa ta olla jõukas ega rahulik“.

„Nira'st“ märksa kaugemale etatismi teed läks Prantsuse rahvarinne. 1936-da aasta 24. juuni seadus tegi seal kollektiivlepingud sunduslikuks, kuna 1936-da aasta 31. dets. seadus ja 1937-da aasta 16. jaan. dekreet kaotas streigivabaduse ja tegi sunduslikuks vahekohtu töötülides. Läheduses fašismiga oldi siin teadlik, — kutseenamuste kokkulepete sunduslikustegemist vähemustele põhjendati otse Mussolini tsitaadiga: „Liberaalne ja individualistlik kapitalism on surnud, — kollektiivne huvi käib nüüd üle individuaalse“.

Teine tee on — sisekorra valjendamine, riigivõimu kõvendamine — osalt nõrgemate kihtide kaitses, osalt revolutsiooniliste liikumiste takistamiseks. Nii nõuab W. Lippmanngi mõnede konstitutsiooniliste takistuste („Checks“) ärakaotamist, mis ainult nõrgendavat valitsust ja tegevat ta vastutavaks omakasupüüdjate oligarhiate, mitte aga kogu rahva ees.

Kui dr. A. Annist „Akadeemias“ (1937, nr. 1, lk. 22) tähendas, et mitte vabadus üldse pole meie aja hüüdsõna, vaid — vabaduse õige määr, siis leidis see mitmelt poolt vastuvaidlemist. Ometi on sama arvamist meil väljendatud ka mujal — ja mitte aina konservatiivseis ringes. Nii ütleb Jaan Kärner („Looming“, 1934, lk. 421) meie „esimese vabariigi peamine viga olnud — „laissez faire“: „Ta ei ole organiseerinud rahva ühistahet ühiseks riikliseks loominguks, tal ei ole olnud selged sihid, ta on olnud liig salliv, liig vabameelne. Ta on jätnud igauhele vabaduse, meeletuletamata tema kohuseid“.

Ja sama ajajärgu kohta ütleb Jaan Tõnisson („Koit“, 17. 10. 34) „Vabadust on meil esimese kahmuga nii laialt haaratud, et suurtel hulkaudel varsti käes oli üliküllastus... Riiklise iseseisvuse sai meie rahvas kätte saatuse soodsast silmapilgust südikalt kinni hakates. See aeg, kus meie rahvapõlv oli sunnitud ennast visalt pingutama vabaduse kättevõitmiseks, oli aga nähtavasti liig lühike, kui et inimesed oleksid saanud sisesemiselt valmida vabaduse kasutamiseks ja kandmiseks“.

Et rahvarinne Prantsusmaal kodaniku vabadusi funduvalt piiras, on üldiselt teada. Seal oli senat, kes ses asjas parlamendi enamust pidurdas ja mõne tähtsama vabadustekiitsenduse, nagu uue ajakirjanduse seaduse koguni seisma pani.

Autoritaarseis riiges minnakse aga palju kaugemale, tehes valitsuse rahvast sootuks sõltumatuks. Põhjendades fašismi tagasihoidmise vajadusega, trumbatakse vahel, nagu Austrias, kodaniku õiguste ärakaotamises fašism paiguti ülegi. Massi-baasi puudumisel on niisugune riik sunnitud muutuma puhtakujuliseks poliitsei-riigiks, mis oma kodanikku ainult niikaugelt saab uskuda, kuivõrd ta ise alalõpmatult selle kraest kinni on.

Vahel põhjendatakse autoritaarset kallakut ka riigi väliskaitse vajadusega: autoritaarsete sõjakate riikide pealetungi

ähvarduse all oldavat sunnitud ka enda riigivõimu autoritaarselt korraldama, et koondada kõvemat vastupanu.

Viimane põhjendus sisaldab psühholoogilise vea. On võimalik autoritaarselt ette valmistada pealetungisõda: riigi välispoliitilises enesemaksmapanemises loodab seesuguse riigi kodanik, nagu selle propagandagi talle juhatab, lahendada oma ühiskondlikud siseraskused, leida revanši oma kaotatud kodaniku vabadustele. Moraali tõstavad siin saagilootused.

See siseraskuste lahenumise perspektiiv puudub aga kaitsesõja korral, mis taotleb ainult status quo säilitamist. Siin ei meelita „enam kohta päikese all“. Ei mingi saagilootus ei lohuta kodanikku kodanikuvabaduste ärakaotamisel. Seepärast puudub siin võimalus autoritaarsele võimule masse kaasa tõmmata. Vastuoksa: niisugune autoritaarne võim, kaotades psüühilise kontakti oma rahvaga, peab leppima selle moraali halvenemisega ka riigikaitse suhtes. See oligi põhjuseks, miks punaväe juhid nõudsid Stalinilt demokraatlikumat põhiseadust.

Kuid ka „massi-baasiga“ autoritaarsed, s. o. fašistlikud riigid pole masside riigikaitsemoraali suhtes mitte väga julged. Seda näitavad nende strateegilised kavad, mis ikka lühikese „välgutaolise“ sõjaretke jaoks arvestatud. Neile on õpetuseks Maailmasõja kogemused.

Autoritaarselt juhitud rahvad, kuigi algul sõjavaimustuses, ei talu pikemat sõjapingutust moraalselt, ja nagu Vene ja Saksamaa näitasid, langevad enne kõlblalt, kui sõjaliselt kokku. Demokraatlikud riigid sellevastu kalduvad sõda pikale venitama, muutes selle „väljakurnamis-sõjaks“, kus lõpuks saab otsustavaks moraalne vastupidavus.

See on üks olulisem kaaluflus, mis fašismi sõjakust vaos hoiab.

Ed. Laaman.

EESTI TOETUSEST SOOMELE *

Helsingi ülikooli Länsisuomalainen osakunta avaldas aastal 1867 oma tuntud ja laialt levinud raamatuseeria „Penni-kirjasto Suomen kansalle“ neljanda osana teose, päälkirjaga „Eestimaast“. Selle teose esimesel leheküljel on järgmised sõnad:

„Võib-olla sina, lugeja, oled oma kodumaa lõunapoolseis merelinnades (näiteks Turus või Helsingis) mõnikord näinud iseäralikke mehi, hallides või pruunides kodukoetud riidest kuubedes, põlvpükstes, pikad sukad ja kederluu kohalt paeltega kinnitatud nahatükid jalas. Nende välimuses märkad midagi soomlastele omast, ja kui kuuled neid oma viletsates venedes kauplevat või muidu lobisevat, tuletab nende keel sulle suure sarnasuse tõttu su oma keelt meelde, kuigi sina sellest siiski vaevalt aru saad, kuna seda kõneldakse kiiremini. Mis rahvas see on? Need on eestlased, meie hõimlased teispoolt Läänemerd ja Soome lahte.“

Üheksateistkümnenda sajandi esimesel poolel Eesti ja Soome vahet purjetavad talupojad moodustasidki kõige tähtsama ühendussideme

* Vt. järelsõna, lk. 354.

kahe Soome lahe rannikul asuva vennasrahva vahel. Soome haritlaskonna piirides oli Eesti alles päris *terra incognita*, tundmatu maa. Soome trükisõnas olid teated lõunapoolsest hõimlasest väikesearvulised ja haruldased. Teatavas mõttes esimeseks pääsukeseks võib pidada K. A. G o t t l u n d i, kes omas hiiglateoses „Otava“ aastal 1832 lausus järgnevad otsesed ja mõjuvad sõnad: „Ja olgu siinkohal ainult tähendatud, et nemad on hakanud ennem harjutama oma keelt ja oma kõnet kui meie.“ Ja lisas: „Tunda soome keelt, aga olla teadmatu eesti keelest, oleks sama, kui tunda raamatust suuri tähti, aga mitte vahet teha väikeste vahel.“ Gottlund oli sellel arvamisel, et eesti ja soome keele arenemine peaks käima käsikäes ja üksmeeles. Samal arvamisel oli ka Elias Lönnrot, kes on õieti esimene, kes tõi Eesti ja eestlased soomlaste teadvusse. Reisul Eestis aastal 1844 ta jõudis veendumusele, et Eesti ja Soome peaksid hakkama kasutama oma sugulasõigusi, laenama teineteiselt sõnu ning muid keele ehitustarbeid ja hülgamma võõrapärasusi.

Keelega tutvumine viis muidugi soomlased eesti kirjandusega tutvumisele. Juba Gottlund trükkis „Otavas“ hulga eesti rahvalaule. Rahvusmeelsed üliõpilased avaldasid aastal 1847 „Fösterlanskt albumis“ mitu eesti rahvaluinasjuttu. Teateid eesti rahvaluule aardestikust saabus siia poole lahte. Kui keeleteadlane ja luuletaja Aug. A h l q v i s t aastal 1854 oli Eestis uurimisreisul, tutvus ta põhjalikult eesti kirjandusega ja avaldas sellest Suomi-raamatus aastal 1856 hää ülevaate, millele ta liitis sissejuhatusena vapustava kirjelduse saksa raudrüütlike saabumisest Eestisse, eestlaste siitkest ja kangelaslikust vastupanust ja toorest allaheitmisest. „Need füüsilised ja vaimsed rõhumised,“ kirjutas Ahlqvist, „mis see rahvas on saanud läbi teha, ei ole ometigi suutnud hävitada selle imesitket rahvust.“ Ta oli reisul näinud, kuidas „eesti rahvas silmanähtavalt rebib end lahti sellest pikast unest, milles vali, hirmus õnnetus teda oli seitsesada aastat pidanud.“

2.

On tõenäolik, et just Ahlqvisti eriti sümpaatne kirjeldus pööras mitme fennomaani tähelepanu lõunapoolsele sugurahvale, kelles, nagu Suomettare päätoimetaja Paavo T i k k a n e n aastal 1856 kirjutas, „juba esimese kuulmise ja nägemise järele tunneme oma venna.“ Kuid muidugi see ei olnud ainuke põhjus järgnevate aastakümnete võimsaks Eesti-vaimustuseks.

Aasta 1860 moodustab suure pöördepunkti Soome ja Eesti suhetes. Sel ajal, mil Eestis puhusid rahvusliku ärkamise esimesed tuuled, Soome pööras võimsat tähelepanu lahe lõuna pool asuvale vennasrahvale. See pilgu pööramine ei ole juhuslik, see on vastupidi täiesti järelekaalutud ja programmiline. Soomluse liikumine oli tõusnud Snellmani teooriate mõjul reaalseks teguriks. Matias Aleksanteri Castrén oli leidnud sugurahvad. „Hüljatud sugu“ oli järsku leidnud end kuuluvat võimsasse hõimutervikusse. J. J. W. L a g u s esitas fantastilise teooria, mille järgi soomlased olid igivana turaani kultuurrahva sugulased, ja suur ajaloolane Yrjö K o s k i n e n valgustas sama teooria abil soome soo muinas-

aega. Teisalt täitis kogu atmosfääri hүүd: lahti rootslasist, lahti neist, kes on pidanud meid vaimselt ahelais seitseada aastat, kuigi nad meie keha ei ole võinudki aheldada.

Nii pöörasid fennomaanid oma pilgu Eesti poole, kus puhusid tugevad rahvusliku ärkamise tuuled, kus „Kalevipoeg“ oli just valmis saanud, — ja mitmed neist reisisid sinna; aurulaevaühendus tekkis Soomes just umbes 1860. Me kohtame peagi Eesti pinnal selliseid Soome kultuuri-ajaloos esimese-järgu tähtsusega mehi nagu C. G. Svan, J. R. Aspelin, U. v. Schrove, Paavo Cajander, A. A. Granfelt, A. Lönnbom - Mustonen (Eino Leino vend), Julius Krohn ja palju muid. Mõned neist võtavad osa eesti kuulsast laulupeost, teised teevad rahvaluule korjamismatku, ühed tutvuvad eesti seltsidega, teised eesti ajalooga jne.

1880. aastal rühmitub nende ümber kümnete kaupa noori mehi, kes kasutavad eraldi seltsi eesti asjade ajamiseks. Selle seltsi, Heimokansojen Liitto (Hõimurahvaste Liidu) liikmete nimekirjas on pea kõik selleaegsed soome teadusmehed, ja selle rüpest kujuneb hiljem Suomalais-Ugrilainen-Seura (Soome-Ugri Selts).

Minu arust ei ole tänini kunagi pööratud küllalt tähelepanu sellele, kui suur tähtsus oli Eestil sellest pääle rahvusliku Soome loomisel. Võib öelda, et see oli otsustav, vähemalt mõnes suhtes.

Eestis käinud soomlased hakkasid avaldama soome ajakirjades ja ajalehtedes oma kogemusi juubeldavas ärkamisajast elavast Eestist. Nad toimetasid väikesi brošüüre — muu seas ilmus see jutustis Eestimaast, mida mainisin algul. Taipame hõlpsasti, et need kirjeldused Eestist olid pääle Eesti tutvustamise ühtlasi mingisuguseks soome keele õiguste propagandaks. Soome olusid võrreldakse Eesti oludega ja otsitakse Eesti oludest eeskju Soome oludele.

Neis kirjutis esitatakse Eesti ebanormaalseid olusid teatava faustana, millel eriti selgelt peegelduvad rahva iseloomu suurepärased omadused ning ta kultuurilised ja rahvuslikud pүүded. Fakte ei salata sugugi: ümberpöörduvalt, Eestis reisinud näevad lahtisilmi, et lõuna pool Soome lahte ei ole kõik nii kui peaks olema. Samuti kui Elias Lönnrot 1844. aastal Eestis reisis, nii äratasid ka 1860.—1880. aasta vahel Eestis reisivate soomlaste tähelepanu agraarpoliitilised olud ja kõrgema hariduse saksapärasus. „Saksa rүүtlid“, nii kirjutati kord, „igasuguse julmuse metsikus ägeduses tallasid jalge alla nende pühimad tunded — kogusid enestele eestlaste kustumatut viha ja põlgust, nii et eestlane veel tänapäeval peab sakslase nime põlgusväärseks sõnaks ja kõige halvemaks sõimunimeks.“ Väljendus on aastast 1867 (Penni kirjasto). Kuid kirjutaja lisab, et eestlastes elab viha rõhujate vastu ühinenult vabadusepүүdega. Yrjö Koskinen tähendab, et maaomanik — aadel ripub kogu südamega Saksamaa küljes (Kirjallinen kuukausilehti 1867). Uusi Suometar (1874) süüdistab sakslasi otseste sõnadega eesti keele jalge alla tallamises. Ja samal ajal ilmub Kirjallisse Kuukausilehti neis olukordades ennekuulmatu nõue, et kogu Eesti (ka sakslased kaasa arvatud) peab moodustuma ühekeelseks, eestikeelseks: „Ainult see nõue seisab Eestiski kõikumata, et kõrgemad seisused ei või

eestlaste keskel püsida sakslastena, võõrastena; nad peavad muutuma eestlasiks" ¹⁾). Milgi juhul „Germanisierung“ ei ole võimalik Eestis. „Eesti rahvas Võrust Soome laheni on nende suhtes niisama paksunahaline nüüdki, kui kuus sajandit tagasi. Siin on soomlase kangekaelsust — „kangekaelsust“.

Sama mõjuvalt nõutakse agraarpoliitiliste olude parandamist, niisama kibedasti asutakse armetus seisukorras oleva trükivabaduse kallale; ja alati ei minda tähelepanemata mööda ka eestlaste omavaheelisest erimeelsusest, mis küll harilikult pannakse valitseva olukorra arvele.

„Kuid kõrguses asub Jumal,“ nii kirjutati Soomes aastal 1867, „kes ei lase rahvaid ega ka üksikuid inimesi jalge alla tallata ega surve abil maalt välja ajada, kui rahvas ise ei ole süüdi omas olukorras, ja kui ta ise — oma vägeva varjaja pääle lootes — võitleb oma vabaduse ja kalliste õiguste eest.“ Need sõnad öeldakse Eesti saatuse puhul.

3.

Eelkirjeldatud tagapõhjal peegelduvad Eesti positiivsed omadused Eestis käijate soomlaste silmis neil ajal veelgi endisest heledamini. Lehitsedes vanu dokumente ja ajalehti paneme tähele, et meie lõunapoolne hõimumaa moodustub 1860—1880-ndate aastate vahel Soome rahvusmeelsetele eeskujuks, maaks, kuhu minnakse saama uusi soomlast ja rahvaharidust edasiviivaid mõjustusi. Ikka ja jälle tõendavad selleaegsed esivõitlejad, et Eestis ollakse mitmes suhtes Soomest ees. Ajalooprofessor Yrjö Koskinen kirjutas aastal 1868 (Kirjall. Kuukausilehti), et rahvakirjandus Eestis on rikkalik ja häa, et õpihimu on sääl üldisem kui Soomes, et ajalehtedel on häa edu ja, et — vastupidi kui Soomes — alamatel kohtuistungitel on juba kaua protokolle peetud rahva omas keeles. Nõnda on, ütleb Yrjö Koskinen: „Soome olud Eesti omade kõrval mõnes suhtes maha jäänud.“ Veelgi jõulisemalt väljendas end doktor A. A. Granfelt, Eestiski teotsenud kadunud professor Eino Kuusi isa. Temal oli niisugune käsitus, et eestlased rahvaõpetuse ja rahvahariduse alal ei olnud mitte üksi soomlastega ühel tasemel, vaid soomlastest võrratult ette jõudnud. „Nende rahvustunne, mis on kokku surutud sellele ainsale võimalikule tegevusalale, on pannud sellesse kogu oma innu ja see on kandnud vilja, mida palju arenenumadki rahvad kui meie, peavad austama ja imetlema“ (Suom. Kuvalehti 1875). Ja Julius Krohn, kõneldes aastal 1878 Eesti kirjandusest, ütles kibestunult, võrreldes Soome olusid Eesti oludega: „Eesti Kirjameeste Selts saab nüüd pea juba kuus aastat vanaks ja on selle lühikese aja jooksul saatnud korda imepalju.

1) Siin näikse küll idealiseerivalt Eestissegi olevat projitseeritud aade, millega tol ajal väga elavalt tegeles soome rahvuslus, nõudes kõigi rootsi haritlaste soomestumist.

Seda nõuet põhjendati Snellmani poolt väitega, et haritlased ja üldse kõrgem kiht on kohustatud teenima seda rahvast, kes teda elatab, ja et seda võib ta teha ainult rahva keele ka oma kodukeeleks võttes. Soomes kandis see ideoloogia omal ajal suurt vilja — meil Eestis pole veel julgetud seda võimalust teoreetiliseltki üles tõsta, kuigi see siin oleks mitu korda põhjendatum kui Soomes. Toim.

Me soomlased sagedasti ja teatava õigusega hoopeme sellega, et me oma võrdlemisi väikeste rahadega teeme palju. Kuid võrreldes eestlastega, kellel on nii palju vähem vara, vähem võimeid, ja kes elavad võrratult palju raskemais tingimuses, meie suured teod ei ole kiitmisväärset.“ (Kirjall. Kuukausilehti 1878). Teisel juhul ta kõneleb sellest raudsest usinusest, millega eestlased rajavad endale teed kõrgema hariduse poole (Kirjall. Kuukausilehti 1880). A. A. Granfelt mainib, et Eesti rahvakirjandus aastal 1875 oli palju mitmekülgsem ja parem kui Soomes; ja ta ütleb, et rahvaharidustööd tegevad seltsid Eestis sel ajal olid nii hääd, et Soomes ei ole kusagil nendega võrreldavaid, „välja arvatud mõnes üksikus kohas, kus just eestlaste eeskuju nüüd hilisemal ajal on mõjustanud.“ Nii väitis Granfelt kõnes, mille ta pidas Helsingi soome käsitöölise seltsis. Tema, eelmisel aastal tegevust alustanud rahvaharidusseltsi sekretär, oli tõepoolest suur autoriteet seesuguste võrdluste tegemises. Ja need äratused, mis ta Eestist oli saanud, said arvamata suureks ja võimsaks organisatsiooniks paisunud Rahvaharidusseltsi kaudu kasuks kogu Soome rahvale. Tuleb otekoheselt ja tänulikult tunnustada seda lihtsalt määratud tähtsust, mis Eesti eeskujul on olnud soome rahvahulkade harimises. Kui kord kirjutatakse meie kultuuriajalugu, siis mainitakse selles kuldähtedega selliseid eesti kultuurilisi seltse, nagu „Vanemuine“, „Estonia“, „Ilmarine“ ja „Koit“, mille tegevusmooduseid laenati Soome, kus enne seda oli vaevalt mingisugust tõeliselt rahvalikku seltsitegevust. Seesugunegi rahvaharidustöö moodus kui näit. muusikakooride ja orkestrite asutamine maal, milliseid nüüdsel ajal on igal väikeselgi seltsil, on Eestist pärit. Üks eesti orkester, mis käis Viipuris, Janakkalas ja Helsingis, nimelt T o r m a muusikakoor, on kõikide soome töölistkonna ja talupoegade orkestrite vaimne esi-isa.

Ja nagu vist igale hõimusõbrale teada, kogu võimas l a u l u p e o - k u l t u u r suurepärase isamaaliste kõnedega, tuhandete lauljatega — see eriti surveaastatel soome rahvustunde ainuke väljendaja, seegi on tervena Eesti eeskujul sündinud. Jyväskylä esimene laulupidu aastal 1884 kujuneski vaimustatud hõimupeoks, millest eestlased võtsid osa külalis-tena ja auhinnamõistjatena.

Ehk lisame veel näiteid nende aegade kroonikast: Julius Krohn nõudis, et soome vanima seltsi, Soome Kirjanduse Seltsi koosolekud tehtaks niisama huvitavaks kui Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekud ja et koosolekute programmi võetaks efekandeid; nii tehtigi. Eestist otsiti eeskuju ka soome „Muinasmuisto-yhtiöle“ (muinasmälestis-ühingule). Ja isegi niisuguseks ürituseks, kui pedagoogilise aastaraamatu toimetamine, saadi algtõuge Eestist (Kirj. Kuukausilehti 1878).

Imetelles vaatlesid soome rahvaharidusetöö tegijad olusid Eestis. Kuidas oli võimalik, et Eesti, mis oli kindlasti vaesem maa kui Soome, oli võinud saavutada sel alal selliseid tulemusi? *Uusi Suometar* vastas sellele küsimusele oma juhtkirjas aastal 1880 (8. VI): „Nad ohverdavad esmajoones isamaa vaimsetele tarvetele, enne kui sisustavad uhkeid elukortereid ja hangivad endile kehalisi mugavusi. Õnne neile!“

Kogu soomluse idee, see aade, mis oli kõige kesksem aade neil soomluse veel süngemel aegadel — seegi otsis nagu tuge Eestist, kui seda

suudistati liigeses aegeduses. Kuulgem, mis kirjutas Agaton M e u r m a n, suur soomluse poliitik, *Uusi Suometar'es* (1879):

„Asi on nimelt nii, et fennomaania üldse ei ole äge. Umberpöörduft rahvast võiks suudistada võrdlemisi suures leiguses ja loiduses, ja peaaegu sedasama võiks öelda ka juhtide kohta. Kus on see vaimustus, mida naeme tšehhide, ungarlaste ja eestlaste juures?“ Ühel teisel puhul näitab *Uusi Suometar* (1879, nr. 99) konkreetse näite abil, milline on kõigest konventsionaalsusest vaba, ennastohverdav ja ennast täiesti unustav, tõeline rahvuslik vaimustus: ja ta toob näite Eestist. Lõbureisija läheb üle lahe Tallinnasse ja jõuab Kadriorgu.

„Maimitagu siinkohal vaid selle õhtu kõige suurepärasem sündmus. Kui Kadrioru püestik ja eriti päävõorastemaja ümbrus oli heledasti valgustatud „a la giorno“, siis ilmub järke muusikakoori lavale keegi kübaraga härra, kes mõnede teiste tasase ümina saatel laulab täiest kõrist mõned lõbusad laulud, mille sisu oma iseloomult siiski on tõsine. See ootamatu vahejuhtum meeldib kõigile, huutakse „bis“ ja „da capo“, kogu puiestee kajab vaimustatud poolehoidu valjendistest. Milleparast? Kas see oli harilik „tarantia“ laulja? Ei sugugi! See oli Eestis tuntud innukas rahvasõber ja rahvusluse poolehoidja H e r m a n n Tartust, kes saal laulu laskis ja selle järele, kübar käes, kummardades ringi kais andeid korjamas kõrgema eestikeelse kooli, n. n. Aleksandrikooli ülalpidamiseks. Meile soomlasile läks see stseen muidugi kõige sügavamale südamesse: ja margaku see südi rahakorjaja kübarasse kilksatanud soome markadest, et teispooll Soome lahte asuvaid vendi oli tunnustamas ja imetlemas oma hõimlaste rahvuslikku vaimustust.“

Paar aastat hiljem (1881, nr. 3) seesama leht avaldab esimesel leheküljel näitena tõelisest rahvuslikust meelsusest ühe Järvamaa talupoja kõne, kelle sõnad on kui Snellmani sõnad:

„Rahva keeles valjendub rahva vaim, kas meie peaksime siis hakkama iseendid põlgama? Tõepoolest, see oleks alatum kui mustlaste seisukoht, see oleks põlgamisvaart habistus Eesti rahvale, kui hakkaksime oma vanemate keelt põlgama —“ jne. Seejärel, õppigu meie lapsed kui mitu keelt tahes, ometigi olgu nende meelet alati kõige ülem ja kallim see keel, milles armas ema nendega esimest korda kõneles, neid hälli pannes esimest korda õrnalt suudles, ja neile õrna, õnneliku ema armastusega unelaulu laulis. — Nii kõneles eesti talupoeg.“ (U. S. 1881, nr. 3.)

Nisuguseid näiteid võiks veelgi lisada, kuid see on käesoleval juhul tarbetu. Eesti oli tõepoolest eeskujude-maa, maa, kust otsiti tuge ja jõudu raskeil hetkil, ja sugugi mitte asjata.

See Eesti-vaimustus puhkes vahest kõige võimsamalt soomluse suu- pool, Soome Kirjanduse Seltsi 50. a. juubelipidustustel, kuhu saabus rühm eestlasi, tervituseks kaasa tuues üleni kullaga trükitud luuleteose. Sel puhul pidas soome keele professor Arvid G e n e t z, „Väinöla laste“ ja „Arka Soome“ laulu looja, fantastilise, aga vaimustatud ettekande soome ja eesti keele lähendamisest teineteisele. Sel puhul esines Julius Krohn referaadiga soome-eesti luulest ja suur Eesti sõber A. L ö n n b o h m - M u s t o n e n esitas julge väite, et Kalevala runod on Eestis loodud — väide, millega hiljem ühines osalt ka meie suuruurija Kaarle Krohn, aga pärastpoole siiski loobus sellest väitest kangelasrunode suhtes. Nende pidustuste ajal sündis, kinniste ustega taga, Heimokansojen Liitto (Hõimu-rahvaste Liit), mille puhul Venemaal tõsteti kisa, et soomlased ja eestlased unistavad tšuhnaade suurriigist, mis ulatuks Uurali tundraisst Läänemere rannale (Suomalainen Suomi 2, lk. 136.).

4.

Soome Kirjanduse Seltsi 50. a. juubel oli ühe sõjaretke ülevaatus, paraad, millest kõneldi aastakümneid ja millest kroonikad ja memuaarid jutustavad suure soojuse ja andumusega. Sellele järgneval ajal sünnib loomulikkudel põhjustel nagu mõõna-ajajärk. Eesti kaotab oma i m e - m a a positsiooni Soomes. Soomes võtab rahvuslik, soomekeelne kultuur üha enam maad ja rahvahariduse tase tõuseb. Mingisugust eeskujude-maad ei ole enam vaja. Nüüd peegeldub Eesti soome ajalehtedes kõigepäält niisuguse maana, kus olukord on samasugune kui meil. Viktor F o r s b e r g - A l a v a tutvustab soomlasi eesti rahvaluule korjamistööga (Valvoja 1891); sedasama teeb hiljem kuulus Helsingi Sanomate toimetaja ja passiivse opositsiooni mees, luuletaja Severi N u o r - m a a (Valvoja 1899); eesti kirjandust jälgitakse võrdlemisi agarasti jne.

Aga kui tulevad revolutsiooniaastad, suur-streigi aastad, kui Eestis põletatakse mõisu, kui karistussalgad käivad mööda maad, püüdes „mäsajaid“, kui soome üliõpilased nõuavad kategooriliselt Helsingi ülikooli soomestamist, kui õhk on täis imelikku kevade ja tuleviku eluvaimu, siis sünnib see, et Helsingi vanasse üliõpilasmajja koguneb rühm noori soome ja eesti üliõpilasi, kes asutavad „Suomalais-Virolaisen Liiton“ (Soome-Eesti Liidu). „Nya Pressen“ näeb selles üht tähtsat poliitilist üleskutset. „On juhus, mis paistab olevat sihilik, et selsamal päeval, mil suometarelaste partei koostas keeleprogrammi, mille siht on rootsikeelsetele võimatuks teha oma Soome kõrgema kultuurikandjate positsiooni alalhoidmist, asutatakse pealinnas Soome-Eesti Liit.“ „Nya Pressen“ näeb täiesti õieti nimetatud Liidu suurt, sisimat eesmärki, millele ta muidugi suhtub kategooriliselt eitavalt.

„Meie ei või pidada seda mingisuguseks kasuks, et kunstlikult arendatakse soome-eesti väimseid sidemeid, milliseid praegusel momendil ei ole olemas. Kas ei oleks parem soome kultuuri arengule ja hariduse levinemisele, kui saadaks elavamat vastastikust mõjustamist Soome ja Rootsi vahele? Meie kultuuri juured niisugusena ulatuvad lääne poole ja mitte lõuna poole Soome lahte. Kui saame katki vanad kultuuri juured, kas võib sel juhul sündida isegi niisuguseid õhujuri, mis võiksid juurduda Eestisse. Eesti keel saab vahest Suometar-partei koolides need tunnid, mis võetakse ära rootsi keelelt?“ (28. 10. 1906).

Ja lahe taga Rootsis jätkab „Stockholms Dagblad“ sama vana laulu: Kas soomlased ja eestlased kavatsevad siis nüüd hüljata germaanid, germaanid, kellede abil nad on saanud kristliku läänemaise kultuuri osaliseks? Ja Stokholmi leht jätkab: „Nad (soomlased ja eestlased) näivad unistavat o m a s t rikkast rahvuslikust ja iseseisvast elust, umbes samuti kui aastakümneid tagasi iseseisvaks saanud serblased, bulgaarlased ja iseseisvuse eest võitlevad makedoonlased.“

Vähenoõudlik üliõpilasuuring oli oma vaenlaste silmis saanud määratu suured dimensioonid: selle vari kasvas oma aja uduses atmosfääris. See väike selts, mille asutamiseks kõige rohkem kaasa mõjusid mõned sel ajal Soomes õppivad eesti üliõpilased, oli asetanud oma tähtsaimaks eesmärgiks mõlema vennasmaa kodanikkude teineteisele tutvustamise. Helsingist, väikesest keldritaolisest Orkusest nähti sel ajal selgesti teispoole

lahte: säält nähti, kuivõrd võimas liitlane iseenesest väike Eesti oli, kui oli küsimus, nagu öeldi, Läänemere ümbruse kaitsmisest slaavi sulatamisprotsessi ning „germaani rusika ja kultuuri“ vastu. Ideaalne Soome sild oli äkki noorte üliõpilaste silmis muutunud raudseks ehifiseks: kultuuri- poliitika asemele oli astunud — tõsi küll alles vähenõudlik — riiklik poliitika. Eesti ei olnud enam romantiline kaugemaa — see oli liitlane.

Ja selle väikese seltsi ringkonnas elanud aated kandusid kaugemale: need kandusid üle aasta 1917, üle selle momendi, mil revolutsiooni laavin hävitas vana Venemaa. Kui mainin nimesid Louhivuori, Kettunen, Virgo, Suits, Aino Kallas, Koskelainen, Koskeniemi ja Saariamaa, kes teotsesid selles ühingus ja kelle nimed esinesid hiljem ka siis, kui tuli sooritada tegelikke ülesandeid, märkame, kui suur oli selle ühingu tähtsus. Ja aastakümnete tagant ulatas neile käe doktor A. A. Granfelt, endine Rahvaharidusseltsi sekretär ja Hõimurahvaste Liidu tugisammas. Ta kirjutab „Suomalainen Suomi's“ aastal 1917: „Ainult see rahvas, kes ise vabalt loob endale olusuhted oma vaimesuse järgi, täidab õieti oma ülesande. Kasutades osavasti neid teatud määral lahendamaid elutingimusi, mis talle viimasel ajal on võimaldatud, Eesti rahvas on saavutanud juba niisuguse kultuuriastme, et kui talle antaks rippumatu positsioon, tal oleks võimalik korraldada oma olusid juba kultuurriikide kombel. Täiesti samasuguseid iseseisvuse tagatiseid kui me nõuame endile, tuleb nõuda ka Eesti rahvale.“ Seda ütles mees, kes teadis, mida ta kõneles: sest tema kaudu oli Eesti andnud soome kultuurile arvamata väärtuslikke ande. See on esimene kord, mil Eesti esineb Soome avaliku sõna peeglis iseseisva riigina.

6.

Mina ei lähe enam üle sellest piirialast, mis meie eluteel on vaid mõne aasta kaugusel: iseseisvuse saavutamisest. Me oleme kummalgi pool lahte ehitanud oma riiki. Me oleme andnud ja saanud. Me ei ole enam ustanud, nii kui kunagi aastakümnete eest, ühisest keelest ega — nagu tehti omal ajal — riiklikust unioonist. Me oleme elanud üksmeeles ja oleme ka — nagu õigete vendade keskel on kombeks — nägelnud ja tülitšenud. Ma julgen väita: nüüd on juba olemas soome-eesti ühiskultuur.

Martti Haavio.

*

Avaldame meeleldi dr. Martti Haavio, praeguse Soome ühe aktiivsema Eesti-sõbra hõimupäeva-kõne, kus lühidalt, kuid rohkete andmetega valgustatakse huvi, mis Soomes Eesti vastu on tuntud juba enne meie iseseisvumist. Võib-olla aitab see vaigistada ka meie mõnede rahvusliku alaväärsustunde all kannatajate hädaldust, et Soomes meist küllalt ei hoolitavat ega meilt just täpsalt sama palju ei laenatavat kui meie sealt. Lugeses siit, kuidas Soomes juba ärkamisajal ka Eestit mitmes suhtes on peetud eeskujuks andjaks, vahest mõistame paremini kui seni, et Soomes juba ammu on olnud hulk inimesi, kes Eestit väga kõrgelt on hinnanud ja et meil ka oma osa pärast praeguse „soome-eesti ühiskultuuri“ ülesehituses sugugi ei tarvitse just häbeneda, vähemalt kui arvestada meie palju raskemaid olusid. Ka veel vanema aja kohta võime ju näit. väita, et Soome muistne rahvalaulukultuur alguse sai juba Eestis.

et meie esimene raamat ilmus natuke varemgi kui Soomes, samuti kui meie esimene „ajaleht“ (Hupelilt), (kuigi siis ükski neist olude sunnil ei võind olla sellel tasemel ja nii püsiv kui nende soome vasted), jah, et ka näit. Rosenplänteri tegevust Soomelegi eeskujuks seadis soomluse esiärataja Arvidsson, ja et meie Kuressaare Eesti Selts ning mingi Õpetatud Eesti Seltsi poolsalajane eelkäija Gottlundi poolt tutvustatuna ehk mõnevõrra mõjustasid ka Soome Kirjanduse Seltsi sündi — jne.

Kõiki neid vastastikuseid laene ja mõjustusi leidub ligemal uurimisel muidugi veel enam. Aga üks on kindel, et olgu neid enam ehk vähem, iialgi seda asjaolu ei tohi teha mingiks uute laenude kriteeriumiks ja mingi „kultuurilise kaubabilansi“ ning fantastilise „pariteedi“ nõudmisega segada kahe hõimu loomulikku lähenemist ja lähendamist. Laenaku, tõlkigu, jälgendagu kumbki teiselt hõimult kõik, mis temale kuidagi sobib, ja tutvustagu temale ka kõiki omi kultuurivarasid, aga jätku täiesti teise enda asjaks, palju ta sellest heaks arvab vastu võtta, sest see ju on ainult tema asi: see põhimõte on meie kultuurkonventsiooni loomulikem alus.

Ja niisamuti see, et kumbki pool tohib arvustada täitsa vabalt ja ausalt teise kui oma sugulase ja saatuskaaslase samme ja arengut. See pole mitte „teise siseasjusse segamine“, vaid iga vaba rahva õigustatud eneseavaldus — ja isegi sõbra kohus. Muidugi võib arvustatu sel puhul nõuda, et see arvustus oleks objektiivselt põhjendatud ja juhitud põhiliselt häätatlusest, nagu see sõprade vahel loomulik.

A. A.

EESTI VÄLISPOLIITIKA II

Diagnostika välispoliitikas *

Varem antud Eesti välispoliitika ajaloo lühike kriitiline ülevaade tegi meid tähelepanelikuks ühele suurele arengujoonele ²⁴⁾ — nimelt, et Eestile tema lõunapoolsed seostumised on olnud vähe kasulikud ning et meie tõelik huvidesuund on orienteeritud põhjakaarde.

Nüüd tuleb meil aga seda esialgsel läbivaatusel tehtud diagnoosi ligemalt põhjendada, seks ette võtta ka „mikroskoopilist“ uurimist teat. eriküsimustes, ning lõppeks, vääramatult põhjendatud diagnoosi järele, esitada uus ja sobivam menetlus Eesti välispoliitika arendamiseks.

Juba metodoloogilisel „välispoliitika põhiprobleemide“ silmamisel seadsime (vt. lk. 159 j.) maksimi, et ühe riigi välispoliitiline olukord seisneb tema enda potentsiaalsetes võimalustes + tema suhete kogusummas teiste riikidega. Artikli ruum ei lubanud aga kogu meie välispoliitika

24) Kuna ainult suurte arengujoonte selgitamine oli meie ajaloovaatluse ülesandeks, siis peame kategooriliselt tagasi tõrjuma (Ed.) L(aamani) arvustuse („Vaba Maa“ nr. 244, 23. okt. 1937), nagu oleks see ülevaade m. s. sellepärast „väärjalugu“, et meie ei registreerinud põhja orientatsiooni kõiki „esimesi jutlustajaid“. Kahjuks ei olnud selle ülevaate ülesandeks koguda huvitavaid kurioosumeid, vaid lühidalt esitada Eesti välispoliitika arengu tõelisi käiku, ja seda käiku tõeliselt mõjustanud tegurid. Sellepärast jäid paratamatult kõrvale nii härra Laamani poolt esile tõstetud A. Keskküla kui ka palju ausam võitleja Dido j. m. t., kes ometi meie välispoliitika tegelikule arengule ei avaldanud olulist mõju. Arengu suuri jooni esile tõstes ei saa kahjuks rahuldada kõiki, kelle süda ripub žurnalistlikult huvitavate kurioosumite küljes. —

* Artikkel ilmub autori isiklikkude seisukohtade ja ettepanekutena. Toim.

ajalugu üksikasjalikult selle metodoloogilise reegli järgi läbi arutada, kuigi kirjutaja ise kogu aeg seda ülesannet silmas pidas. Nüüd aga, kus vaatlusele tuleb ainult k ä e s o l e v v ä l i s p o l i i t i l i n e h e t k, nüüd on meil võimalik ka vormi poolest talitada oma metodoloogilise juhise järgi.

Eesti välispoliitikale diagnoosi tegemiseks võtame kõigepealt vaatlusele tema suhted suurte ida- ja läänenaabritega, sest need suhted määravad kõige otsustavamalt igat meie välispoliitika programmi.

Eesti ja Nõukogude Liit

Eesti ja Vene suhetes viimase 20 aasta jooksul võib kergesti eraldada viit faasi.

Esmalt viis Vene revolutsioon eestlased Venemaale sisemiselt lähemale, kui vaevalt kunagi varem või hiljem — ajuti oldi meil laialiselt koguni uhked, et nüüd kuulutakse vabasse Vene rahvasteliitu. Siis tuli pettumus Vene šovinistide urgitsuste tagajärjel ühelt ja kommunistliku anarhia levimise tulemusel teiselt poolt. Viimane vool viis meid sõtta Venemaaga. See teine faas lõppes küll Tartu rahuga 1920. aastal — formaalselt seati jalule normaalne suhtlemine Eesti ja Vene vahel. Ometi kaugeltki mitte päris normaalne suhtlemine: suurest majandussuhtlemise huvist hoolimata süvenes Eestis Venemaa võõristamine kuni suure naabri keele unustamiseni, kuna Vene suhtlemist esindas kominterni põrandaalune poliitika, mis kulmineerus 1. dets. 1924. a. mässukatses. Selle järele algas neljas faas — mõlemapoolne pool-umbusklik, pool-vaenlik ignoreerimine, majandussuhete pea täielik soikumine, kultuurilise vahe- tuse täielik seisak. Praegune, viies faas. meie vahekõrdades algas veidi enam kui 5 aastat tagasi, kui Venemaale hitlerlikus Saksamaas kasvas nii tõsine vaenlane, et Moskva otsustas omi muid suhteid põhjalikult parandada. Nõukogude Liidu astumine Rahvasteliitu ning „balti“ riikidega Moskvas 4. mail 1932. a. sõlmitud „mittekallaletungi ja tülide rahulisel teel lahendamise leping“ kuuluvad mõlemad ühte kategooriasse, ja mõlemate ühise põhjuse mõjul sõlmiti 1934. a. 31. oktoobril majanduslike vahekordade parandamist taotlev kokkulepe ja on meil viimasel ajal elavnenud nii kultuuriline kui ka isegi sõjaväeline suhtlemine Vene riigiga.

Eestlast huvitab seda viimast arengut vaadeldes eeskätt küsimus — kas need põhjalikult paranenud suhted Venemaaga on püsivad ja usaldatavad?

Kui selle küsimuse vastamist tahaksime alata kõige sügavama põhi- probleemi lahendamisega, siis soovitaksid vististi mitmed, et me võtak- sime vaatlusele k o m m u n i s m i - h ä d a o h u.

Nende ridade kirjutaja, kes teadupärast ei ole rohkem kommunist kui fašist²⁵⁾, ei saaks siiski meie välispoliitika Vene probleemi analüüsi- misel mitte enam hea südamefunnistusega esikohale asetada kommu- nismi-küsimust, mis 1920-ndail aastail kahtlemata oli sellel tähtsal kohal.

²⁵⁾ Kelleks teda aga peab Moskva „Pravda“ mingi naeruväärse eksituse tõttu — vt. „Vaba Maa“ nr. 278, 2. dets. 1937.

Allakirjutanu kaldub koguni ütleva, et Vene suhtes kommunismi-probleem ei ole praegu meile enam kuigivõrd akuutne.

Seda seisukohta ei tingi mitte ainult asjaolu, et meie rahvastik on muutunud lõplikult immuunseks kommunistliku viiruse suhtes, ja et selle tõttu Venemaaga normaalsete heanaaberlike suhete jaluleseadmine ei tekita kominterni propaganda poolt tõsisemat hädaohtu meie ühiskondlikule korrale ega mõttestikule (millele allakirjutanu praegu isegi ei pea paljaks väikest annust Moskva radikaalsuse hapet vastukaaluks Kesk-Euroopast tulevatele reaktsioonilistele lehelistele). Palju olulisemaks aluseks Eesti-Nõukogude Vene vahekordade loomulikumaks-kujumisele on Venemaal endas toimunud muutused.

Kõigepealt on kadunud kommunismi agressiivsus — sõjaka penetraatsiooni ideoloogid on saadetud Mehhikosse või seina äärde, Moskva ise on muutunud endaga rahuldavaks suurriigiks, kes jutlustab riikide ja rahvaste rahu, rahvusvahelist solidariteeti Rahvasteliidu pakti põhjal... Olgu Stalin-Vorošilovi joonel Vene siseperspektiivilt üksipuha millised ebameeldivad omadused — väikeriikidele on tema uus välispoliitika õige vastuvõetav.

Nüüd tuleb aga küsimus: kas see uus kommunistliku riigi välispoliitika on usaldatav, eriti — kas ta on püsiv?

Sellele küsimusele vastata katsudes teeksime paremini, kui vaatleme oma suurt idanaabrit kui Venemaa, ja mitte kui kommunistlikku riiki. Nagu öeldud, on Nõukogude Liidu maailmavaateline agressiivsus tunduvalt vähenenud ja eriti tema välispoliitika on vabastatud kominterni maailmaõnnistamise tahte mõjust, ning uuesti allutatud Vene reaalspoliitilistele vajadustele. Ainult see vaatekoht seletab, miks Venemaa ekspansioon viimase kümnekonna aasta jooksul on siirdunud Põhja-Jäämere, Vaikse Ookeani põhjaosa ning Mongoolia suunas: need on ebaolulised kommunismi ekspansiooniks, kuid Vene „rahvusterviku“ välisarengule ülitähtsad sihid.

Kuid Venemaa tung Euroopasse „balti akna“ kaudu? küsib meie vaatleja, kellele maailma tsentrum tingimata peab asuma omaenda silmakoopa ligiduses. Kas siis Leningradile on vähem tähtis Tallinna oamine, kui seda oli Peterburile Reval? Kas see ei ole Ivanide ja suure Peetri poolt pühitsetud põline Vene välisorientatsioon?

Tegelikult on ses suhtes toimunud Vene vajaduste õige suur murrang, mille esimeseks põhjuseks on maailmasõjaaegne kogemus, et Vene üks Läänemere veel kaugeltki ei tähenda pääsu maailmamere-desse²⁶⁾. Nimelt selgus Maailmasõjas, et uudne sõjatehnika võimaldab Läänemerd koguni mitme ukse taha „lukustada“ — see võimalus on esmalt Skandinaaviariikidel, kes seda aga ei kasutanud ega arvatavasti kasutagi; see võimalus on teiseks aga Saksamaal, kes Maailmasõjas peatas Vene transpordi Läänemere kaudu; ja lõppeks on see võimalus Inglismaal, kes seda paarikümne aasta eest tegi Saksamaa suhtes. Loomulikult on nii mitmelt poolt „sisemereks“ suletav Läänemeri sõja

²⁶⁾ Vrd. Karl C. von Loesch, *Die Entlastung der baltischen Länder*, „Volk und Reich“ 1937, kes kirjeldab lk. 534/535 õige tabavalt seda kogemust.

puhuks farbetu uksefiktsioon Venemaa-taolisele suurriigile. Selle tõttu pole imestada, et Venemaa viimasel ajal Leningradilegi vaatab ainult kui hõlpsale rahuaegsele transpordivõimalusele, ilma et ta liialdaks tema tähtsust sõja puhuks. Kronstadt on teadlikult muutumas p a s s i i v s e k s kaitseüksuseks Leningradi ees, loobudes „laevastiku tugipunktiks“ olemise pretensioonidest. Mitte ainult ei ole Vene Läänemere „lahing-laevastik“ enamikus väärtusetu vanaraud, vaid tema suurejooneliselt ehitatavatest allveelaevadest läheb lõviosa Põhja Jäämerre; isegi Leningradi sadama jäälõhkujatest on viimasel ajal osa üle viidud Murmanskisse, nagu ka Vene tuleviku pea-lennuteedele nii „kummituslennukite“ kui ka reaalsema polaar-meteoroloogiajaama ning rekordlendude suunas on sihiks p õ h j a kaar.

Kui nendele faktidele arvata lisaks Murmanski ja Poljarnoje (end. Aleksandrovski) sadamate ja linnade hüiglaslikku väljaarendamist ning nendega raudtee- ja kanaliühenduste loomist, siis on selge, kuidas Venemaa uus „aken“ Euroopasse asub meist kaugel p õ h j a pool, ning Läänemeri enam ei ole Venemaale tingimata vajalik isegi ventilatsioonivahana ²⁷⁾.

Niikaugel on pea kõik arengu teadlikumad vaatlejad ühel arvamusel: Venemaa uus juurdepääs vabadele maailmameredele on nagu põline Ivani-aegnegi tee ümber Norramaa. Ometi ei ole isegi sama maa autorid ühel nõul, kui hakkavad hindama neid tagajärgi, mis sellel muutel võiks olla meie maa suhtes.

Mõned autorid ²⁸⁾ on kangekaelselt arvamisel, et see Venemaa ühenduste ümberkorraldamine sugugi ei vähenda Lõuna-Soome, Eesti ja Läti tähtsust Vene riigile, sest Jäämere ühendusteegi sõlmpunktiks jäävat Leningrad, ja selle kaitsmise tähtsuse tõus koormavat veelgi enam hädaohuga Balti riike ja Skandinaaviat.

See vaade tundub ometi olevat ekslik, sest esmalt ei ole Leningrad sugugi ainutähtis sõlmpunkt uutes ühendustes Murmanski ja Poljarnojega, vaid uus Moskva kanal ning raudteeühendusedki on oluliselt sõltumatud Leningradist. Teiseks tähendaks aga olulist Vene läänefungi surve vähenemist meie suhtes juba seegi asjaolu, et meie ja meie naabermaad enam ei ole Venemaale endaväärtuslikuks „u k s e k s“ laia maailma, vaid ainult n. ö. uksepiida t u g e d e k s. Näib aga, et meie isegi selliste tugekena ei ole Venemaale strateegiliselt kuigi oluliseks punktiks ²⁹⁾.

²⁷⁾ Vrd. Peter Heinz Seraphim, *Die Ostseehäfen und der Ostseeverkehr* (Schriften des Instituts für Osteuropäische Wirtschaft, Königsberg), Berlin 1937, kes samuti (lk. 88) konstateerib „weitgehende wirtschaftliche Lösung Russlands von der Ostsee.“

²⁸⁾ A. Seeberg, *Betrachtungen zur Eismeer- und Ostseepolitik der Sowjetunion*. „Zeitschrift für Geopolitik“, November 1937, lk. 905.

²⁹⁾ Muide väidab selles järeldusosas meiega taolisel seisukohal olev K. C. von Loesch (op. cit. lk. 567), nagu oleks Vene ekspansioonisurve Balti rannikult lahkudes nüüd rõhumas Norrale, Põhja-Soomele ja isegi Rootsile. Sellest järeldusest palub allakirjutanu end eraldi hoida, kuna ta sellist vaadet peab täiesti ekslikuks. Vene „surve“ meie maale seisis maavallutamise ja -omamise vajaduses, kuna sellist soovi Vene põhjapoolne „uks“ sugugi ei pruugi tekitada Põhja-Skandinaavia suhtes. Sama rõhutab muide George Soloveytchik, *Fears and Realities in Scandinavia*, „International Affairs“, vol. XVI, november-detsember 1937, lk. 905.

Eriti ei ole Venemaale strateegiliselt sugugi väga soodus, et sõja puhul Saksamaaga Eesti oleks Venemaa liitlane või koguni osa Venemaast, sest see ei parandaks ei tema ofensiivset positsiooni ega oluliselt ka strateegilisi ühendusteid, küll aga koormaks Eesti liitlasena ilmaaegselt Venemaa defensiivset probleemi.

Kõigepealt — ü h e n d u s t e e d e küsimust vaatlusele võttes — ei tufe Eesti Venemaale sõjaaegse sadamakohana juba sel põhjusel arvesse, et Läänemeri sõja korral üldse ei oleks v a b a m e r i. Merebaas Läänemeres oleks Vene-Saksa konfliktis üldse Venemaale kõrvalise tähtsusega asjaks, kuna Venemaa ei ole igatahes ligemal ajal võimeline Läänemeres laevastikuofensiiviks Saksa vastu. Kui Vene-Saksa konflikti puhul Baltikum peaks kujunema sõjapiirkonnaks, siis oleks muidugi Leedu lausmaa (kui mitte maailmasõjaaegse Vene Rennenkampffi armee purunemiskoht) esimeseks sõjateatriks. Selleni jõudmiseks ei anna Eesti ühendusteedena Venemaale nimetamisväärseid soodustusi, sest kuna läbiviivaid raudteeliine ikkagi on ainult k a k s — nagu neid ka praegu viib Venemaalt Daugavpilsile —, siis ei ole igatahes mitte võimalik sellele sõjateatrile üle 4 armeekorpuse paisata³⁰⁾. Sel puhul ei annaks Eesti ühendusteena (igatahes sõja algfaasis) Venemaale ka m a a l mingit olulist positiivset kasu, kuid oleks muidugi n e g a t i i v s e l t arvestatav, s. o. juhul, kui ta oleks baasiks vaenlasele. — Lõppeks ei ole meie maa ka Venemaale kuigi kasulik lennu-toetuspunkt Saksamaa vastu, sest isegi Vilsandist on tublisti 30% pikem lennutee Berliini, kui näiteks Liibavist, millist Venemaa paremate raudteeühenduste tõttu pealegi on võrdlematult võimelisem kaitsma oma nõrga mere- ja tugeva maaväega.

See kõik teeb selgeks, et Eesti ei paku Venemaale strateegilise ühendusteena või ofensiivi baasina mitte midagi p o s i t i i v s e l t, mida see punane hiiglane ei saaks Lätist-Leedust. Pealegi ei lisa Eesti Venemaale ka Läti-Leedu frondi s e l j a t a g u s e n a mitte midagi olulist, kuna otseühenduse teed eventuaalsele frondile lähevad nagunii Daugavpils kaudu. Teiselt poolt on muidugi selge, et Venemaa ei saaks lubada, et sõja puhul Saksamaaga Eesti tema vaenlasega koketeeriks, või koguni sellele oleks sõjaliseks või varustuslikuks baasiks. Sellise n e g a t i i v s e tegurina peab Eesti paratamatult figureerima Venemaa strateegilistes kavades, kuid oleks ilmne eksitus, kui meid võetaks positiivse sõjalise faktorina Venemaa kasuks.

Nimelt süvendab veel eelöeldut asjaolu, et meie Venemaale oleksime väga r a s k e l t - k a i t s t a v a k s võitluskaaslaseks. Esmalt on meil pikk rannik, mille kaitsmisega Vene nõrk Läänemere-laevastik ennast tulemustetult üle koormaks. Palju lihtsam ja võimaluste- ning loomukohasem meredefensiivi lahendus oleks igatahes Venemaale Läänemeres tagasi tõmbuda Soome lahe viimsesse soppi, tugevasti kindlustatud Kroonlinna ja miiniväljade taha, ning tülitada vaenlast ainult miinipanjate ja allveelaevadega. Selline kava näibki olevat Moskval silmi ees, kui meie kuuleme, et Venemaa oma praegusele 151-üksuselisele allvee-

30) Aluseks on võetud klassikaline arvestus — ühele raudteeliinile ärgu riputatagu ofensiivi arendades üle 2 armeekorpuse.

laevastikule ehitab veel teist samapalju lisaks. Ainult vaenlase seljaguse ja ühendusteede ebakindlaks tegemise kava võib peituda sellise ehitusprogrammi taga, millest pealegi Läänemeri saab ainult murdosa.

Et Venemaa võimaluste seisukohalt Eesti ranniku kaitsmine on ebasobiv ülesanne, seda kinnitavad juba mälestused Maailmasõja ajalt: kuigi tol ajal Vene ja Saksa (Läänemere) laevastikkude vahekorid oli tublisti rohkem eelmise kasuks kui praegu, pärast Inglise-Saksa laevastikuleppe läbi pea kogu Saksa laevastiku teadlikku tagasitõmbumist Läänemere, — siis oli tolgi ajal Venemaa peamine kaitseloottus ranniku kindlustamine, mis aga meie ranniku pikkuse tõttu on teostatamatu. Nii tähendaks ka praegu Eesti ranniku kaitsmine ülevõimsa laevastiku vastu väga tülikat ja peaaegu lahendamatu probleemi Venemaale, millisest pingutusest pealegi ei oleks tema strateegial suuremat positiivset kasu.

Kõigest eelöeldust järeldust tehes on selge, milline vahekorid Eesti jaoks peaks olema Venemaale kõige sobivam strateegilistel kaalulustel: nimelt Eesti täielik ja tõeline neutraalsus Saksa-Vene konfliktis. Niisuguse neutraalsuse korral, kui seda mõlemad sõdivad pooled garanteeriks ja Eesti ise peaks silmas püülikku erapooletust, oleks see Vene strateegilisi probleeme lihtsustav lahendus ega tekifaks sealjuures omegi tema sõjakavas mitte mingisugust puuduse tunnet. Nagu juba mitmel korral öeldud, ei saaks aga Venemaa muidugi mitte heaga kannatada meie maa langemist vaenlase kätte, või koguni meie vabatahtlikke soodustusi sellele³¹⁾.

Nüüd oleks aga loomulik küsida, kas kõik see, mis meie eespool ütlesime Eesti kohta, mitte ei kehti ka meie lõunapoolsete naaberriite suhtes, kellega meid seob koostööleping ja Lätiga koguni militaarne defensiivallians?

Praegusi olukordi arvestades on tõenäolik, et Venemaa ei oleks heameelega nõus Saksamaaga sõtta sattudes lahti ütlemas Leedu baasist, mis nangun on oluliselt varustatud just tema poolt, millisest investeerimisest ka kapitalismivaenuline riik kergesti ei loobuks. Pealegi on Leedu otse ideaalseks leenubaasiks esimesele afakile Põhja-Saksamaa vastu, ja kuna Venemaa vististi mitte põhjusega ei ole uhke oma suurele lennuväele, siis ei taha ta muidugi mitte selle võimsust vähendada tuntud ja vaenlasele geograafiliselt ligidal asuvatest aerodroomidest loobudes. — Kamaa-sõjas ei saa Leedu Vene strateegiale olla indiferentseks teguriks — nagu see Maailmasõjas pidi olema Rennenkampffi armeele kallalefungibaasiks, nii võib ka tulevases konfliktis arvata, et Venemaa siitkaudu antava kõrvallöögiga püüab kergendada Saksa survet Tšehhoslovakkiale³²⁾.

Leedu arvestamine tingib aga ka Läti arvestamist, sest kuna Venemaal puudub Leeduga ühine piir, siis peab Läti Daugavpils-Meitene

³¹⁾ Ka võõrad vaatlejad — näit. B. Akzin, *Choices before the Baltic States*, „Foreign Affairs“ 1937 (vol. 15) lk. 504 hindab Eesti peahustatust Venemaa poolt kartusest, et meie võiksime kujuneda baasiks sakslastele.

³²⁾ Akzin, op. cit. lk. 502, on isegi tema puudulikkudel andmetel veendunud, et „there will be no such thing for Lithuania as neutrality.“

sõlmede kaudu võimaldama venelaste läbipääsu Leedu frondile, ja — nagu öeldud — on see eelmainitud sõlmede läbi võimalik kahel raudteeliinil, niisiis julgesti 4 armeekorpusega.

Endastmõistetavasti on 4 armeekorpus Saksa-Vene konflikti puhul väikeseks üksuseks, ja kogu Läti-Leedu sõjateater saaks olla vaid kõrvaltavaks suures heitluses. Ometi ei puudu sellel ruumil õige suur tähtsus ka Vene seisukohalt (Saksa vaatekohta käsitleme hiljem), eriti k o k - k u p õ r k e a l g u s e s, kus tuleb esiteks arvestada seda, et Läti-Leedu on Venemaale kõige ligemaks kättesaadavaks põhjapoolseks l e n n u - b a a s i k s Saksamaa vastu, ja teiseks, et Läti-Leedu võimaldavad d i v e r t e e r i d a Saksa jõude Tšehhoslovakkialt, mis ilma sellise diversioonita võiks liiga kiiresti kokku variseda.

Nendel põhjustel tuleb pidada ebatõenäoliseks, et Venemaa loobuks Saksamaaga juhtuva konflikti puhul Leedut-Läti ofensiivibaasiks kasutamast, kui mitte Läti-Leedut ei kaitseks mingi nii suur jõud, kellega Venemaal sõja kõrvalteatri pärast ei tasu tülli minna. Küll aga võiks Venemaa ilma ühegi eriolukorrata jätta kõrvale E e s t i, kuna meie ise ei paku midagi ofensiivi toetuspunktina, ega ka ühendusteena selle toetamiseks, ega samuti mitte defensiivseks otstarbeks.

Oleme eespool kõnelnud Saksa-Vene kokkupõrkevõimalustest ja selle strateegilistest modaliteetidest ilma üldse P o o l a t mainimata. Seda kõigepealt selle pärast, et peatume allpool veel Poola probleemil põhjalikumalt, aga teiseks ühtlasi, kuna meie ei usu, et nii Vene- kui ka Saksamaa täiesti selgelt teaksid oma strateegilistes kavades Poola suhtes võtta seisukohta. Praegu paistab igatahes, et kumbki pool ei tahaks hea meelega Poolat oma vaenlaseks feha, ja aktsepteerib seepärast ka tema n e u t r a a l s u s t, mis on ka poolakate eneste programmiks. Sellepärast on kõige realistlikum balti riikide olukorda ev. Saksa-Vene konflikti puhul arvestades võtta Poolat neutraalse üksusena. — Mõnel pool avaldatud arvamus ³³⁾, nagu ei saaks Kirde-Euroopas üldse sõda olla, kui Poola jääb neutraalseks, — on ometi põhjendamata, sest nagu nägime, võib Leedu-Läti sõjateatril Vene strateegias olla küllaltki tähtsaid ülesandeid, kui ka see juba oma võrdl. väikese (4 armeekorpus) mahutavuse tõttu muidugi ei kujune pea-sõjateatriks. — Teiselt poolt aga Leedu-Läti muutumine sõjatallermaaks o h u s t a b tugevasti ka Poola neutraalsust, ja võib varem või hiljem Poolat võitlustesse segada, millest see ennast püüab väljas hoida. Juba üksi selle pärast huvitab Poolat väga elavalt küsimus, kuidas vältida Läti-Leedu sõtta kaasakiskumist. Kahjuks saab Poola praegu ses suhtes v ä h e feha, kuna leedulaste isekust (aga mitte jõudu) tugevdab „Balti liit“ Eesti osavõtul. Käesoleva artikli eesmärgiks aga ongi näidata, kuidas Eesti eraldi-suundumisega ühtlasi Poolal avaneb võimalus: vältida Saksa-Vene konflikti puhul ähvardavat sõjahädaohtu vähemalt Kirde-Euroopas.

Olles nüüd vaadelnud Venemaa perspektiivilt Eesti ja tema naabrite olukorda Saksa-Vene sõja korral, tuleb meil veel vähemalt lühidaltki

³³⁾ Näiteks H.(arald) T.(ammer), *Välispoliitilisi probleeme*, „Päevaleht“ nr. 279, 14. okt. 1937.

peatuda mõningate feiste vene-vaatekohaliste probleemide juures, eeskätt arvestada Eesti tähtsust Venemaale rahuliku des tingimustes. Et meie sellises proportsioonis küsimustele pühendatud ruumiga mitte asjalikult ei eksi, sõltub fõsiasjast, et praegu Venemaa välispoliitikat juhiavad eeskätt strateegilised kaalutlused konfliktide puhuks fašistlikkude riikidega. Sellepärast, — kas see meile nüüd meeldib või mitte, — peame ka meie Eesti-Vene vahekordi vaadeldes arvestama sellist perspektiivi.

Eeloleva järele on juba muidugi kaunis ebaaktuaalseks muutunud küsimus: kas Vene impeerium saab pikka ajavahemikku ilma „Balti rannikuta“ läbi ajada? Nagu selgus, pole „Balti rannik“ veel sugugi väljapääs vabale maailmamerele, ja seepärast ei ole Venemaale selle ranniku omamine enam kuigi tähtsaks, ja hoopiski mitte enam elu küsimuseks. Vististi ei ole ka meie (kuigi rohkenevad) maapõuevarad küllalt olulised, et looduslikult põhjatu rikast Venemaad kadedaks teha. Seepärast — majanduslikud antagonismi-põhjused Venemaaga ei pruugi ka tulevikus Eestit üleliia vaevata, kuna aga on täiesti võimalik majanduslik koöperatsioon suures stiilis.

Nüüd peame aga tagasi haarama teoreetilises sissejuhatuses esitatud seisukohale (vt. lk. 158), mille järgi imperialistliku ekspansiooni põhjused ei ole mitte ainult, või isegi eeskätt majanduslikud, vaid pahatihti ainult teatava heterogeense jõukoondise ideoloogiline välispoliitika juhis. Kuigi selline vaateviis on vastuolus praegu Venemaal kehtiva doktriiniga, on just Venemaa nii varem kui ka eriti praegu sellise imperialismi olemuse avameelseks näiteks. Meile õnneks sihib aga praegune Vene imperialismi-ideoloogia põhja ja ida poole, ega ole meile seepärast kardetav. Kui meie aga pikemaid ajavahemikke arvestame, siis muidugi ripub Venemaal tulevikus võimalik ideoloogia-muutus (näit. mingi agressiivse uue „läänluse“ tekkimine) ikka nagu Damoklese-mõõk meie maa kohal, mis aga muidugi meid ei tohi teha peatuks, vaid ainult peab viima eestlasi sihiteadlikule välisorienteerumisele. Allakirjutanu isiklik arvamus on, et meie tunduvalt vähendaksime oma ida poolt tulevat hädaohtu seega, kui meie loome tugevaid seoseid põhjariikidega, ja teiselt poolt omi suhteid Venemaa endaga arendame teadlikult selles suunas, et meie mitte ei huvita neid majanduslikult endi saadustest ja maapõuevaradest, küll aga aitame lojaalselt ja heatahtlikult kaasa nende suurele avastamistööl põhjas ja idas. Nagu meie inimesed enne Maailmasõda tegevalt ja edukalt töötasid venelastega kaasa Siberis ja Kaukasuses, nii oleks selline kollaboratsioon tulevikus veelgi pooldatavam meie rahvuslikult seisukohalt³⁴). Mida tugevamaks läheb Venemaa nendes meilt ärapööratud ilmakaartes, seda kindlam on meie kodumaa Vene ekspansiooni survest. Juba sellepärast on ka Venemaal põhjust rõhkem usaldada eestlaste sõbralikku koostööd, kui mõne suurrahvuse oma. —

34) Seda ärgu mõistetagu Laksi-Tõnise vaimustusena ega ka omaaegse eestlaste väljarändamise õigustusena. Jutt on tulevikus töölerakendumisest: meie intelligentsi, eriti teadlaste, ning samuti tehnikute ja majandusnimeste vaimsest, tehnilisest ning majanduslikust kollaboratsioonist venelastega nende ääretu ruumala avastamisel tsiviliseeritud maailmale.

Eesti ja Saksamaa

Asudes vaatlema Eesti-Saksa vahekordi, tuleb meil — nagu Vene probleemigi käsitlemisel — eraldada ühelt poolt Saksamaa suhtumist meie maasse kui endaväärtusse, ja teiselt poolt seda kaudset, vahendlikku tähtsust, mis Eestil võiks olla Saksa kaugemate eesmärkide taotlemisel. Enne neid küsimusi peatume aga veel mõne reaga Eesti suhtumisel Saksa riiki.

Käesolevas avameelses ülevaates ei oleks mingit mõtet hakata „diplomaatilisel“ ilustama tööka, et eestlases on juurdunud sügav umbusaldus sakslase vastu. See on ajaloo tagajärg, ja ainult ajaloo ga parandatav. Ärgem petkem aga end luulekujutusega, nagu oleks ajalugu juba töötamas paremate Saksa-Eesti suhete kujundamiseks: viimase 20 aastagi jooksul on must okupatsioonisuvi, landesväär sõda, ja meile sisemiselt eriti võõra natsi-Saksamaa kujunemine olnud Eestis kolmeks külmaks tušiks igasuguste soojemate saksa-sõbralikkude tunnete tekkimisele.

Ometi kuulub kaks neist nähtustest minevikku, ja meie peaksime olema valmis neid lugema aegunuks, ja neid unustama, — kui meile tulevikust paistaks vähegi teisest Saksamaa suhtumist eestlasisse. Mis aga puutub hitlerlusse, siis on see lõppeks sakslaste endi sisemine asi; kui sakslased sellega on õnnelikud, miks peaksime siis meie keelduma õnnitlustest? „Ära püüa teha teist selliseks, nagu sa tahaksid olla ise, — sest temal võiks olla teine maitse“ — see G. B. Shaw'lt modifitseeritud elutarkuse maksimum ei oleks siin ebakohane. Meie peaksime ka natsi-Saksamaad hindama eelarvamusteta ainult sedamööda, kuidas uus Saksamaa suhtub meisse. Nagu kommunistliku Venemaagi puhul — nii ka siin ainult see puutub meisse, ja nimelt puutub meisse väga tõsiselt.

Vahemärkena konstateerigem, et selline suhtumine Saksa riiki ei ole nende ridade kirjutaja eriline isikupärasus, vaid meie kaine ja realistliku rahva seas otse üldlevinud atitüüd, välja arvatud vähesed fanaatikud. Ometi on meie saksa vähemusrahvuse, ja eriti praegu Saksamaal asuvate endiste baltlaste upsakas ja kibestunud, ning sellepärast lühinägelik suhtumine eestlastesse ja eestlusse tekitanud alatasa riigisakslaste selliseid väärsamme meie suhtes, mis ajavad keema kaine eestlasegi vere. Asjalik-õiglane suhtumine meie riiki ja rahvasse looks varsti eestlasteski samase suhtumise saksa asjadesse.

Juba ütlesime, et komistuskiviks Eesti-Saksa suhetele on meie praeguste — ja eriti endiste — saksa rahvusest kaasmaalaste probleem. Kogu meie ajaloo vältel, milles suhtel sakslastega on juba 750-aastane iga, on Eestil olnud vahenditult kokkupuudet Saksa riigiga ainult üksainus kord — nimelt sõjaaastal 1918, — ja siiski andis Eesti-Saksa suhetele õnnetu pöörde just kohalikkude sakslaste väärpoliitika. — Kui vaadata tulevikku, siis paistab sealt vähemalt üks hea võimalus, nimelt Saksamaal meie endiste, kuid ikka veel kibestunud kaasmaalaste sugupõlve kadumine. Teiselt poolt ei ole, nende rahvusbioloogilisest

kidurusest hoolimata ³⁵⁾, mitte niipea põhjust arvestada meie saksa vähemusrahvuse füüsilist kadumist; seda enam aga peame soovima, et nendes kaoks senine kibestunud, ebaasjalik suhtumine eestlasisse ja eestlusse. Muidugi ei aita seks kaasa ainult vagad soovid, vaid mõlemalt poolt arendatud teadlik ja õiglane suhtlemine. See ei ole aga mitte enam välispoliitiline probleem, ja peab seepärast praegu jääma ligemalt käsitlemata. Välispoliitilise küsimuskompleksiga seoses aga ei saa jätta konstateerimata, et Eesti-Saksa suhted seni ei saa areneda arusaamatustevabadeks, kuni meie kohalik saksa vähemus ei ole loobunud iseseisvatest poliitilistest aspiratsioonidest, ning ei ole ka välispoliitilistes asjades lojaalselt, ilma igasuguste reservatsioonideta, meie ühise riigi huvide eest valvel.

Sellise uue suhtumise kujunemine on võimalik, aga muidugi ainult mõlemapoole suhtumise õiglase revisjoni alusel. Ajaloo mõjul tekkinud nõiarõngist võib läbi murda õiglane tahe, kusjuures lahendus ei pruugi olla kompromiss kummagi poole kulul. Ükski mõistlik eestlane ei poolda sakslaste ümberrahvustamise katseidki, sest selliseid — meie kulul sündinud — nähteid oleme õppinud küllalt põlgama ³⁶⁾. Oleksime ka valmis liberaalselt aktsepteerima saksa vähemusrahvuse liikmeid igas asjas omaväärsete kaaskodanikkudena, kui meid ei ähvardaks nende teatavate ringkondade agressiivne poliitika, mille motiivid ja sihid asuvad väljaspool meie riigi piire. Vastuolu lahendus võiks seista ainult selles, et meie maa sakslased annavad oma rahvustlusele puhtkultuurilise sisu. Kui tekiks uus generatsioon selliseid Eesti-riiklikult mõtlemaid vähemusrahvusest kaaskodanikke, kes aga muidugi säilitaksid ka oma saksluse, siis ei oleks meil mingit põhjust neis enam umbusaldada Johann Reinhold Patkuli traditsioone. Seega kaoks alus sellele praegu sakslaste seas levinud ja mitte õigustamata kibedusele, mis tuleb nende kohtlemisest „teisejärguliste kodanikkudena“ — milliseks kohtlemiseks aga just nende endi poliitika on andnud enamusrahvusele põhjust.

Kui meid enesekaitseks sundivat „baltluse“ probleemi maha arvata, siis eestlasel ei pruugiks olla tülipõhjusi Saksamaaga. See riik on meile hea turg, ja meie oleme temale samuti — relatiivselt — koguni väga hea

35) Vt. dr. V. Üprus, *Väljavaateid rahvusriigi püsimiseks Eestis rahvus-bioloogilisel kaalutusil*, „Akadeemia“ nr. 2 — 1937, kes lk. 90 märgib meie saksa vähemusrahvuse loomulikuks juurdekasvuks — miinus 8,8⁰/₁₀₀.

36) Et šovinism ja ümberrahvustamisele sihtiv marurahvuslus on ikka meie maal olnud elukäijaks, seda on päris õieti rõhutanud Arved Baron Taube, *Landespolitik und Volkwerdung*, Tallinn 1936, milline on üldse saksa noorema põlve uute, revideeritud seisukohtade intelligentseks avalduseks. Mulle tundub aga selle, nagu üldse saksa vähemusrahvuse uuemategi seisukohaavalduste puudusena, et selgelt vahet ei tehta, milles erinevad kohalikkude sakslaste kohustused 1. oma „Volksganze“ ja 2. oma „Heimati“ vastu. Nende ridade kirjutajale tundub, et konfliktidevaba lahendus võiks seista selles, kui esimene on ainult-kultuuriline ja teine poliitiline seostumine. Kahjuks aga ei ole isegi üldiselt väga sümpaatsete kollaboratsioonisoovidega parun Taube veel jõudnud sellise puhta vahetegemiseni, mis ainuüksi võiks olla aluseks saksa vähemuse ühiskondliku kaastöö aktsepteerimisele.

turg. Meie vaimne vahetus on olnud muidugi suuresti Saksa kasuks, kuid kahtlemata on Saksamaal meie inimestel kõige kergem aktiveerida ka vaimset vahetusbilanssi, kuna meie tema vaimuajaloost oleme saanud osa rohkem kui ühestki teisest, — ja seepärast seal oleme võistlusvõimelisemad kui kuskil mujal. Muidugi peavad meil olema omad reservatsioonid, sest meie ei taha ega tohi oma rahvuslike vaimsete väärtustega uppuda sellele, juba kvantitatiivselt nii palju suurema naabri laadi.

Teiselt poolt ei pruugi see olla aluseks vaenlikkusele, kui meie ka ennast rohkem seome põhja rahvaste vaimueluga ja anglosaksi kultuuriga. Nende ridade kirjutaja isikliku arusaamise järgi (ja see ju on väga subjektiivne küsimus), peaks viimatimainitud, meile esmajärguliste seostumiste kõrval prantsuse vaimukus ja saksa põhjalikkus olema lisaannusteks meie omakultuuri välismõjustuste seas, mis just selliselt mitmekülgete suhete tõttu võiks anda ergutust kõige väärtuslikumale rahvuslikule omapärale.

See on eestlase vaatekoht suhetele Saksa riigi ja sakslusega. Kas aga sellist sallivust ei tee võimatuks sakslaste agressioon, see „Drang nach Osten“, mille meeldetuletamine ka sallivama eestlase teeb kibedaks ja umbusklikuks igasuguse suhtlemise vastu Saksamaaga.

Seda umbusku ei saa kaotada eestlasest autor, küll aga võiks ja peaks see olema saksa tegeliku poliitika ülesanne. Sest olgu mis on, Saksamaal ei saa olla meie maa vastu praegu ega ligemas tulevikus reaalselt huvi. Teiselt poolt ei eita see veel võimalust, et sakslased mingi ebarealistliku, ideoloogilise³⁷⁾ motiivi kihutusel ometi mõtleavad kaasa meie maa saksa vähemuse teatava osa unistustega, mis suunitlevad Eesti liitmisele Saksa Impeeriumiga.

Kust võtame õiguse väiteks, et Saksamaal ei saa olla reaalselt huvi Eesti vallutamiseks, s. t. et Eesti ei ole Saksamaale endaväärtuslikuks objektiks? — Kõigepealt saksa olulisemate autorite endi seisukohavaldustest, mis ei ole vähesed. Isegi Hitler-Jugendi välispoliitilises instruksioonikirjas (kasustan 1933. a. eksemplari) öeldakse, et „Estland ist das am wenigsten gefährdete baltische Land“, s. o., et ka Saksamaal ei ole tema suhtes oma kavatsusi. Ja saksa rahvuspoliitika teadlikum sõnavõtja Max Hildebert Boehm on hiljutises kokkuvõttes tunnistanud, et kuigi „veel 70 aasta eest saksa kultuurpinna tõelikuks kirde-rindeks oli Peipsi-Naroova liin,“ on praegu „die Reste der Balten eine aus der eigentlichen Ostkampflinie zurückgenommene entrechtete ‚Minderheit.‘“³⁸⁾ Kuigi see on kibe ja vastumeelne tunnistus, siiski näitab see saksa arukamate meeste realiteedimeelset äratundmist, et saksa mõju pärast enam vägivaldsete meetoditega ei maksa võidelda Peipsi-Naroova liinil.

37) Sõna „ideoloogia“ oleme kogu aeg tarvitanud uudse teadmis-sotsioloogia (eriti professor Karl Mannheimi) mõttes: mõttekonstruktsioonid, mis ei põhjene realiteetidel. Seda ei ole muide õieti mõistnud mõned käesoleva kirjutise esimese osa arvustajad.

38) M. H. Boehm, *Volkskunde* („Neue Rechtsbücher für das Studium der Rechts- und Wirtschaftswissenschaften“), Berlin 1937, lk. 61.

Nimelt on saksa „Drang nach Osten“ juba mõnda aega oluliselt lõuna poole suundunud, ja sihib praegu üle endise Austria keiserriigi osade (eriti üle Tšehhoslovakkia) Rumeenia-Ukraina rikkuste poole. See on igatahes objekt, mis Saksa nälga võib kustutada, kuna meie maailmakaarest Saksamaal ei ole midagi saada, mis oleks tema vajadustega ligikaudseltki proportsioonis.

Teiseks on Kolmanda Riigi teadlikuks püüuks, eeskätt poliitilist ekspansiooni arendada suundades, mis koondataksid praegu teiste riikide alamatena elavaid sakslasi. „80-miljonilise saksa riigi“ loomiseks aga on talle esimeses joonel olulised Austria, Tšehhoslovakkia Sudeeti osa, Helveetsia, Meemelimaa ja mõned ribad Poolat, Taanit, Belgia, Prantsusmaad. Muidugi ei saa selline poliitiliste piiride laiendamine olla korraga Saksamaa programmiks, ja kahtlemata on ta valmis loobuma mõnest vähemast nõudest suuremate soovide teostamise võimalikkuse tõstmiseks. Ometi läheb ka saksa rahva poliitilise ühendamise ideaali peasuund Donauruumi suunas — seega samale poole, kust Saksamaa otsib oma toorainetenälja rahuldamist. Selle juures jääb Põhja-Baltikum oma arvuliselt tähtsusetu sakslusega³⁹⁾ paratamatult kõrvale.

Kuigi Saksamaa geopoliitiline ekspansioon seega praegu ei arene meie suunas, ei saa muidugi silmi kinni pigistada võimaluse ees, et Saksamaa meie maa põu e v a r a d e suhtes võib muutuda maiaks, kui need tõesti osutuvad nii tähtsaks, nagu viimasel ajal näib ilmnevat. Eriti meie rauamulla-lademed, — kui need pakuvad sama tüüpi väärtuslikku rauda (nagu väidetakse esialgsete katsete järgi), mille pärast Rootsi kardab⁴⁰⁾ suurte naaberriikide aplust, — võivad meid teha maailmapoliitika objektiks. Kuid praegu need kartused igatahes ruttaksid sündmustele kaugele ette, kuigi teiselt poolt meie ise ei tohiks midagi teha, et tõsta Saksamaa huvitatust meie maa vastu. —

Mis puutub meie maa väärtusse tema asendi tõttu, siis on seda kerge ülehinnata. Praegust tegelikku konstellatsiooni, kui ka Saksa Donauruumi kaudu Ukrainale ja edasi sihtiva ekspansiooni peasuunda arvestades ei saaks aga meie maad pidada Saksamaale nii oluliseks ruumilõikeks, et see õigustaks tema omandamise läbi tekkivat paratamatut hõõrumist Venemaaga, Poolaga ja isegi põhjariikidega. Hoopis olulisem peaks aga olema Saksamaa majanduslikele huvidele, et meie rannik oleks vabaks kaubanduslikuks läbipääsuks nii põhja- kui ka idapoolsetele aladele.

Eelolevaid kaalutlusi arvestades ei osutu meie maa Saksamaale oluliseks endaväärtuslikuks objektiks. Teiselt poolt aga võib fa väga kergesti figureerida Saksa kalkulatsioonides võimaliku kompensatsiooniobjektina suuremate sihtide saavutamise hõl-

39) Saksa rahvusest kodanikke on Eestis — 1,5%, Lätis — 3,7% ja Leedus (aga seal peamiselt Saksa piiril — Meemelis) 1,4%. Absoluutarvud on vastavalt 16.346, 69.855 ja 29.231. Andmed Eesti kohta 1934. a. rahvaloendusest, Läti kohta a. 1930 ja Leedu kohta 1923. a.

40) Näit. kolonel Bratti oletus, et Grängesbergi rauakaevandus on järgmise maailmasõja põhjuseks, millist kartust näib jagavat eriti „Svenska Dagbladet“.

bustuseks. Juhul, kui Saksamaa tahab saada Venemaalt või aga Poolalt teatavaid õigusi Kagu-Euroopas, võidaks tema poolt meid kasutada ühele slaavi riigile vastutasuks, ilma et seega ära antaks midagi, mis endale eriti väärtuslik. Saksamaa poliitilist temperamenti, doktriine ja meetodeid arvestades on täiesti võimalik, et ta meid on valmis kasutama selliseks suurpoliitiliseks tehinguobjektiks, ka kui ta ajuti meid peaks püüdma reserveerida.

Sellised meile äärmiselt ebameeldivad võimalused muuduvad väga liigidaseks kahel juhul. Esmalt siis, kui Poola astub Saksamaaga sõjaliselt liitu Venemaa vastu; sel juhtumil oleksime meie ja naabermaad olulisemaks vastutasuks, mida Saksamaa võib Poolale tema koostöö eest lubada. Teiseks sel puhul, kui Venemaa ja Saksamaa lepivad ja liidu loovad; sel korral oleks Venemaal kahtlemata võimalik (kuigi mitte eriti huvitav) lõunapool Saksamaale tehtavate kontsessioonide eest tagasi saada õigusi oma endisel Läänemere rannikul. Äärmiselt vähe-tõenäoliseks võib aga praegu pidada oletust, et Saksamaa meid oma ev. slaavi liitlasilt ise endale välja kaupleks, sest see tähendaks temale väärtuslikumatest ja olulisematest sihtidest loobumist.

Muidugi on sellised võimalikud ärid meie kulul karu naha jagamised ilma kasukakandja enda seisukohta arvestamata. Kuid ometi on sellised suurpoliitilised tehingud sama väheste ebaõnnestumise võimalustega, nagu riisiko karude oksjoneerimisel moodsel jahimeesteseltsi koosolekul. Kui Saksa-slaavi riikide antagonism ei hõlma Ida-Euroopas jõude tasakaalus, siis on meie riikliku iseseisvuse säilimise väljavaated õige täbarad, kui mitte meie ei pääse küllalt tugeva Põhjariikide-rühma osaliseks.

Mis puutub nende kardetavate võimaluste reaalsusse, siis ei maksa neid ometi üle hinnata. Saksamaal on nii Poola kui ka Venemaaga küllalt raskesti lahendatavaid vastuolupõhjust, ja alles suur sõda (ning sellele järgnev rahutegemine) võiks tõenäolikkult selliseid tehinguid võimaldada. Ometi on nende võimaluste arvestamine meile üheks põhjuseks, mis pärast me peaksime suunima põhjapoolsete rahvaste perre, milline võib sellistest tehingutest ja üldse sõjatagajärgedest kõige lootusrikkamalt jääda puudutamata.

Eel-oletatud Saksamaa kokkulepe ühe slaavi riigiga oleks tõenäolik ainult teatava konflikti korral, või selle tulemusena⁴¹). Sellepärast peame katsuma arvestada meie maa olukorda võimalikkude kokkupõrgete puhul.

Oleme eespool vaadelnud Vene seisukohalt meie maa strateegilist tähtsust (õigemini tähtsusetust) sõja korral Saksamaaga. Sama probleem Saksa seisukohalt ei ole identne, sest kahtlemata oleks sellise kokkupõrke korral Eesti omamine Saksamaale väga oluliseks baasiks Põhja-Vene tööstusrajooni ja eriti Leningradi vastu. Teiselt poolt aga on sellise baasi tähtsus eriti suur eeskätt sõjalaigus, ja selleks Saksa-

⁴¹) Nimeelt nõuab Saksamaa kokkuleppimine ühe slaavi suurriigiga õige kindlasti mõlemate antagonismi teiseks: niisiis Saksa-Poola rühm Venemaa vastu, või Saksa-Vene rühm Poolamaa vaenlasena.

maal puuduvad ootused ning eeldused meie maa suhtes: on täiesti selge, et iga Eesti valitsus keelduks olemast Saksamaale vabatahtlikult baasiks Venemaa vastu. Nii ebameelsalt, kui ka eestlased võtavad seisukohta Saksa-Vene konfliktis, ei ole ometi vähematki kahtlust, et meie geopoliitiline-strateegiline seisukoht meid ei luba asuda positsioonile Venemaa vastu ja Saksamaa poolt ⁴²⁾. Kui meie juba peame kellegi poolt olema, millisesse valikusse meid aga ainult saab ajada Saksamaa ise, siis on see valik ilmsesti ja paratamatult Saksamaa v a s t u.

Sellisel juhul ei oleks Saksamaal mitte midagi võita, kui ta meid teeb enda vaenlaseks suures heitluses vene hiiglasega. Tõelist kasu saaks ta meie positsioonist ainult siis, kui see talle oleks vabatahtlik baas võitluse alguses ja kergendaks seega esimese (nii õhu- kui ka maaväe) löögi andmist Leningradile ja selle taga asuvatele tööstusrajoonidele. Kui aga selle baasi pärast veel tuleb algul laevastikuoperatsioonidega ja siis maasõjas heidelda, siis on ka selle lõppeks kättevõitmisest vähe kasu, sest selleks ajaks on Venemaa muidugi juba oma tööstuse siseriiki tagasi tõmmanud. Saksamaa paneks meie maad oma vaenlaseks tehes seega väga vähe olulisele asjale palju liigset jõukulutust.

Teisiti on lood muidugi meie lõunanaabrite maaaladega. Esmalt on Leedu Meemeli ja seal arendatud rahvuspoliitika tõttu juba ise osaliselt eneseväärtuslikuks objektiks Saksa rünnakule. Teiseks on ta pea kindel Venemaa baas, nagu varem nägime, ja seega ka Saksamaale paratamatult vajalik sõjaobjekt. Kolmandaks on see Saksamaalegi mitte ebaoluline strateegiline tee — Daugavpils kaudu Pihkvasse ja Leningradi. Kuid ka viimasel juhul, milline kava oleks igatahes ülioptimistlik (reaalne Saksa rünnak on lõunapoolne, mis sihib otse Ukrainale), oleks Eesti ka pahimal juhul ainult „teisjärgulistel sõjateedel“, nagu peab mõnna isegi selliste fantastiliste kalkulatsioonide eestvõitleja ⁴³⁾. —

Kui aga oletada Vene-Saksa leppimist, ja sellise ühinenud rühma vaenulegevust Poola vastu, siis oleme meie täiel määral väljaspool sõjateatrit, kuna aga sel puhul nii Leedu kui ka Läti mängiksid eriti olulist osa.

Kokkuvõtteks on meil õigus konstateerida, et saksa strateegilistes kavades küll Leedut (ja selle tõttu ka Lätit) peab arvestatama, kuid et Eesti neutraalsus võiks Saksamaale olla täiesti vastuvõetav, eeldades selle neutraalsuse tõelikkust. Nimelt ei annaks sellist neutraalsust aktsepteerides Saksamaa käest mitte mingisugust tõelist militaarset trumpi, küll aga väldiks meie ühinemist vaenliku rühmaga.

Kui seega Saksamaale täiesti ühemõtteliselt selgeks tehakse, et meie

42) Samal seisukohal on pea kõik erapooletud vaatlejad. Hiljuti eriti selgelt on seda probleemi analüüsinud B. Akzin, op. cit., lk. 504: Eesti idapiir on nii „*extremely vulnerable*“, ning ta asub ikkagi nii kaugel Saksamaast, et ta liitumine anti-vene blokiga (kui see tähendab Saksamaad) on võimatu. Sama on ju meie rahva rõhuva osa tundeline seisukoht. . .

43) Ernst Henri, *Hitler over Europe, The Coming Fight Between the Fascist and Socialist Armies*. London 1936. Henri, muidu väheväärtuslikus ja ebatõenäolisustest ning lihtsatest eksimustestki kubisevas raamatus kõneldakse nimelt Eesti positsioonist kui Saksa „secondary military lines of advance.“

küll heameelega temaga arendame häid vahekordi ega toeta ühtki vaenlikkust tema vastu, kuid samas kategooriliselt keeldume temaga liitumast Venemaa vastu ja tema poolt avaldatava surve puhul igatahes ühineme Vene rindega ja moodustame seega uue 1914. a. Belgia, — siis peaks küll Saksamaal leiduma arusaamist meie seisukohale, ja olema võimalik meie suhtes samasugune neutraalsust tunnustav deklaratsioon, nagu Hitler hiljuti tegi Belgia valitsusele.

Muidugi on sellise arengu eelduseks, et meie ei ole lepingukohustuste läbi seotud oma lõunapoolsete naabrite saatusega, mis paratamatult on segatud Saksa konfliktidesse slaavi riikidega.

Eesti ja Poola

Praegu kõneldakse sagedasti „Poola müsteeriumist“, sest keegi ei tea, kas Poola kalduks Saksa-Vene konflikti puhul ühele, või teisele poole. Seda Poola ametliku välispoliitika poolt esilekutsutud mõistatust teeb veelgi keerukamaks Poola sisepoliitiliste olukordade ebaselgus, ja sellega seotud kindlusefus, kuivõrd Poola jääb truuks oma liidulepingule Prantsusmaaga.

Kuigi paljud kõnelevad „Poola müsteeriumist“ halvustavalt, ei saa nende ridade kirjutaja sellega ühineda, sest tõelikult on Poola poliitika mõjunud suurt Euroopa kriisi edasilükkavana, ja võib-olla isegi vältivana. Seda aga mitte kõhklemise läbi, vaid oma julge otsustavuse kaudu⁴⁴⁾. Nii väidetakse Poola-Saksa 1934. a. jaanuaris sõlmitud 10-aastase „vahe- rahu“ lepingu kohta, et see sündinud marssal Pilsudski selge küsimuse järele Hitlerile: „Kas tahate sõda? Kui jah — saate seda kohe! Kui ei — siis andke selge rahulubadus!“ Mille järele Hitler valis viimase tee. — Sama järsult 7. märtsil 1936. a. — Reinimaa remilitariseerimise puhul Hitleri poolt — teatanud Poola Prantsusmaale, keda tema teised sõbrad tol ajal just üleliia ei julgustanud, et vähemalt Poola on valmis otsekohe mobiliseeruma, ja oma liiflast isegi relvadega toetama tema lepingu- õiguste kindlustamisel.

Teiselt poolt keeldus Poola seni kangekaelselt valikust Saksa-Vene leeride vahel. Kes seda poliitikat arvustab, see oletagu aga, et Poola oleks juba lõplikult liitunud kas Vene või Saksa blokiga; — mõlemal juhtumil oleks tema piir ühtlasi kujunenud vastava bloki piiriks, ja mõlemal juhtumil oleks juba mõni tühine piirisegaduski võinud panna liikuma Euroopa katastroofi. Seega on Poola oma „müsterioosse“ poliitika esialgu vältinud teatavaid väga kergeid võimalusi püsside kogemata lahtimiseks — milliseid praegu muide ära hoiab ka see asjaolu, et Venemaal ja Saksamaal ei ole ühist piiri. Nii venelased kui ka sakslased on aga väga ettevaatlikud ja delikaatsed Poola suhtes, et mitte sellele anda põhjust vaenlikuks seisukohavõtuks, ja seega vaenulise rühma väga arvestatavaks suurenemiseks.

⁴⁴⁾ Vt. Yvon Bizardel, *La Politique Extérieure de la Pologne*. „Politique Etrangère“, oktoober 1937, lk. 430, 433 jm.

Poola poliitika on seega eeskätt sihitud sellele, et ta ise olukordade mõjul ei kujuneks suure konflikti puhkemispõhjuseks. Teiseks püüab Poola ennast konfliktist üldse väljas hoida.

Kas see aga on võimalik?

Mitmed vaaflejad eitavad seda. Kuid keegi peale mõningate, patriootlikkudest lootustest pimestatud sakslaste ei usu tõsiselt, et Poola võiks minna ühes Saksamaaga Venemaa vastu. Selline võiks olla ainult mõne Poolas toimunud sisepoliitilise intriigi tulemus, ja sel korral võiks areng Poolale katastroofiliselt lõppeda. Õige tabavalt analüüsib näiteks prof. B. Akzin⁴⁵⁾ sellist evolutsiooni, näidates, et Saksa-Poola liit või viimase heafatlik neutraalsus viib lõppeks Poola-Saksa sõjani, olgu siis pärastsõjase saagitulina Saksa-Austria 1866. a. sõja laadis, või aga lihtsalt — ilma eelneva ühiselt peetud sõjatagi — isoleeritud Poola vägistamisena Saksa poolt, kusjuures Prantsusmaa, Venemaa ja Tšehhoslovakkia jääksid kahjurõõmsateks pealtvaatajateks. Kui aga Poola liitub Vene-Prantsuse poolega, siis oleks see rühm nii tugev, et konflikt Saksamaaga võib üldse ära jääda, või aga otsustab see lõppeks Poola ja tema liitlaste kasuks.

Kuigi need arvestused ei ole vististi mitte ekslikud, ei kõnele nad omefi mitte vastu Poola praegusele poliitikale, mis targu lükkab otsustusi edasi ja — teistele. Konflikti alguse edasilükkamine seni, kuni anglosaksi riigid oma seisukohtade suhtes pole ise jõudnud selgusele, on igatahes kõikidele kontinentaalsetele rinnetele ühevõrra paratamatu, ja Poola „makes the best of it“. —

Mis puutub Poola suhetesse Eestiga, siis on need teadupärast väga südamlikud, olgugi et Eesti ei saa kunagi nõustuda Poola suurriigi kannupoisiks hakkamisega. See on võimatu meie geopoliitilise asendi tõttu, sest Poolaga ligidaselt seotudes saaksime kõiki tema eelposti raskusi tunda nii Venemaa kui ka Saksamaa, ja isegi Rootsi-Soome vastu. Teiseks on Poola meie tarvis liiga suur partner, et meie ilma iseennast kaotamata saaksime temaga alaliselt tihedalt koostööd teha.

Need reservatsioonid vajasid selget esitamist, kuid peaksid olema Poolas sama sõbralikult mõistetavad nagu nad on väljendatudki. See, et Eesti ei nõustu Poola satelliidiks hakkama, ei tähenda veel sõbralikkude suhete väärtuse vähenemist mõlemale poolele. Just ümberpöörduvalt — käesolevas artiklis arendatav välispoliitiline mõttekäik on Poola huvidega enamgi kokkukõlas kui Eesti tihe liitumine Poola poliitikaga. Nimelt tekitaks viimane samm Poolale ilmaaegseid hõõrdepinde teiste riikidega, kuna aga Eesti poliitiline liikumine neutraliteedi kaudu põhjariikide-rühma suunas väldib selliseid võimalusi, kuid annab ühtlasi Poolale reaalsema väärtusega võimalusi tema suurima probleemi lahendamise suunas.

Poola suureks, ja ainult osaliselt lahendatud probleemiks on tema juurdepääs Läänemerele, millesse Poola riik ja rahvas on

45) Akzin, op. cit., lk. 498 jj.

kiindunud imetlusväärse armastusega ⁴⁶). See juurdepääs toimub praegu väga väikese, ja pealegi teist suurriiki poolitava ava kaudu. Küll on see Poola merelepääsu koht motiveeritud etnoloogiliselt kui ka Poolamaa tähtsamale jõele, Vislale, järgnedes (kusjuures ometi selle jõe suu jääb Danzigi vabalinnale) kuid ometi on sellel lahendusel nii poliitilised ebakohad kui ka ainult osaline majanduslik rahuldavus. Jäävad ju Põhja-Poola tähtsamad jõed Niemen ning Vilja blokeerituks riigi läbi, kellega Poolal ei ole üldse läbikäimist, ja ka Dzisna jõgikonnast jõuab poolakas ainult Läti Väinat mööda Läänemere, nagu Prypec'i ja Dniesterigi teed suubuvad alles võõraste maade läbi merre. Et Poolal oleks õigus kõikide teda läbistavate jõgede merresuubumiseni maad omada, on muidugi võimatu, kuid samuti on pikapeale võimatu praegune olukord, eriti Nemunase blokaadi lõputu kestmine.

Kuna Poola kui geopoliitilise üksuse loovad eeskätt jõgikonnad, siis on Poola riigi arenguideaalid paratamatult seotud teatavate jõesuundadega. Peajõgikonna Visla kõrval on eriti Niemen-Vilja ning Dzisna jõgikonnad Poola ligema majandusarengu suunanäitajateks ⁴⁷), ja loomulikult vajab Poola nende kaudu Leedul ja Lätile heatahtlikku juurdepääsu-võimalust merele. Väina jõel valitsevad üldiselt normaalsed olukorrad, kusjuures ei saa jätta märkimata, et Poola huvi seal on tugevasti kasvamas, nagu näitavad vastsed sadamaehitused. Teiselt poolt on aga Niemen ja Vilja blokeeritud Leedu piiriga.

Allakirjutanu ei taha kuidagi riivata Leedut, kelle maa ja rahva vastu tal on palju sümpaatiat, ega puudutada vana ja valusat Vilniuse probleemi, milles leedulastele on muidugi tehtud ülekohut. Kuid praegune „veretu sõja“ olukord Leedu ja Poola vahel vajab ometi kord lahendust, kui mitte suuremad probleemid ei pea kannatama.

Arvestades leedulaste kangekaelset paindumatust, ei ole lahendust ometi niipea loota, kui muud olukorrad jäävad endiseks. Ainult siis, kui Leedu muude suhete muutumise tõttu peab tegema lõpliku otsuse, ainult siis on loota sellegi küsimuse lahenumist. Et ses suunas just Eesti poliitilised sammud võivad panna kivi veerema — seda näeme edaspidi. Praegu konstateerime ainult seda, et Leedu leppimatus Poola vastu oli võimalik varem küll individuaalselt, kuid praeguses maailmapoliitilises pinevuses on see võimalik suurelt osalt just „Balti liidu“ seljatoe tõttu. Kuigi 1934. aastal Genfis sõlmitud Eesti-Läti-Leedu „Üksmeele- ja koostöölepingu“ artikkel 3-daga ilmselt tehakse Vilniuse probleemist erand selle lepingu kohustustest, on ometi sellel juriidilisel vormulatsioonil ilmselt vähe mõju poliitilisele tõsiasjale, et liiduosalised kõvendavad Leedu selgroogu ka selles asjas. Võõrad vaatlejad on üldiselt arvamisel, et „si la Lithuanie se dresse, elle trouve toujours

⁴⁶) Vrd. uue ülevaatenäena (kuigi tugevasti saksa vaatekohalt) Fritz Morré, *Polens Streben im Ostseeraum*. „Osteuropa“, oktoober 1937, (13. ak.) lk. 1—12. ja samuti poola kolonel H. Baginski, *Zagadnienie dostępu Polski do morza*. Varssavis 1927 (saksakeelne kriitiline referaat *Ostland Schriften*, vihk 3, Danzig 1930).

⁴⁷) Kuna see ei kehti oluliselt Väike-Vene jõgede Dniester'i ja Pripeti kohta.

chez les deux autres un appui, en dépit des visites des politesse échangées entre les hommes politiques de ces deux pays et les Polonais" — „Kui Leedu perutab, leiab ta ikka tuge kahelt teiselt (liiduosaliselt), — hoolimata neist viisakusevisiitidest, mida nende kahe maa poliitikatege- lased vahetavad poolakatega.“⁴⁸⁾ Seda üldist muljet — milline on poliitiline rea l i t e e t — ei saa meie välispoliitika juhid mitte juriidi- liste interpretatsioonidega ära kaotada.

Ometi ei ole Eesti poliitikale sugugi huvipakkuv, Poola-Leedu pine- vust säilitada. Just ümberpöörduvalt — meie välispoliitikal peaks olema eriti südamel, et see pinevus kaoks, ja seega oluliselt selgitaks Kirde- Euroopa olukorda. Nimelt oleks Poolal, kui ta ligipääs merele Nem- nase ja Väina kaudu oleks täiesti kindlustatud, võimalik leplikumalt suh- tuda Visla suudme küsimusse, mille taga seisab Poola-Saksa vahekor- dade lõplik konsolideerimine.

Muidugi võiks mõni tasku-macchiavelli otse soovida, et Poola- Saksa vahel säiliks teatav pinevus, kuid ei ole usutav, et selliste pine- vuste seas oleks kindlustatud väikerahvuse föelised huvid. Eesti välis- poliitika sooviks peaks pigemini olema s e l g e d vahekorrad Kirde- Euroopas, sest meie reaalpoliitiline situatsioon on selline, et see säilitab täieliku rippumatuse, kui vahekordade selgitamine sünnib p r a e g u - s e s konstellatsioonis (mida aga iga tulevase konstellatsiooni kohta sugugi öelda ei saaks). Nimelt on eelöeldu järgi selge, et kuigi Poola huvipiirkond ulatub Väinani, ei saa seda ometi meid haaravaks laien- dada, kui mitte Poola seega ei taha tekitada tulevikuks h ö ö r d e - p i n d e enda ja teiste riikide vahele. Kui aga Poola vahekorrad Läti- Leeduga lähevad ligemaks, siis moodustab see meile aina soodsa kätte meie ja Saksamaa vahele, ning sunnib ühtlasi Poolat erilise huviga kaitsma meie rippumatust ka Venemaa vastu. Nii Venemaale kui ka Poolale oleks aga sel puhul ühevõrra vastuvõetav, kui meie kuuluksime lige- masse seosesse hoopis k o l m a n d a riikiderühmaga, nimelt erapooletu põhja-blokiga.

Seega meie eraldumine „Balti liidust“ on Poolale mitmel põhjusel väga meeldiv. Esmalt vähendab see oluliselt (nagunii nõrka) Leedu jalgealust, ja sunnib seda valikule, milles kõige soodsam otsus kahtle- mata on Leedu-Poola leppimise kasuks. Teiseks looks meie liginemine põhjariikide-rühmale uue lüli Poola ja Skandinaavia koostöö ketti, kujun- dades vahenditu kokkupuute kahele erapooletule riikidegrupile Kirde- Euroopas, ja seega oluliselt stabiliseerides selle mõju.

Selliselt on Eesti kaugelenägelikum välispoliiti- line suund täiel määral Poola omaga paralleelne.⁴⁹⁾

Eespool rõhutasime täie selgusega, et Eesti ei saa ega või kujuneda Poola poliitiliseks satelliidiks. Ometi võib Eesti poliitika väga soodsalt areneda Poola r ö ö p j o n e l, ja meie väikene mõju võib just prae-

48) Bizardel, op. cit., lk. 435.

49) Selle väga õnneliku vormulatsiooni olen laenanud dr. Waldemar L e n z'i artiklist, *Estland zwischen den Mächten*, „Völkischer Beobachter'i“, Berliner Ausg. 348, 14. dets. 1937, — kusjuures vist ei pruugi eriti rõhutada, et paljuga selles artiklis ei saa olla ühisel arvamisel.

gusel hetkel teha oma keeldumiste ning liitumistega Poolale väga suure teene. Ühtlasi aga võiks niiviisi kujuneda kahe suure, iseseisva ja erapooletu riikiderühma — nimelt ühelt poolt Poola-Balti grupi, teiselt poolt Põhja koostööbloki — koordinatsioon, mis teisel teel on pea võimatu, kuid niiviisi tekkides võiks vähemalt Kirde-Euroopas kindlustada rahu pikemaks ajaks.

„Baltikum“

Eelnenud arutlused näitasid, et Eestil on võimalik saavutada neutraalses seisukohta nii Venemaa, Saksamaa kui ka Poola vahel, kusjuures meie samal ajal nägime, et meie lõunapoolsetel naabritel — Lätil ja Leedul — puudub selline võimalus.

See asjaolu eraldab otsustavalt Eesti geopoliitilist positsiooni Läti ja Leedu omast. Nüüd aga tuleb meil ligemalt vaadelda, millised on meie suhted lõunanaabritega teistel elualadel. Kas mitte seal ei ole meil nii tihedaid sidemeid Läti ja Leeduga, et ka tõsistel poliitilis-strateegilistel kaalutlustel on võimatu neid katkestada?

Eespool (lk. 170 ja 177 j.) läksime lühida eitusega mööda sellest küsimusest, mis peab tunduma koomiline igale vähegi asjaolusid tundjale. Ometi näib, et meie lõunanaabrite juures fakte nii hästi ei tunta⁵⁰⁾, ja sellepärast lubatagu esitada mõningaid andmeid küsimusele lõpliku punkti panemiseks.

Kõigepealt, mis puutub Eesti majanduslikkudesse suhetesse teiste riikidega, siis annab selle kohta meie seisukohalt kõige kujukama pildi Eesti eksport-tegevus viimasel aastal. Väärtuse järgi ekspordeeriti meilt 1936. aasta jooksul Läti 1.022 tuh. krooni eest, mis on 1,2% kogu meie väljaveost, ning on Lätist tehtavate importidega võrreldes passiivne üle 120% ehk 1.265 tuh. krooni võrra. Kuigi Eesti-Läti majanduslikud vahekorrad on äärmiselt tühised isegi meie väikeste riikide kaubandusbilansis, tuleb pealegi konstateerida, et nad oleksid veelgi teissugused, kui nende kunstlikuks parandamiseks ei näeks diplomaadid ränka vaeva. Käesoleva reaalspoliitilise ülevaate ülesandeks ei ole aga mitte registreerida kõike seda meie diplomaatide ränka, kuid tänamatut tööd, mis nimetamisväärselt vilja ei kanna ning on tehtud ainult ekslikkudel eeldustel; ainult sellepärast, ja mitte alahinnates selle töö tohutut suurust, meie ei loetle neid arvutuid Eesti-Läti „majanduslikke läbirääkimisi“ ja „konverentse“, neid „kokkuleppeid“ ja „lepinguid“ (mis teoreetiliselt isegi on teostanud „tolliuniooni“, „nootide vahetusi“ ja „ühiseid tariife“, „balti klauslit“ ja kõiki teisi finesse... mis kõik kokku on jätnud Läti

⁵⁰⁾ Nii olevat kirjutatud läti üliõpilasajakirjas *Students* — I. Tõnisson seletanud ekslikult, et lätlased ja eestlased on rassi ja kultuuri suhtes teineteisele nii võõrad, et nende vahel ei ole võimalik luua tihedamaid sidemeid. See olevat uus tugevasti liialdatud seisukoht. „Kui see nii oleks, siis oleks arusaamatu, miks eesti kunst ja kirjandus leiavad Lätis nii suurt tunnustamist, ja ümberpöörduvalt — läti kunst ja kirjandus jällegi Eestis“ (tsiteeritud „Päevaleht“ nr. 285, 20. okt. 1937). Muide ei ole ma kunagi kõnelnud eesti-läti „rassilistest“ erinevustest, vaid konstateerisin keele ja mentaliteedi erinevusi (lk. 178), millest johtub kultuuriliste suhete raskendatus.

majandussuhete fähtsuse Eestile 1,2⁰/₀-le, s. o. vähemaks kui meie suhted Belgia, Hollandi, Taani või Norraga, kuigi nende maade suhtes meie diplomaadid ei ole pruukinud nii palju vaeva näha.

Niisugused ebarahuldavad majandussuhted Lätiga on meil pidevad; 1937. a. on muide Lähti suunduva ekspordi osatähtsus meie väliskaubanduses eelmisest aastast ennem vähem kui suurem (novembrikuu lõpuni oli ta igatahes ainult 1,1⁰/₀) ja ka varematel aegadel ei ole see ialgi üle ühekohalise protsendi meie eksportkaubandusest moodustanud. — Mis puutub Leedusse, siis on Läti kohta öeldu siin veel suuremalt maksev, ainult ei ole kunagi olnud nii suuri kunstlikke pingutusi kaubavahetuse suurendamiseks. Sellepärast ei ole ka mõtet eriti apostrofeerida, et 1936. a. meie eksport Leetu oli ainult 505 tuh. krooni ehk 0,6⁰/₀ kogu meie väljaveost, kuna Leedust meile veeti 441 tuh. krooni eest. — Õige piltliku kujutuse „balti“ majandussuhete osatähtsusest annab meile kartogramm lk. 378, millel Põhja-Euroopa kaardile on kantud vast. maale minev meie koguekspordi protsent. Selles näeme, et viimase kohal kaubavahetuses on meie lõunanaabrid — et nende juures meil üldse ei ole nimetamisväärset turgu, kuna aga peale Inglise ja Saksamaa (kes kokku meilt ostavad ligi 59⁰/₀ kogu meie väljaveost) meie paremad turud on Soomes, Rootsis ja teistes „Oslo konventsiooni“ väikeriikides.

Möödamannes olgu mainitud seda kahju, mis majanduselule toob kunstlik „balti blokk“ välismaa kaubandussidemete loomisel. Nimelt on meie lõunanaabrite suurelt osalt juutide käes olev kaubandustegevus välismaail vanade ärisõprade juures tunduvalt halvemas kuulsuses kui meie ärielu; kas õigusega või ülekohtuselt, see ei ole praegu meie asi. Nüüd on aga eriti meie lõunanaabrite järelejätmatu ja suurte kuludega arendatud „balti“ välispropaganda⁵¹⁾ tagajärjel tõepoolest meid välismaail hakatud hindama lätlaste liitlaste ja „uniooni“-kaaslastena, ja on hakatud uute majandussidemete loomisel meie peale laiendama kõiki neid ettevaatusvahendeid, mida tavalisti tarvitatakse Lääne-Euroopa ärides „idapoolsete“ riikidega, kuigi meiega ammu suhelnud välisfirmad meid hindavad „põhja“ rahvana. Ühtlasi on „balti“ propaganda tagajärjel suurem hulk välismaade tsentraalesindusi (nagu diplomaatilisigi peaesindusi) Riias, kust siis varustatakse meid kui selle „tagamaad“, olgugi et faktiliselt ja reaalselt meie ja Läti vahel ei ole nimetamisväärset majandushuvide ühtsust.

Mis puutub Eesti ja Läti kultuurilisse vahetusse, ning eriti meie „kunsti ja kirjanduse vastastikusesse suuresse tunnustamisesse“ (mille kohta läti kaasvõitlejatel näib olevat roosilisi illusioone), siis püüame jälle leida võimalust faktiliseks ja kvantitatiivselt-täpsaks tõestuseks. Esifame lk. 379 leiduval kartogrammil 1936. aastal Eestis

51) Kõnelemata pääliskaudsest propagandast on läti ringkondades isegi valmistatud Eesti-Läti tolliuniooni ebatänuuliku probleemi kohta rida uurimusi. Näit. Jānis Volmars, *Zollunion Lettland-Estland als historisches theoretisches und ökonomisch-konstruktives Problem*. Riga 1934, milles nõutakse „tolliuuniooni“ teostamisele asumist. Samuti H. Zitroni väitekiri jm. Väga hea uue ülevaate annab M. Kuldkepp, *Märkmeid Eesti-Läti majanduslikest suhetest*, „ERK“ nr. 7/8 — 1937, lk. 188 jj., kelle seisukohad täiesti ühtivad nende ridade kirjutaja omadega.

ilmunud tõlkekirjanduse ülevaate, millel on tähendatud teat. maa keelest tehtud tõlgete osatähtsus meie aastases kogu-tõlkekirjanduses. Arvestatud on kõik Eesti raamatute üldnimekirjas leiduvad Eesti Vabariigis ilmunud eestikeelsed trükised, milliste seas tõlkekirjandust arvestasin 25.692 lehekülge, jättes kõrvale keeleõpikud ja sõnastikud. Vaadeldud aasta tõlkekirjanduses kahjuks ei leidunud aga ainsatki tõlget läti ja leedu keelest. Muidugi on see ainult juhuslikult valitud aastal sündinud õnnetu juhus⁵²⁾, kuid mitte kunagi veel ei ole meie lõunapoolsete naaberrahvaste läti-leedu-poola keeltest tõlgitud kirjandus kokku ületanud 5% meie tõlkekirjandusest, milline koguprotsent on ikkagi väga väike. Muide, en paranthèse, olgu juhitud tähelepanu sellele, et 1936. a. oli ebatavaliselt elav tõlkimine mõnest keelest teatavate kirjandussarjade ilmumise läbi, ning ühtlasi ebatavaliselt vähe tõlgiti mõnest teisest keelest (näit. saksa, soome ja rootsi keelest). Et eriti skandinaavia keeltest tehtud tõlgete-arvu ebatavalisust võrdsustada, seks kujutame kartogrammil kõiki skandinaavia tõlkeid ühes blokis, kuigi ka iga keele kohta on antud tema osatähtsus eraldi. Üllatusena selgus, et meil viimastel aastatel tõlkekirjanduse alal on lääneorientatsioon väga suurel määral teoks saanud, ning et meil 1936. aastal inglise keelest tõlgiti koguni ligi 30% (ehk 7562 lk.), ning prantsuse keelest üle 15% (ehk 3945 lk.), võrreldes saksa keelest tõlgitud 12% (3112 lk.)-ga. See muudatus on sündinud alles viimastel aastatel ja näitab meie uue kultuurorientatsiooni realiseerumist. Mis puutub 1936. a. võrdlemisi väga vähesesse tõlketegevusse soome keelest, siis on selle üheks põhjuseks asjaolu, et meil oma vennasrahva kirjanduse paremik juba on tõlgitud ja iga aasta lisanduvad ainult jooksivad täiendused. Teiselt poolt on vene keelest tõlgitud erakordselt palju (8,7%), kuna meil vahepeal sellest keelest pea üldse ei tõlgitud kirjandust, ja viimastel aastatel püütakse seda puudust tasandada.

Tõlkekirjanduse objektiivne indeks näitab pidevalt, et Eestis ei läti ega leedu kultuuril ei ole kuigi suurt kõlapinda. Kuigi on varematal aastatel ilmunud omajagu tõlkeid lõunanaabrite kirjandusest, siis ei ole need siiski leidnud kuigi palju ostjaid — ei ole ükski läti või leedu keelest tõlgitud teos ilmunud teises trükis. Mis aga puutub läti tõlgete esimestesse trükkidesse, mis praegu kolletavad suurelt osalt kirjastusladudes, siis on nende ilmumises „süüdi“ mõned üksikud idealistlikud mehed, nagu M. Pukits ja K. Aben, kes ennastsalgavalt on teinud vähetulukat läti tutvustamistööd. Need kõrgesti andekad kirjamehed oleksid näiteks iga põhjamaa, aga isegi vist tšehhi või portugali kirjanduse tutvustamisel saavutanud hoopis suuremaid tulemusi oma andumusele ja huvile kui läti kirjanduse eestindamisel, millele ei leidu lugejaid. Ainukene läti kirjandustööde, millel kunagi on olnud mõnevõrra edu Eestis, on Blau-manise rätsepakomöödia, kuna muust läti kirjanikkonnast tunneme küll ainult mõnesid nimesid ning päevalehtedes „diplomaatilistel“ kaalutlustel avaldatud näopilte.

Muidugi võivad lätlased ja eesti „balti“ poliitika eestvõtjad seda

52) Valisime 1936. a. sellepärast, et see oli viimane lõpetatud aruanne-tega aasta, ning et sellepärast tema kohta oli võimalik tuua nii meie majandusliku ekspordi kui ka vaimse impordi võrreldavaid kartogramme.

nimetada liialduseks, kuid ma kardan, et kui siin on liialdatud, siis ainult läti kultuurimõju suurendades, sest ka eestlasest-kirjandusesõber ei tunne (ega igatahes oska hinnata) läti kirjandust, kõnelemata laiematest ringkondadest. Sellele asjaolule annab aga tähendust just see, et niisugune olukord ei ole „diplomaatiliste“ pingutuste vähesuse tagajärg ja et mitmed andekad üksikisikud — juba mainisime M. Pukitsat ja K. Abenit — on aastakümneid ennastohverdavalt näinud vaeva selle kunstliku ülesande kallal.

Mis puutub läti kujutava kunsti kõlapinda Eestis, siis ei saa ma selle kohta tuua veel täpseid statistilisi teateid, kuid üksikute kunstihuviliste juures tehtud ringkõnnetuste vastustes on silmatorkav, kuivõrd rõhutatakse läti omapärasema kunstiloomingu juures võõrapärasuse muljet. Lätiline ornament fundub meile kuidagi ülekoormatuna, ja läti värvideharmonia kas pealetükkiva või aga ebapuhtana. Muidugi on viga meie erinevuses, mitte lätlasis endis. Mis saavad nemad parata või aga meie teha selle vastu, et nemad on slaavi kultuurirühmale oma põhilise mentaliteedi poolest lähedased, et meie aga oleme põhjamaise rahvas? Meie kahe naaberrahva juures näivad selle kahe mentaliteedirühma erinevused mõnes asjas äärmuslikul kujul esile kerkivat (kusjuures, muidugi paljudes asjades, eriti oma iseloomu virilates joontes, meil on küllalt sarnasust), sest muuga ei saaks seletada seda poliitilist antiipafiat, mis meie rahvaste vahel valitseb. Miks muidu kajastuks Läti Hendriku kroonikast sellist vaenu eestlaste ja lätlaste vahel? Miks rõhutavad isegi 18. saj. ning 19. saj. alguse võõrad autorid eestlase ja lätlase põhilist erinevust? Miks muidu kujutab dr. Fr. R. Fählmann oma muistendites (1840) lätlasi „träge, schmutzig und unverschämt“, kellele antav keel on loomingu viimne jätis, supivaht, mis kulbilt maha visates teeb „läts“? Miks muidu on dr. Fr. R. Kreuzwaldi „Lembitu“ vaenlasteks lätlased, kelle suhtes eesti rahvahulk nõuab „Mõek tupest välja! Sõda uuest! sõitma! — Kõik Läti kopsud peame ära võitma!“ Ning miks siis läti „Karutapja“ kangelasteona mälestatakse eesti Kalevipoja mähmurdmist? Millega muidu seletatakse seda fakti, mida entente'i vaatlejad-ohvitserid Vabadussõjas ei jõudnud küllalt imestada, et läti asulates eesti väeosad vabalgi ajal kokku jäid ega laiali ei valgunud, nagu see näiteks inglise sõduritega olnud endastmõistetav prantsuse külades, ja nagu see sündis ka meie sõjaväega oma rahva asulates, ning isegi vene külades?

Selliseid seiku võiks esitada palju, ja üksainus vastus saab neid rahuldada: konstateerimine, et eestlasi ja lätlasi midagi põhilist lahutab⁵³⁾. See on fakt, ja sellisena ka välispoliitiline realiteet, kas see nüüd meile meeldib või mitte.

Nende märkustega lõpetame probleemi käsitlemise, millele juba varem andsime selge, ja asjaliku arvustuse poolt vääramatut vastuse (lk. 178 j.), — nimelt, et Eestil ei ole mingeid kultuur- ega majanduspoliitilisi põhjusi, liiatigi tundmustel põhjenevaid ajendeid ligemaks seostumi-

⁵³⁾ Sealjuures ei eitata nende ridade kirjutaja poolt, et eestlastel ja lätlastel on temperamendi poolest teatavat sarnasust, ja eriti iseloomu halbades omadustes mõnda taolist. Ometi see väline sarnasus sisulise erinevuse tõttu ei mõju ligindavalt, vaid just eemaletõukavalt.

seks Lätiga. Otse ümberpöördukt — nii kultuur- kui ka maajanduspoliitiliselt ja eriti rahvuspsühholoogiliselt on meid teistest rahvustest kõige teravamalt eraldav piir lõuna pool, nagu seda õige ilmekalt näitavad ka esitatud kartogrammide lk. 378 ja 379.

Nüüd aga peame andma vastuse probleemile, millist on esile kergitanud kõik meie lõunapoolse liidu soovitajad⁵⁴) ja eriti lätlased ise. Nimelt: kas mitte asjaolu, et Eesti ja Läti territooriumi saatuse on olnud sajandite jooksul ühendatud, — kas mitte see asjaolu ei tõesta meie paratamatut saatuseühisust oma lõunanaabriga?

See mõttekäik põhjeneb täielikul arusaamatusel. Ainult mõningate ekstravagantsete fantastide ajudes võiksid eksisteerida sellised „igaveseks defermineeritud ruumid, mis jäävad ühtlaseks jääajast tänapäevani“ (Leo Frobenius). Tegelikult me selliseid „igavesi ruumi-ühikuid“ ei leia — ajalooline geograafia üksi on kõige parem vastuargument sellistele fantaasidele: asjaolu, et teatavad maa-alad on olnud teatavaid ajavahemikke ühise saatuse osalised, veel sugugi ei muuda sellist „saatuseühisust“ igaveseks paratamatuseks. Kui muutuvad poliitilised reaalsused väga mitmesuguste faktorite (nii riikide sõjaliste jõu-vahekordade, rahvuste solidariteedijõu, majanduslikkude tegurite kui ka uute tehniliste — näit. strateegiliste — võimaluste) läbi, siis võivad muududa ka mõnda aega taoliste mõjudele allunud ruumide olukorrad ning saada lahutatud seni ühtsaks peetud maa-alad. Meie endi kodumaa ajalugu on selle kõige paremaks näiteks: kas ta veel vähe on olnud jagatud ja jälle ühendatud teistes seostes? Ja veel Läti ning Leedu vahekord: kas need kuni 13. sajandini ligidalt seotud rahvad mitte ei läbistanud järgnenud 6 sajandi jooksul sootu teissuguseid ajalooarengu teid, ja kas need balti sõsariigid praeguses ajalookonstellatsioonis ometi ei ole jälle tihedamalt oma geopoliitilises olukorras seotud, kui kunagi varem?

Niisiis tuleb lugeda täiesti ekslikuks kujutlust, et teatava ajaloojärgu ruumiüksused peaksid tulevikuski säilima. Õige seevastu on see, et taolised ajaloolised konstellatsioonid loovad taolisi ruumiüksusi; ja kuna sagedasti mõjuvamad poliitilised tegurid jäävad väga pikki ajavahemikke samasteks või vähemalt taolisiks, siis säilivad ka ruumikujundid tihti väga kaua aega. Nagu öeldud, on aga täiesti ebateaduslikuks ja koguni loogikavastaseks järelduseks, kui teatava ruumi kauasest ajaloolisest kokkukuuluvusest ilma selle põhjuste ligema analüüsita järjeldatakse selle kokkukuuluvust tulevikuski.

Seega on põhiliselt ekslik see argument, nagu Eesti ja Läti paralleelne saatuse teatavatel mineviku ajavahemikkudel määraks meid paratamatult seotuks ka kõigis tulevikuvõimalustes. Ainult siis, kui suudetaks näidata, et praegu ja tulevikus on mõjumas samad tegurid samades suhetes nagu varemgi, — ainult sel juhtumil saadaks oletada taolist resultaati.

⁵⁴) Seda kordab koguni H(arald) T(ammer), *Eesti ja Läti*, „Päevaleht“ nr. 313, 17. nov. 1937.

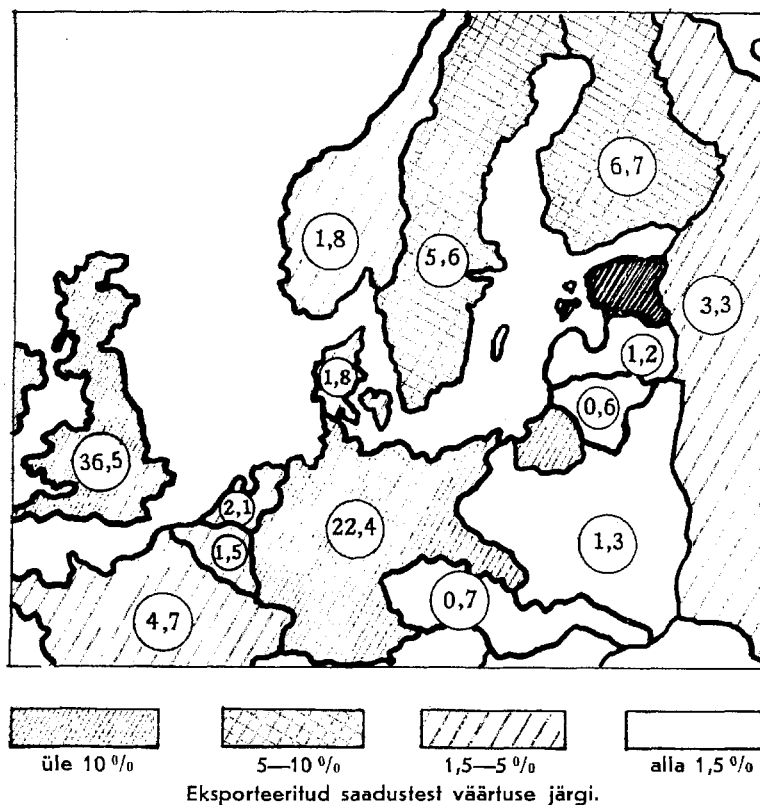
Kui meie aga analüüsisime praegumõjuvaid reaalseid tegureid ja nende arvatavaid tagajärgi, siis ilmnis meile nende hoopis erinev mõju ühelt poolt Eestile ja teiselt poolt Balti rahvastele ⁵⁵⁾.

Millest tuli aga Eesti ja Läti ajaloo sagedane seotus minevikus?

Esmalt muidugi lihtsalt n a a b r u s e s t: kui kaks vähemat üksust on kõrvuti suuremate üksuste vahel, siis on nende saatus tavalisest määratud

Eesti eksport 1936

(Vt. lk. 374.)

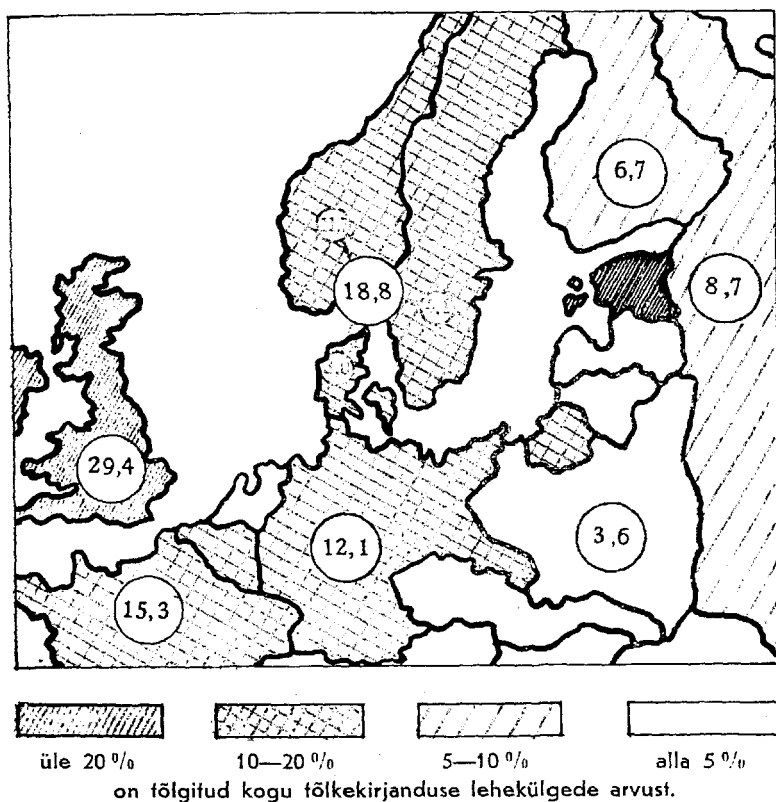
neist suurematest üksustest ja loomulikult õige sagedasti taolisel viisil. — Eelmine lause võiks sama hästi seista füüsikaõpikus kui poliitiliste teaduste käsitlemisel, — sest siin on tegemist ainult õige elementaarsete momentide arvestamisega. Tegelikult on muidugi poliitilised momendid palju keerukamad füüsikalistest nähtustest, selle tõttu on siin igasugused

55) Balti rahvasteks ja riikideks nimetatakse käesolevas kirjutises järjekindlalt ainult neid rahvaid, keda selle nime all tunneb keele- ja muinasteadus: nimelt Lätit ja Leedut. Praegu mõnelt poolt ekslikult propageeritud laiem ulatusega „balti“ mõiste (kuhu ka meid tahetakse mahutada) on paigutatud alati jutumärkidesse.

eriaarengud õige võimalikud. Kui aga poliitilistel üksustel (mis muutuvad „üksusteks“ ainult vaatleja silmis) puudub oma tahe, siis on nad suuremal määral füüsiliste objektide taolised. Viimane märkus käib ka Eesti ja Läti kohta pikkadel ajavahemikkudel: meie rahvad ei saanud ennast 700 aastat oma saatuse subjektina maksta panna ning allusid teistele jõududele objektina — otsekui elutu mateeriakübe

Eesti tõlkekirjandus 1936

(Vt. lk. 374 j.)

on muude jõudude mängu pillutada. Nagu elutu ja elusa looduse vahel on põhiline vahe, nii ka omatahteliste rahvuste ja poliitiliselt mõjutu rahvahulga vahel. Kuigi meie maa ja rahvas kvantitatiivselt (s. o. suuruse poolest) on jäänud endiseks, on meil suveräänse rahvusena ometi võimalik nüüd hoopis teist kvalitatiivset osa mängida — omaenda saatust kaasa kujundada. Põhiline vahe elutu mateeriakübeme ja (sama suure) elusolevuse vahel karakteriseerib ka meie muutunud olukorda, ja meie teeksime saatusliku vea, kui meie oma uued võimalused jäfame kasutamata.

Kahjuks ei ole meil veel isegi suurte ajalehtede peatoimetajate seas levinud arusaamine, et Eesti praegu on iseseisva riigina oma rahva eeskohustatud kõiki enda kui rahvusvahelise subjekti võimalusi kasutama, et teda palja objektina ei tuuseldataks suuremate jõudude poolt, nagu see sündis endistel aegadel.

Eesti on väikeriik ja tema jõud on väga väikesed, — kuid erakordselt soodsate olukordade teadlik ärakasutamine praeguses labiilses poliitilises konjunktuuris võimaldab meile siiski nii omaenda saatuse määramist kui ka üldse Kirde-Euroopa poliitiliste vahekorradade selgitamisele kaasaaitamist. Sellest loobuda sellepärast, et meie oleme harjunud teiste objektiks olemisega — see oleks rahvuslik kuritegu ja oma ajaloo äraandmine. —

Eespool ütlesime, et meie rahvas oli pikki ajavahemikke ainult poliitika objekt, ilma igasuguse iseseisva tahteta. Teiselt poolt aga oli siiski meie maa saatust kaasa kujundamas teatav poliitiline tahe väljaspool meie rahvust: See oli nimelt meie maad tegelikult omav sakslus. Nende tarvis aga nagu ei eksisteerinudki eesti ja läti rahvuste etnilisi piire — nende tarvis oli kogu nende suguvendade poolt tegelikult omatav maa-ala üheks tervikuks: „Baltikumiks“, või nagu seda nimetati varem — Liivimaa selle sõna laiemas mõttes.

Selles „Balti tervikus“ oli meie rahvas ainult üheks iseseisvusetuks rakukeseks, mille vajadused allutati suurema üksuse eesmärkidele. Meie isandate poolt tehti meile „saatus ühisus“, milles meie rahvas pidi 700 aastat kaasa lohisema. Sest meie olime ju „loomuliku terviku“ osa.

Selle ajaloolise kontseptsiooni järelköla ongi põhjus, miks meie ja läti inimesed üldse esitasid eelkäsitletud pseudoprobleemi: kas mitte meid ei seo Eesti-Läti saatuseühisus? Muidugi ei seo meid mingi müstiline „saatusühisus“, nagu ka paljas geograafiline naabrus ei ole oluline poliitiline realiteet (Vrd. lk. 158 j). Teiselt poolt sidus meid siiski mingi väga oluline fakt — ja selleks olid meie mõlema maa ühised isandad — saksa rüütelkonnad. Kui üldse kõneldakse meie „balti“ ühendatusest, siis selle „saatuskaasluse“ põhjuseks on just ja ainult need, kes püüdsid ajaloo käigus säilitada „Baltimaa“ ühtlust ja jagamatust, et sellega kindlustada oma osa selle maa juhtimises.

See on „balti saatuseühisuse“ tõelikus põhjaks. Aga kas ei ole see halenaljakas, et ka pärast „Baltikumi“ kujundava päristeguri hävinemist elab see sugestioon edasi paljudes meie rahvust juhtivateski meestes? Halenaljaka, sest õnneks see ei ole veel traagiline meie rahvuslikult seisukohalt sellepärast, et meie rahva laiemaid hulki juhib tervem instinkt, mis ei taha teadagi meie endiste härrade poolt kujundatud „Baltikumist“.

Ärgu taibatagu neid ridu ekslikult — meie ei suutu „Baltikumi“ eitavalt ainult sellepärast, et tema omaaegsed tegijad on meile vastuvõetamatud. Selline oleks vastutustundetud tundmuste poliitika, mida igaüks võib ajada oma isiklikus elus omaenda kulul, kuid mitte rahvuse saatusest

kõneldes. Põhjus, miks tuleb eitada „Baltikumi“ Eesti poliitilise seostumisekujuna, on puht-reaalpoliitiline: see seos ei vasta meie rahvuse huvidele, kuna ta meid praeguses konstellatsioonis segab kardetavatesse võimalustesse, kuid ei anna meile mitte midagi positiivset ei majandus- ega kultuurpoliitika alal ega meie rahvuse tunnetegi seisukohalt.

Kuigi me ei taha „Baltikumi“ idee tekkelugu kasutada mingiks tunnetele apelleerivaks kihundusvahendiks teatava poliitilise programmi poolt või vastu, tuleb meil ometi veidi peatuda „balti“ mõtte saksa ürguse juures, sest muidu meie ei mõista omaenda ajalugu, nagu võidi kogeda lugedes käesoleva artikli esimese osa kohta ilmunud eesti ja läti arvustusi.

Lubatagu siin vahele lükkida paar lõiget vabu oletusi selle kohta, kuidas meie ajalugu oleks võinud areneda ilma „Baltikumita“, — kuidas Eesti ja Läti ajaloo teed oleksid võinud kulgeda eri suundadesse. See oleks olnud täiesti mõeldav, kui 13. sajandil meie lõuna poolt ristisõtta segatud esivanemad ei oleks võidelnud nii kangelaslikku, kuid ebapoliitilist võitlust kõikide maavallutajate vastu. Sel puhul meie iseisvus oleks ka võinud kaduda väga erinevas suunas meie lõunapoolsest naabritest. Kui muistsed eestlased näiteks oleksid teinud lepingu ühe nõrgema vastasega ja oleksid vabatahtlikult allutunud kas taanlastele või rootslastele, — siis oleks saksa agressiooni tagasilöömine vististi olnud võimalik, sest igatahes ristisõda oleks olnud võimatu. Sel puhul ei oleks aga arvatavasti enam kunagi olnud juttu „Baltikumist“, vaid Poola või Saksa ulatuksid Väinani, ning Soome rahvad kujundaksid suure ja võimsa terviku.

See vaba fantaasialend on ainult selleks ette võetud, et näidata, kuidas ajalugu sugugi ei pruugi paratamatult käia teatavaid teid, kuid et harukordse valikuvõimaluse puhul tehtud ekslik otsus võib pärast — peale otsustamismomendi möödumist — rõhuda rahval aastasadu nagu paratamatu saatus.

„Baltikum“ — või nagu öeldi tookord: Liivimaa — tekkis maavallutusega, mis tegi saksa rüütlid lätlaste, liivlaste ja eestlaste endise pinna pärisperemeesteks. Need tegelikud maa-omajad kujundasid „balti terviku“, hoolimata keerukatest juriidilistest komplikatsioonidest. Kuni 16. saj. lõpupooleni oli kogu see maa-ala nii ühtne, nagu üks feodaalrepubliik üldse saab olla. Siis aga osutus seda „ühikut“ ühendav saksa härraskond liiga nõrgaks.

Kui nüüd oleks olnud „Läti saatuse ühine Eesti saatusega“, nagu jutustavad läti ministrid ja üliõpilased ning eesti ajakirjanikud, — miks siis poolteist sajandit see saatuse läks nii vinda-vända, ja viis ajuti pikkaajavahemikkudeks mõned endised saatusekaaslased eri teid? Et meie rahvuslikud tervikud käristati, see on hästi arusaadav — sellepärast, et need etnograafilised ühikud ei olnud mitte omatahtelised tervikud⁵⁶⁾, mis oleksid võinud kaasa aidata poliitiliste vahekordade sel-

⁵⁶⁾ E. Renan'i järgi on alles ühise tahte läbi ühendatud rahvas — rahvus. Kuigi see on alles rahvuseprobleemi üks osa, — on see osa kahtlemata olulisim.

gemale lahendusele Kirde-Euroopas. Ainukesed meie maa poliitilised subjektid olid ju tol ajal saksa rüütelkonnad. Just tol ajal aga ilmes, kui ebaorgaaniliselt need maa tegelikud omajad olid kujundanud selle „balti ruumi“: nad ei andnud alust selle ruumi ei majandus- ega etno- poliitiliseks korrastamiseks, vaid süvendasid ainult oma „tervikut säilitavate“ intriigidega üldist kaost meie maailmakaares.

Just ebaloomuliku „balti“ mõtte süü oli loomuliku arengu mitteteostumine tol ajal: kui näiteks Rootsi oleks piirdunud lõuna suunas eestlaste etnilise piiriga, ja teiselt poolt kuni selle jooneni oleks ulatunud Poola, samuti loobudes suud lõhki ajavast suuremast tükist, — siis ei oleks pruukinud olla (igatahes veel mitte 18. saj. alguses) Rootsi impeeriumi hävin- gut; oleks ju Poolal huvifäärde suhtes kokkuleppimise järele olnud aina põhjust Rootsiaga kollaboreerida.

Geopoliitiliselt seisukohalt oli just ebaloomulik „balti“ idee, mis pani Johann Reinhold Patkuli isikliku kibeduse kaudu Põhjasõja liikuma ja mis igatahes kaudselt meid viis lõppeks Vene alla.

Alles 19. sajandil said sõnad „Baltikum“ ja „baltisch“ terminiteks nende praeguses mõttes — iseloomulikult laialt levinuks küll alles siis, kui vastavad maad rahvusidee mõjul olid omandamas orgaanilise- mat sisemist korrastust. Nüüd, 19. sajandil, pandi sellele tervele arengule reaktsiooni poolt vastukaaluks „baltlus“ kui ajaloolise saatuseühisuse idee. Ning veel 1919. aastal tegi see reaktsiooniline jõud Landeswehri kujul katset „Baltikumi“ taasühendamiseks, ning kiskus seega meid Läti kaaslasena sõtta. See oli nii Eesti kui ka Läti rahvus- riikide võitlus „ülenatsionaalse saatusekaasluse“ uuendamise vastu⁵⁷). Arusaadavalt oli noore Eesti Vabariigi esimeseks huviks „Baltikumi“ uut nukleust hävitada, ka kui see esialgu oleks piirdunud maa-alaga meist lõuna pool. Kuid see uus „Baltikumi“ pealetung tahtis ise ennast otse laiendada kogu oma „loomulikkude“ piiride ulatuses, ja seega kiirendas kokkupõrget Eestiga.

Niisiis on Landeswehri sõda õieti võitlus „Balti- kumi“ idee vastu, mida peeti rahvusriikluse aadete nimel. — Halenaljakana mõjub aga see, et praegu püütakse seda võit- lust kujutada „balti kollaboratsiooni“ nähtena ses mõttes, nagu oleks „balti“ kaaslus olnud Landeswehri sõjas mingi „eesti rahva ürginstinkti“ (Ed. Laaman) eesmärk iseeneses. Õigel ajal rõhutas kindral Laidoner, et selline kujutlus on ekslik: Eesti võitles oma rahvusriigi eest ja toetas kollegiaalselt Läti rahvusriiki. See abi oli selleks, et Läti võiks iseseisvalt minna oma enda teed, mitte selleks — et meie temaga jääksime igavesti seotuks.

Et aga mõnelt poolt püütakse veeretada Toompeale balti trooja puuhobust, mis endas peidab põlise vastuolu meie rahvuslikele huvidele, — siis see on juba enam kui halenaljakas. Kuigi eestlased võiksid

57) Muide, ärgem unustagem, et ka 1919. a. läti rahva suured osad (Needra j. t.) jätkasid 13. sajandi traditsiooni, ega tõrkunud selle „balti saatuse- kaasluse“ vastu. Alles Eesti sekkaalöömine kõvendas läti teadlikele rahvus- riiklaste selgroogu.

praegu olla oma maa saatust määravaks subjektiks, tahavad mõned meie juhid Eestit teha „Balti huvide“ paljaks objektiks...!

Arusaadavalt on sellel mõttel endiselt teatavat võlu meie kohalikku de sakslaste sellele osale, kes pole unustanud oma ajaloo traditsiooni. Pealegi on meie maa 16 tuhandel saksa kodanikul instinktiivne tunne, et ta peab püüdma säilitada ligidat seost Lätis elava 70 tuhande suguvennaga. Sellepärast on loomulik, et mõlemal pool piiri just saksa vähemus on agaramaid Eesti-Läti „saatuseühisuse“ eestvõitlejaid. Ometi, nagu juba eespool vaadeldud, ei ole see kasuks ei meie maale ega suurele Kirde-Euroopa lahendusele, ja seepärast teeks saksa vähemus hästi, kui ta ka selles asjas katkestaks ühe aegunud traditsiooni ning muutuks „baltlasest“ — vähemalt „eestimaalaseks“.

Meie, eestlased, aga ei oma ise tõesti mitte vähematki põhjust, miks meie peaksime jätkama meile kui omaaegsele saatuse objektile tahtmatult kaela langenud ja juba küllalt kahjulikuks osutunud „Balti saatuseühisust“, selle asemel et arendada oma välispoliitikas Eesti rahvusriiklikkude huvide joont.

Lõppeks ometi peaksime ennast vabastama selle meile alati võõra kujundi sugestioonist, ja loobuma „Balti“ mõttest nii enda välispoliitikas kui ka muidugi enda välispropagandas.

Otse kahju on vaadata, kuidas meie välisesindajate seisukoht on nõrgenenud Lääne-Euroopa suurtes metropolides „Balti“ üksmeele- ja koostöö-lepingu sõlmimisest saadik selle tõttu, et ka meid on hakatud paigutada Euroopa „enfant-terrible'i“ Löödu diplomaatilisse rühma, kuhu traditsiooniliselt kuulusid ainult rahvusvahelised kverelandid, — kuna varem meid võeti kui põhjariiki.

Meile heatahtlikud lääne- ja põhjaeurooplased on nende ridade kirjutajalt ainult liiga sagedasti küsinud, „mis rumaluse pärast Eesti ennast välismaail propageerib „balti riigina“. Kuna allakirjutanu ainult küllalt tihti on näinud selle lätlaste eestvõttel arendatud bravuurse propaganda läbi eesti asjale tekkivat kahju, siis ei ole ta osanud vastata mitte midagi...

Põhjamaade piirid

Põhjariiigid on samasugused individualistid nagu põhjamaade inimesed kunagi. Põhjamaade koostöö tekkis alles hiljuti, ning selle kollaboratsiooni süvenemine on koguni hoopis äsjane nähe.

Isegi käesolevas lühikeses ülevaates meie ei saa minna vaikides mööda Rootsi-Taani põlisest rivaalsusest, mida küll korduvalt püüti ületada⁵⁸⁾, kuid mis jäi lõplikult kaotamata isegi pärast 19. saj. keskpaiga

58) Rootsi-Taani ligindamispüüete ajalugu on äärmiselt huvitavaks näiteks, kuidas reaalpoliitilised arusaamised tihti peavad sajandeid maadlema vananenud ideoloogiate ning antipaatiatega. Need püüdlused algasid nimelt juba 17. sajandi keskel Johan Gyllenstierna, Hannibal Sehested'i, Griffenfeldt'i, Bernstorffi j. t. pingutustega, kuid ei realiseerunud üle 2 sajandi. Kuigi näit. 1793. a. regent-hertsog Karl kinnitab Taani troonipärijale Rootsi-Taani huvide ühtlust, on ainult vähe hiljem mõlemate riikide vahel sõda Norra pärast.

„skandinavismi“ liikumist. Alles Norra iseseisvumise järele kujunes kolmanda partneri osavõtu tõttu loomulikum Põhjariikide koostöövorm. Tõelik kollaboratsioon algab õieti vaid 18. nov. 1914. a. toimunud Malmö „kolme kuninga konverentsiga“, — seega Maailmasõja surve, milles kolmel riigil koos oli rohkem lootust säilitada oma absoluutset neutraalsust; seda erapooletust peeti isegi Soome vabadusvõitluse suhtes.

See kolme Skandinaavia riigi absoluutselt-enesegapiirdunud neutraliteedipoliitika on „põhja koostöö“ esimeseks faasiks. Selline arengujärk kestis kuni õige hiljutiseni — alles 1923. aastal pidi näiteks Rootsi välisminister Hedenstjerna ametist lahkuma selle tõttu, et ta pooldas Rootsi liitu Soomega. Tol ajal peeti igat idapoolset seostumist Skandinaavia-bloki hirmsaks hädaohustamiseks, ning Hedenstjerna poliitika vastu olid isegi rootsi parempoolsed, kes muidu ikka on olnud väga ligidaste suhete poolt Soomega, ning kelle hulka kuulus ka välisminister ise. Tookord Rootsi parlamendis valitsevad kaalutlusd olid ühe skandinaavlasest vaatleja⁵⁹⁾ kirjelduse järgi järgmised: esmalt ei tahetud idanaabrites tekitada umbusku, nagu algaks Rootsi mingit hegemooniapoliitikat; teiseks kardeti Soome-Nõukogude Vene suhetes võimalikke üllatusi; kolmandaks sooviti vältida mingi germaani-slaavi vastuolu tekkimist. Nii keeldus Rootsi 1923. a. ligemast seostumisest Soomega, ning valis koostöö Saksamaaga.

Soome ise oli vahepeal — muuseas just Rootsi koostöö huvides — loobunud Varssavis 1922. a. moodustatud idapoliitilisest „barjäärist“, kuid oli Rootsi külma õlga kohates 1925. a. jälle valmis Helsingis sõlmima vähemalt lepituse- ja vahekohtu-konventsiooni lõunapoolsete naabritega. Siis süvenes aga järgnevatel aastatel kõikide Põhjamaa-riikide poolt andumusega aetud kollektiivse julgeoleku poliitika Rahvasteliidu raamides, ning hakkasid kujunema Skandinaaviariikide usaldavamad suhtumised ka nende idapoolsete naabrite vastu.

Kuigi see tasapisine ettevalmistusaeg ei paku ise huvitavaid kõrguspunkte peale riigipeade külaskäikude, on ometi ajavahemikul 1923—1935 toimunud suur muudatus, mis võimaldas lõppeks Soome liitumist Põhjariikide koostöörühmaga. Nimelt otsustas 1935. a. detsembris Soome parlament üksmeelselt Skandinaaviariikidega poliitiliselt kaasa töötada, ja 1936. aastal võttis Soome esindaja esmakordselt osa Rootsi-Taani-Norra välisministrite perioodiliseks kujunenud konverentsist.

Kui selle arengu põhjusi vaadelda, siis peituvad need ühelt poolt Skandinaavia harjumises Soome iseseisvusega, rootslaste ja soomlaste süvenenud isiklikkudes kontaktides ja eriti ka Soome valitsuse-muudatuse tagajärgedes, — kuid teiselt poolt veelgi otsustavamalt suurtes üldpoliitilistes muudatustes. Oli ju kollektiivse julgeoleku kokkuvõtte semine eriti valus Skandinaaviale, kus seda ideaali kõige puhtama ja suurema lootusega oli hellitatud. Samuti tegi Hitleri võimuletulekule

⁵⁹⁾ Olof Hoijer, *Le Scandinavisme et ses Orientations Nouvelles*, „Affaires Etrangères“ Aprill 1937, lk. 216.

järgnenud kibe Saksa-Vene antagonism Skandinaaviariikidele tõsise enesekindlustamise sundivaks ülesandeks, ning pani liikuma Skandinaavia piirid.

Eriti fundis enesekindlustamise põlevat vajadust Rootsi, kelle enesestlugupidamine ei lubanud jääda teiste jõudude mängupalliks, kuid kellel ka oli erilist põhjust karta oma maapõuevarade pärast, mis Saksa sõjatööstusele on esmajärgulise tähtsusega. Enesekaitse seisukohalt ei olnud aga Rootsil senises Põhjamaade poliitilises koostööklokis väärilist partnerit: Norra ei ole kunagi olnud sõjaväeliselt arvestatav üksus, ja Taani oli ennast 1930. aastal „unilateraalselt desarmeerinud“, et seega maailmale anda head eeskju ja hoida kokku rahvuslikke kulutusi.

Teisel pool Põhja lahte aga asus tugevasti relvastatud Rootsi endine tütarmaa Soome, kelle enda sõjaline hädaohustatus viimase aastakümne arengu läbi oli vähenenud mitte väga erinevaks Skandinaaviariikide olukorrast. Nüüd kandis nimelt vilja Soome ettevaatus lõunapoolsetest seostumistest hoidumisel — oleks Soome nüüd olnud Poola või Lõuna-Balti riikidega lieeritud, siis ei oleks vististi Rootsi mõtelnudki tema ligemale poliitilisele kaasatõmbamisele. Kuna aga Soome oli sõjaväeliselt tugev ja mujal sidumata üksus, siis oli Rootsi ainsaks reservatsiooniks, et Soome muudaks omad vahekorrad Nõukogude Liiduga normaalseks. Teadupärast järgneski minister R. Holsti viisakusevisiit Moskvasse.

Mida kujundab endas praegu Põhjamaade poliitiline koostöörühm? Et see ei ole igatahes mitte tervikuna mingi militaarne defensiivallians, selgus kujukalt Taani desarmeerija-peaminister Stauningi kuulsatest kõnedest Lundis ja Oslos, kus nimetati iga militaarlepet „iganenud romantilise ajajärgu vaimuks“. Sõjaline sobimus võivat ainult suurendada väikeste riikide hädaohte. Neutraalsuse-poliitika õige konsekvnts näib Taani seisukoha järgi olevat mitte-vastupanu kallaletungijale, ja lootus rahvusvahelistele jõududele (resp. muude jõudude tasakaalu vajadusele) ning ajaloo-rataste aeglaselt-õiglasele jahvatamisele. — Põhjamaade koostöörühma sellekujuliselt taibatud ülesannetest on muidugi olulisem diplomaatiline kollaboratsioon Rahvasteliidus, ning teiseks vaba majanduslik, kultuuriline ja seltskondlik (ühing „Norden“) ühistöö, kusjuures seda majanduslikul alal veelgi püütakse laiendada Norra end. peaministri J. L. Mowinckeli poolt 1932. a. algatatud „Oslo ideaalist“ osavõtjatele maadele.

Teiselt poolt on selge, et teised Põhjariigid ei jaga täiel määral Taani kvietistlikke vaateid. Isegi Norra sotsialistlik valitsus on asunud energiliselt oma maad taasrelvastama, võttes alles hiljuti vastu suure erakorralise militaarbütžeti. Rootsi taasrelvastub juba 4 aastat, milleks talle kaasa aitab suure relvatehase — Boforsi — omamine, milline ennast nüüd Krupp'i mõjust püüab vaba hoida, ning on loonud ligidase ühenduse Soome relvatööstusega, mis ka oluliselt põhjeneb mitte-saksa patentidel (näit. prantsuse Etablissements Edg. Brandt j. t.).

Koos taasrelvastumisega on nendes Põhjariikides arenemas poliitilised ettevaatusvahendid sõja puhuks, milleks on

loodud eriline tsentraal. Sellel „majanduslikul sõjaks-valmistumise“ keskusel on erilised alakomisjonid sõjaliste, kaubanduslike ja rahanduslike küsimuste jaoks, mis ka kriitiliste vaatlejate otsuse järgi on teinud „suurepäraselt loovat tööd“⁶⁰⁾. Eriti olulise militaarse sammuna tuleb hinnata katset sõjaväelise varustusprobleemi lahenduseks ühise depoo läbi.

Näib, et Põhjariikide seas militaarne koostöö on tihe eeskätt ainult Rootsi ja Soome vahel, mis eelnenud märkuste järgi on muidugi arusaadav. Teiselt poolt on Rootsi, kui Põhjamaade koostöörühma hing, valmis lubama sõjaväelist tuge ka nendele bloki liikmetele, kes ise üldse eitavad militaarlepet. Nii seletas Rootsi peaminister P. A. Hansson otse vastuseks taanlaste pessimistlikule kvietismile, et „ükski maailma valitsus ei saa keelata rootslaste taanlaste kõrval võitlemast, kui Taanima satuks hädaohu“. See kindel lubadus peab rahuldama taanlaste seas veel praegugi mitte täiesti kadunud kibedust, et Rootsi jättis 1864. aastal oma vennasrahva lagedale Preisi-Austria kallaletungi ees.

Kui nüüd esitada küsimus, kuivõrd Põhjariikide-rühm on sõjaliselt ohustatud, siis lähevad siin arvamused tugevasti lahku. Mõned saksa autorid rõhufavad Skandinaavia põhjaosa erilist ohustatust Venemaa uue Jäämere-poliitika tagajärjel⁶¹⁾, kuid Skandinaavias näib see hirm olevat lõplikult naeruvääristatud⁶²⁾. Teiselt poolt on, nagu samuti juba eespool mainisime, Rootsis õige silmapaistvaid edustajaid (kolonel K. A. Bratti ning konservatiivse „Svenska Dagbladet“i näol) teoorial, mille järgi Saksa-Vene sõja korral Venemaa püüaks Rootsile keelda Saksamaad rauaga varustamast, mille järele jälle Saksamaa püüab ette jõuda Vene interventsioonile...

Neid hädaohte tuleb muidugi arvestada, kuid ometi on need väga kaudsed ja kauged, ning ei pruugi saada tõelikkudeks, kui Rootsi ühes oma liitlase Soomega on nii tugev, et kumbki võitlev pool teda kergel käel ei aja vaenlasele sülle, veel vähem siis norib otseselt tüli. Sellisele kindlustatud erapooletusele näibki tüürivat Rootsi väga realistlik poliitika, ja ei ole erilist põhjust kahelda, et see õnnestub.

Mis puutub Taanisse, siis on see oma asendi ja sõjalise nõrkuse tõttu muidugi kõikidest teistest põhjariikidest kõige rohkem hädaohustatud, ja näib täiesti resigneerunult võtvat võimalust, et teda suure sõja ajaks sakslaste poolt okupeeritakse. Ometi Rootsi kategooriline seisukoht võib kergesti välfida selle kartuse teostumise, eriti kui Põhjariikide-rühm tugevneks uute sidemete läbi.

Et Põhjariikide-rühma laienemine on võimalik, seda näitab seal

60) G. Soloveytchik, *Fears and Realities in Scandinavia*, „International Affairs“, Vol. XVI, november-detsember 1937, lk. 907. — Muide väärib siin äramärkimist ka Soome huvitav ja reaalne algatus, et rahvusvaheline julgeoleku-poliitika üldse pandaks eeskätt majanduslikule alusele — agressiooni ohvri rahanduslikule ja materiaalsele varustamisele.

61) K. C. von Loesch, op. cit., lk. 567.

62) G. Soloveytchik, op. cit. lk. 905. Vt. ka eespool, märkus 29.

üldine äratundmine, et „skandinavism on praegu arengustaadiumis“⁶³). See tunne on praegu eriti elav Soome hiljutise liifumise tõttu, ja olukordade sund võib sellele varsti veelgi lisa tuua. Nagu öeldud, Põhja-maade piirid on praegu liikumas...

Mis puutub Eesti ja Põhjariikide-rühma suhetesse, siis selle vaba koostöörühma kui tervikuga meil muidugi ei ole ametlikku ühendust. Teiselt poolt meie suhted nendega majanduslikul ja kultuurilisel alal on õige tihedad, ja näitavad ilmset elavnemise tendentsi. Nagu eespool esitatud kartogrammidest selgub, läks 1936. a. meie ekspordist põhja koostöörühma riikidesse ligi 16%, ja nende kultuurimõju meie illustree-rib, et 1936. a. nende keeltest oli tõlgitud 18,8%+6,6%. Isiklik läbikäimine meie maade vahel on elav ja tihe, ning meie rahva sümpaatiat nende vastu tõsine.

Erilaadilisem suhetest teiste Põhja-bloki liikmetega on muidugi meie suhtumine Soomesse. Oleks naeruväärne katse, siin lühidalt loetella katsuda, milles seisnevad kõik Eesti-Soome suhted. Õigem on siin piirduda kõikeütleva konstateerimisega, et Eesti rahval ei ole ega saa olla ligemaid suhteid ühegi teise rahva või riigiga kui meie soome vennasrahvaga. Arusaamatused, mis mõnikord võivad esineda, on vendade tülid, ega tohiks saada kellegi poolt tõsiselt võetud.

Mis puutub soomlaste suhtumisse eestlasisse, siis on nemad rasketel aegadel küllalt tõestanud oma sõprust, et omada õigust ka sõbramehe arvamise ütlemiseks; millist „ütlemist“ aga muidugi meie oma siseasjades ei ole kohustatud kuulama, ega tohi soomepoolne „arvamise ütlemine“ küündida tegeva vahelesegamiseni. Kuigi allakirjutanu ei ole alati olnud ühel arvamisel meie põhjanaabrit tulevate arvamisavaldustega Eesti siseasjades, oleks ometi pentsik seda pahaks panna. Sõbrale vastataks sama avameelselt, ja sellega on küsimus lõpetatud.

See võõristamine, mis Eesti suhtes valitseb teatavates Soome ringkondades, eriti rootsistunud seltskonnas, on väga hästi arusaadav. Kuna Soome hindab oma vana seost Skandinaaviaga, kelle rahvastest kaks on tema vahenditud läänenaabrid, siis soovib soome rahva rõhuv enamus tihedat koostööd Põhjariikide-rühmaga. Veel valitseb aga umbusk, kas mitte seostumine Eestiga ei tee raskeks või koguni võimatuks ligidasi Skandinaavia suhteid.

Mis puutub Rootsisse, siis valitsesid seal eriti meie vabadusvõitluse ajal, ning veel 1920-te aastate alguses samalaadilised kartused ligemate suhete vastu Eestiga, nagu meie seda eespool kirjeldasime Rootsi suhtumise puhul Soomesse. Ainult meie suhtes olid kartused palju suuremad. 1920-ndate aastate lõpust saadik toimus Rootsi suhtumises teatav muudatus, mis aga kahjuks meie viimaste aastate sisepoliitilise selgusetuse tõttu pidurdatud veelgi ligemateks suheteks arenemast. Praegugi on üheks Eesti-Rootsi tihedamaid suhteid takistavamaks asjaoluks rootslaste võõristus, et meie „avalik arvamine ja ajakirjandus sõltub võimuoma-

63) Vt. O. Hoijer, op. cit. lk. 221: „Le scandinavisme se révélerait alors une pensée sans cesse en marche...“

jaist" ⁶⁴). On ju Põhjariikide koostöö suurelt osalt just v a b a seltskondlik, kultuuriline ja majanduslik ühistöö (nagu eespool viidatud), ja seal on ebataolise sisekorraga riik ainult võõrkehaks. Ometi, kuna meie rahvas on sügavalt demokraatlik, siis ei ole kahtlust, et need takistused on ainult mööduvat laadi.

Teiselt poolt on rida reaalseid põhjusi kõnelemas selle poolt, et Eestit kaasa tõmmataks Põhjariikide koostöörühma. Kõigepealt vajab selle rühma struktuur, kui tema püsimine peab olema alaline, teatavat t ä i e n d u s t: praegu on kolme germaani riigi neljandaks liitlaseks Soome, kelle rahvuskultuuriline iseteadvus on tõusuteel, ning kelle iseteadvust ka õigustab tema kultuuriline edasimineku, arenev majanduslik jõukus, ning sõjaväeline tugevus. Soome ei ole mitte nõrgeim lüli Põhja-blokis, ning on tugevnemise teel; kuid ometi on ta ainult üks kolme rahvuslikult teiselaadilise vastu. Siin tasakaalu saavutamiseks oleks kasulik Eesti liitumine viienda rühmaliikmena, mis peaks Soome rahvuslike ringkondade vaatekohalt olema eriti vajalikuks kindlustuseks. Aga ka Rootsi ei tohiks see rahvuspoliitiliselt seisukohalt olla vastu võtmatu: peale Soome on Eesti üldse ainus rootsi vähemusrahvusega maa, ning selle vähemusrahvuse küsimuses ei ole meil olnud vähimatki arusaamatust. Teiseks on Eesti ja Rootsi vahel olnud alati nii sõbralikud vahekorrad, et mõnes küsimuses Eesti võib koguni olla lepitavaks lülis Rootsi ja Soome vahel.

Edasi aga ei saa Põhjariikide-rühmale Eesti olla ükskõikne strateegiliselt seisukohalt. Rootsi sõjaväeliste ringkondade seas on levinud arvestus, et Rootsi peaks mitme miljoni krooni võrra suurendama oma kaitsebüdjetti, kui Eesti saared kuuluksid mõnele eventuaalsele vaenlasele. Soome kohta kehtib see aga palju suuremal määral: ilma iseseisva Eestita muutuks Soome koguni õige kahtlaseks militaarseks plusiks Põhja-blokile.

Sellepärast on arusaadav, et just Rootsi kaitseküsimustest kõige huvitatumates ringkondades on kõige rohkem huvi Eesti vastu. Kaugelki on olnud seal märgata teatavat närvilisust iga kord, kui mõni Eesti valitsuse juhuslik samm on tekitanud seal mulje, et meie näiteks Poolaga loome liiga ligidasi suhteid. — Meie iseseisvus ja ev. seos mõne teise neutraalse väikeriigiga oleks Rootsi-Soomele meie geopoliitilise asendi ideaallahenduseks. Mõne suurriigi tuginemine Eesti saartele ja põhjarrannikule oleks aga Rootsi-Soomele õige tülilaks ev. ähvarduseks.

Seega Eesti ja Põhjariikide suhete analüüsi järgi meie sugugi ei oletata, et põhjapool valitseks eriline tung meid oma seltskonda kaasa tõmmata; veel vähem teeksin mina ise ettepaneku, neile ennast „kõõgi uksest peale pakkuma minna“, nagu käesoleva artikli esimese osa järgi on ekslikult oletatud minu konstruktiivsete ettepanekute ootuses. Tegelikult seisneb probleem hoopis milleski muus, nagu meie varsti näeme: kuigi praeguste vahekordade puhul Põhja-blokiil pole erilist põhjust meid kaasa tõmmata, ei ole Eestil võimalik enam jätkata praegust labiil-

⁶⁴) P. Wieselgren, *Märkmeid Rootsi-Eesti kultuurilisest suhetest*, „Akaadeemia“ nr. 5, lk. 328.

set situatsiooni; kui meie aga muutused liikuma paneme, siis on varem või hiljem paratamatu, et Põhja koostöörühm meid omaenda huvides vajab viiendaks liikmeks. Sest erifi, kui Rootsi ja Soome jälle tahavad saada enesekaitsevõimeliseks rühmaks — milleks neid sunnib praegune poliitiline areng — siis on nende strateegiliste vajaduste seisukohalt tarvilik, et Põhjamaade piirid haaraksid kaasa Eesti saared ja põhjaranniku.

See oleks aga ka Põhjamaade kaugem piir: kaugemale lõunapoole — Lätit ja Leedut haarates — Põhjamaa ei kergendaks, vaid ainult koormaks oma kaitseprobleemi. Ka tooksid need rahvad sootuks uue elemendi Põhja-rühma, kuna meie ainult tugevdaksime soomelist raku selles poliitilises koes.

Eesti võimalused

Senise arutluse kestel oleme vaadelnud Kirde-Euroopa probleeme omaette, ilma ülejäänud maailma arvestamata. Nüüd tuleb esitada selle põhjus, mis ühtlasi on kogu käesoleva kirjutise tekkimisajend: allakirjutatu on omandanud viimase aasta jooksul valusa veendumuse, et Lääne-Euroopa suurriigid praegu ennast igatahes jõuga ei segaks meie maailmakaare sündmustesse. See on kollektiivse julgeoleku kokkuvõtte järele teine purunev lootus väikerahvaste olemasolu kindlustavale õiglusele. Nii kurb kui see ka ei ole — ometi tuleb tõsiselt seda arvestada, et praegu mõõduandvates briti ringkondades pigemini on levimas „Observeri“ peatoimetaja J. L. Garvin'i poolt otseselt väljendatud seisukoht, mille järgi „tuleks Saksamaale anda vabad käed Ida-Euroopas“.

Kõik tunnused viitavad sinnapoole, et Ida-Euroopas tõepoolest juba ligemal ajal asjad võivad hakata liikuma. See ei pruugi tingimata tähendada suuremat sõda, vaid võib-olla ainult suurte partnerite kokkuleppeid vähemate kulul, kusjuures eventuaalne verevalamine lokaliseeritakse muidugi „noninterventsiooniga“.

Mis suunas muutus tuleb, seda on praegu võimatu öelda, sest praeguse momendini ei ole veel vastavad kokkulepped kujunenud. Kõneldatakse nn. „Delbos' kavast“ (Saksa-Poola kokkulepe), „Tuhhatševski programmist“ (Saksa-Vene kokkulepe) jne. — kuid kõik see on reaalne ainult ses mõttes, et näitab nende küsimuste akuutset päevakorral-olekut, kuna kokkulepitud „kava“ ometi veel ilmselt ei eksisteeri.

Et praeguses olukorras meie maailmakaar — vähemalt Leedu — saatuks ka suurte muutuste keerisesse, see näib olevat välditav ainult vastavate riikide endi poolt efektiivsete poliitiliste muudatuste läbi.

Kui meie seda mitte ei tee, vaid lihtsalt ilusasti omas „Balti liidus“ ootama jääme, siis on tõsiselt karta, et meie jälle muutume ühes oma liitlastega „saatuse“ tahtetuks objektiks. Sest ühes oma kahe lõuna-naabriga meie ei jõua osutada olulist sõjaväelist vastupanu suure riigi taatele, kui see omab teistega kokkuleppe kaudu tegevusvabaduse. Teiselt poolt ei ole meil aga ka võimalik kogu „Balti liiduga“ leida sellist poliitilist kombinatsiooni, kus meie oleksime vähegi kindlustatud

ebaseeldivate võimaluste vastu. On ainult veel üksainus kolmas võimalus: nimelt loobuda „Balti liidust” ja ennast üksinda poliitiliselt kindlustada, niihästi kui see on võimalik.

Arusaadavalt kõneleb viimase lahendustee vastu rida asjaolusid.

Esmalt on väikerahvale iga välispoliitiline liigutus väga riskantne, ja tuleb seepärast piinlikult vältida iga ilmaaegset sammu. Eriti kehtib

Kirde-Euroopa praegune poliitiline liigestus

(Vt. lk. 393.)

Nooltega on märgitud peamisi kokkupõrke-suundi Vene-Saksa konflikti puhul (oletades Poola neutraalsust) ja ühendusjoontega liidusuhteid.

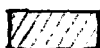
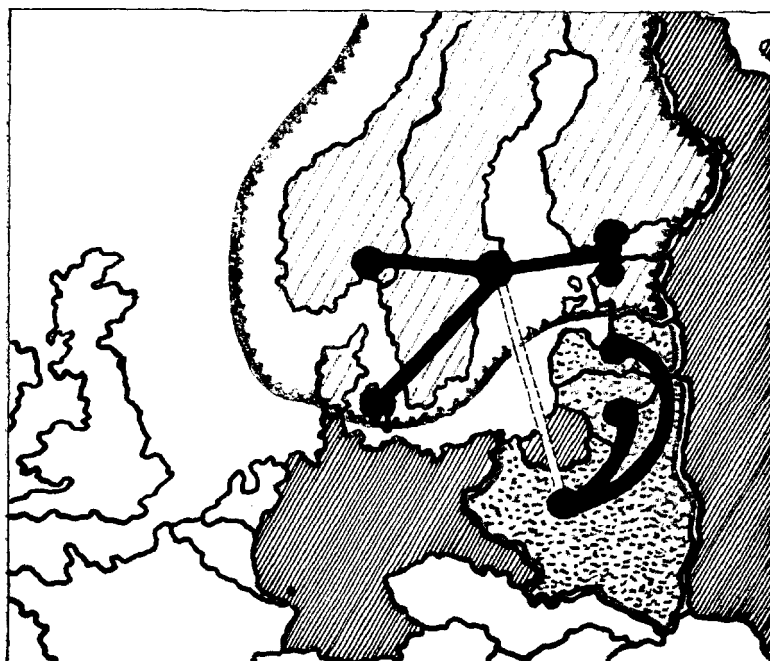
see muidugi ühest liidulepingust loobumise kohta. Üldiselt tuleb ka tunnistada seda nigelaks, kui üks riik loobub liidust ainult sellepärast, et tal teine seos on veidi kasulikum. Kuid kui liidusolek on tema olemasolule otse hädasohtlik, aga siiski ei paku mingisuguseid positiivseid rekompensatsioone — siis on liidust lahkumine ometi paratamatu, ja peab sündima otsustava kindlusega, selle asemel, et lubada kodumaad lohiseda hävingusse.

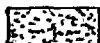
Praegu aga ei saa jätta tunnistamata, et ainult teatava piinlikkuse-
tundega fihkavad oma rahvuse egoistlikest huvidest kõnelda Rahvaste-
liidu idealistlikul ajastul kujunenud diplomaadid — ja seda on peale
välisminister F. Akeli kõik meie praegust välispoliitikat juhtivad mehed.
Kui meie elaksime ideaalses maailmas, siis oleks see põhjus rõõmusta-
miseks. Kahjuks ei saa aga pidada väga ideaalseks maailma, kes vaatas

Kirde-Euroopa loomulik poliitiline liigestus

(Vt. lk. 396.)

Põhja-blokk

Põola-balti blokk

Vene ja Saksamaa

külma rahuga pealt Abessiinia, Hispaania ja Hiina hävitamist. Sellepärast
ei ole õigustatud meie diplomaatide hõljumine rahvusvahelise õiguse
fiktsioonide pilvedes, vaid nad peaksid tulema alla maa peale, ja hoo-
litsema, et Eesti ei kannaks kahju. See on lõppeks ometi
nende amef? Selle asemel aga kõnelevad nad ühes oma liitlastest
ametivendadega „maailma südame tunnistuse organiseerimisest“ mingi
„neutraalse tsooni kaudu“, mis endasse haaraks riike Rumeeniast kuni
Hollandini, Helveetsiast kuni Lätini. See on äärmiselt ilus — kuid kas

praegu ei ole karta, et ligemad maailmapoliitilised sündmused sünnivad just selliste „maailma südamefunnistuste“ kulul? Eriti, kui selleks on ilma igasuguse orgaanilise korrastusega amorfne konglomeraat, mis pole võimeline ei poliitiliseks ega (veel vähem) militaarseks aktsiooniks.

Nende ridade kirjutaja on ka praegu täis austust Rahvasteliidu ja kollektiivse julgeoleku põhimõtete vastu, kuid see isiklik maailmavaade ei tohi teha pimedaks fakti ees, et praegu Eesti välispoliitika ei saa loota häda korral Rahvasteliidule ega kollektiivsele julgeolekule. Ja kui meil häda korral Rahvasteliidult midagi loota ei ole, siis ei tohi meie praegu hinnata tema tähtsust meile vaevalt enamaks kui rahvusvahelise poliitika börsiks. Ka sellisena ei puudu tal muidugi tähtsus, kuid see enam ei ole vitaalne. Kahjuks aga Eesti ei saa Rahvasteliidule tagasi anda tema elulist tähtsust...

Sellepärast ei tohi meile avaldada mingit mõju see ainus konkreetne argument, mis tuuakse „Balti liidu“ kasuks: see „liit tugevdavat meie seisukohta Rahvasteliidus“. Aga lubage küsida — mis kasu on meie Rahvasteliidus „tugevdatud seisukohast“ ja Läti esindajast R.-L. Nõukogus, kui „Balti liit“ hädaohustab meie olemasolu aluseid?

Võtame tabelina kokku Eesti, Läti ja Leedu hädaohuvõimalused üksikriikidena, võrreldes viimases lahtris Eesti olukorra muutumist „Balti liidu“ mõjul.

Praegused võimalused:	Eesti olukord:	Läti olukord:	Leedu olukord:	„Balti liidu“ mõju Eestile
Saksa-Vene konflikt Kirde-Euroopas	neutraalsus võimalik, muidu — „teise-järgu strateegilistel teedel“	„esimese-järgu strateegilistel teedel“	Venemaa baas	kahjulik
Saksa-Poola konflikt	ei puuduta meid otseselt	kõrvalise tähtsusega	arvatavasti kaasa kistud	kahjulik
Poola-Vene konflikt	ei puuduta meid otseselt	kõrvalise tähtsusega	arvatavasti kaasa kistud	mitte kasulik
Saksa-Vene kokkulepe Kirde-Euroopa kulul	võiks langeda Venele	võiks langeda Venele	jagatud?	ei muuda olukorda
Saksa-Poola kokkulepe „Baltikumi“ kulul	võiks jääda eemale	võiks langeda Poolale	jagatud?	kahjulik
Poola-Vene kokkulepe „Baltikumi“ kulul	jagatud huvisfäärid			ei muuda olukorda

Nii näeme, et kuut hädaohuvõimalust arvestades on „Balti liit“ Eestile 3 juhul ilmselt kahjulik, 1 juhul halvenda samuti meie olukorda ja ainult 2 juhul ei muuda meie tarvis olukorda. Kasu ei too liidusolek mitte ühelgi neist võimalikest hädaohujuhtumest. — Sealjuures oleme arvestanud Eesti olukorda ainult üksikult, ilma muude poliitiliste seosteta. Kuna aga Eesti „Balti liidust“ eraldudes võiks endale muretseda seljatuge mujal seostudes (kus „Balti liidu“ tervikuna ei ole toetuse väljavaateid), siis on „Balti liidu“ resultaat tegelikult Eestile veel tunduvalt kahjulikum.

Kui meie kujutame „Balti liidu“ läbi tekitatud strateegilis-poliitilist olukorda kaardil (vt. lk. 390), siis saab meile eriti selgeks, kuidas see liit meid tõmbab lõunapoole, Kirde-Euroopa kõige võimalikuma kokkupõrkepiirkonna ulatusse.

Kuid oletagem nüüd siiski, et Eesti teeb olukordadest õige järelduse, ja loobub esimesel võimalusel Eesti-Läti liidulepingust ning Eesti-Läti-Leedu üksmeele- ja koostöö-lepingust? Millised on siis meie võimalused, ja kas need tasuvad lepingu tühistamise läbi kahtlemata tekkivat tüli?

Niipea, kui Eesti oleks vabanenud oma lõunapoolsetest sidemetest, oleks temal lootusrikas võimalus kindlustada endaneutraalsust suurte ida- ja läänepoolsete rivaalide juures.

Eelnenud analüüsis nägime, kuidas Venemaa strateegilisele positsioonile oleks Saksa-Vene sõja puhul täiesti soodus Eesti absoluutne neutraalsus. Sellepärast on arusaadav, et Eesti kõigepealt Moskvas peaks enda vastavaid soove selgitama. Küll ei vaja ta Venemaalt endalt enam mingit diplomaatilist garantiid lisaks 4. mail 1922. aastal Moskvas sõlmitud mittekällaletungi- ja tülide rahulisel teel lahendamise lepingule. Kuid just selle tõttu on meil vaja venelasi informeerida, et Eesti tahaks saada sama tõhusat puutumatus kinnitust ka Saksamaalt, ilma et ta sealjuures vähimalgi määral lahkuks neutraalsest suhtumisest Venemaasse.

Venemaal ei saa olla midagi selle vastu, et meie ennast püüame hoida neutraalsetena ka tema kokkupõrke puhul Saksamaaga. Uhelt poolt ei annaks aga ka Saksamaa käest ühtki tõelist militaarset trumpi, kui ta meie neutraalsust tunnistab, sest ta peab teadma, et ta meid vastasel korral tõukaks Venemaa liitlaseks. — Teiselt poolt aga ei oleks võimalik Saksamaa selline suhtumine Leedusse, ning sellepärast ka mitte Läti, kui Leedu paratamatusse strateegilisse läbikäigukoridori. Sest Saksamaa neutraalsus Leedu ja Läti suhtes oleks vastuolus Vene huvidega, nagu ka praegune Venemaa ja Läti-Leedu vaheline nonagressiooni leping on Saksamaale vastuvõtmatu.

Täiesti tõenäolik on aga, et Saksamaa meid üksi on valmis tunnustama neutraalse üksusena ja tagama meie piiride puutumatus, nagu ta seda tegi Belgia suhtes 13. oktoobril 1937. a. Saksa uus rahvusvaheline õigus on ju asetatud geopolitiika alusele⁶⁰⁾, ning tunnustab selle põhjal väikeste riikide neutraalsust eriolukordades⁶¹⁾.

60) Vt. Martin Horn, *Die geschichtliche Entwicklung des neuzeitlichen Neutralitätsbegriffes*. Würzburg 1937, lk. 55.

61) Op. cit. lk. 56.

Just Saksa enda doktriinile ja reaaluvidetele põhjendab seega nende ridade kirjutaja arvamuse, et Eestile on avatud selline tee tunnustatud neutraalsusele.

Neutraalsusele sihtivad soovid ei ole muide Eestis uued — alles mõni aasta tagasi propageeris neid näiteks avalikkusegi ees väga elokventselt „Päevalehe“ peatoimetaja Harald Tammer —, kuid selle juures on seni soovitatud tegelikult käidamatut teed: esmalt „Balti riikide“ võtmist lahutamatu tervikuna ja teiseks kas Rahvasteliidu vastavat otsust või tunnustust või garantiid, või vähemalt Lääne-Euroopa suurriikide osavõttu. Selliste suurte aparatuuride liikumapanemine ei ole aga mitte kunagi kerge, ja praegusel korral on see koguni ühtaegu võimatu ning tulutu: Rahvasteliidu garantii meie neutraalsusele oleks meile vähem väärt kui sellele antud Vene ja Saksamaa tunnustus. Kahtlemata võib sellisele meie suurte ida- ja läänenaabrite poolt tehtud neutraliteedifunnustusele järgneda ka selle kinnitamine mõnes laialisemas rahvusvahelises seoses, kuid see on praegu ainult teisejärgu küsimus, ega pakuks ettenähtavalt enam suuremaid raskusi.

Eesti teostatav neutraliseerumispoliitika algaks paratamatult vabastamisega lõunapoolsetest kohustustest, mis meid tõmbavad meie võorastesse vastuolukolletesse, ja võtavad Eestilt kui „Balti liidu“ liikmelt lootuse erapooletuks jääda, ilma et see liit sealjuures meie olemasolu kuidagi reaalselt kindlustaks. Eesti oma geopoliitilise asendi tõttu on üks kindlustatum üksus rahvusvahelises elus kui seoses „Balti liiduga“.

Kahjuks ei saa meie käesoleval korral minna Eesti neutraliseerumispoliitika tegeliku teostamise detailidesse, milline tee endastmõistetavalt sõltub eeskätt nende diplomaatide arvamustest, kes seda käima asuvad. Outsideril ei ole siin mõtet hakata targutama, kuid rõhutaksin ainult ühte põhilist seisukohta: et vastav poliitika ikka toetuks partneri arusaamistele ja reaaluvidetele. Kui meie näiteks Venemaaga omi vahekorde korraldame, siis sellisel viisil, et meie seega kõige enam seome praegu seal kehtivaid tõekspidamisi ja Vene reaalseid huve. Kui meie teiselt poolt Saksamaaga asju ajame, siis korraldame neid jälle sellisel kombel, et see on vastuvõetav sealse režiimi seisukohtadele ja huvidetele. Endastmõistetavalt peab seejuures ainult välditama, et mitmel pool endale võetavad kohustused kokku ei pörkaks, ega et meie seega ära ei annaks iseenda huve ja seisukohti. Kuid antud probleemi — Eesti neutraliseerumise — eelosutatud lahendamisteel need raskused vähegi osaval diplomaatial üldse esile ei kerki, sest Eesti suhtes on Vene ja Saksa reaalsed huvid praegu lõppeks täiesti kooskõlalised, nagu näitas meie eelnenud analüüs.

Kui meie seega jätame praegu kõrvale Eesti neutraliseerumispoliitika teostamise tehnilised probleemid, tuleb meil siiski endale aru anda, millised on sellise lahenduse poliitilised tagajärjed Eesti ja kogu Kirde-Euroopa suhtes.

Kõigepealt Eesti ise seega muutuks väga vastuvõetavaks partneriks Põhjariikide koostöörühmas, sest kui Venemaa ja Saksamaa on tunnustanud meie puutumatus, siis ei ole Skandinaavial-Soomel enam

ühtki põhjust hoiduda ligemast seostumisest meie maaga. Oleksime meie ju seega momentaanselt ennem kindlustatumas seisukorras kui nemad ise (paraku aga ainult momentaanselt — sest kui ka meie hindame lepingute soodsat ja kindlustavat mõju poliitilisele silmapilgule, ei tee meie endale nende suhtes mingeid „igavesi“ illusioone — tõesti „igavesed“ garantiid on ainult reaalsed huvid ja jõuvahekorrad).

Sellepärast avaks Eesti neutraliseerumispoliitika meile ukse Põhja-riikide koostöörühma, ilma et meie ise pruugiksime kuskil ukse avamist „palumas käia“, milline toiming meie uhketele inimestele on õigusega vastuvõtmatu, Palumine aga pole sugugi vajalik, sest Põhjariikide endi huvid ei luba, et meie geopoliitilises asendis täiesti ilma igasuguste seosteta oleks väike riik, kes seega tulevikus võib jälle toetuda mõnele suurriigile, mis aga Põhjariikidele oleks vastuvõtmatu. Seepärast — kui meie kaasa ei too mitte mingit „pagasit“ liitlaste kujul ega ka omaenda hädaohustatusega ei koorma Põhja koostöörühma — siis ei ole vähematki põhjust meie eemalhoidmiseks sellest koostööst. Pealegi annaks meie lisandumine sellele vabale koostööblokile juurde siseemist stabiilsust, nagu nägime vaadeldes Põhjariikide probleeme.

Erilist allakriipsutamist vajab veel üks asjaolu, mis muidu võiks tekitada arusaamatusi: Põhjariikide koostöörühm tervikuna ei ole mingi militaarleping (kuigi sellise nukleuseks on võib-olla Rootsi-Soome uuem vahekord). Sellepärast ei saagi Eesti otsida Põhjariikide koostööga liitudeski mingit sõjalist toetust, mis oleks vastuolus tema neutraalsusega. Eesti osavõtt Põhjariikide koostööst peaks eeskätt tähendama tihedat aga vaba diplomaatilist, kultuurilist ja majanduslikku koöperatsiooni, kusjuures sellise koostöö väärtust ei tohiks alahinnata. Põhja riikidele kindlustaks see, et Eesti ei pruugi kalduda mitte kuskile mujale seostesse, ja hoiab seega meie geopoliitilist arendit Põhjamaade kaugema kagupiirina. Eesti le aga oleks selline kuulumine Põhjamaade vabasse koostööblokki peale muude otseste hüvede veel lisagarantiiks tema neutraalse olukorra kindlustamiseks.

Seega ei ole mitte öeldud, et Põhjariikide kollaboratsioon tulevikus ei võiks veelgi tiheneda ja omandada ka lõppeks militaarse defensiivalliansi kuju. Nagu öeldud, on Põhjamaade koostöö probleem alles arenemisstaadiumis, kuid sellele arengule ei ole tarvis praegu ette haarata: jääme parem praeguste realiteetide juurde. —

Kõige olulisemad tagajärjed oleksid aga Eesti neutraliseerumisel (ja suundumisel Põhjamaade vabasse koostöörühma) meie endiste liitlaste olukorra muutumise läbi.

Kui praeguses poliitilises pinevuses, mis suurelt osalt surub just Leedu-Läti ruumalale, see ruum kaotab oma põhjapoolse liitlase — mis just oma enda mitteohustatuse tõttu tugevdab lõunapoolsete naabrite seisukorda — siis on balti rahvastel vältimatult vaja ette võtta poliitilist ümberorienteerumist. Leedu-Läti ei saa enam jääda pendeldama Venemaa, Saksamaa ja Poola vahele (sest nende neutraliseerumine on võimatu), vaid nad peavad tegema valiku ühe või teise kasuks, et vältida enda jagamist „huvifäärideks“.

Kelle kasuks Leedu ja Läti poolt valik tehtaks, seda on väljaspoolt võimatu ennustada. Küll aga julgeb allakirjutanu avaldada arvamust, et reaalsed huvid seisukohalt oleks kõige loomulikum, kui Leedu ja Läti hakkaksid fihedamalt poliitiliselt koos töötama Poola riigiga.

Esmalt oleks sellise lahenduse korral balti rahvastel endil kõige rohkem võita: Poola m a j a n d u s elustaks neid tema põhjapoolsel merelepääsu-tee del (Nemunasel ja Väinal) olevaid rahvaid rohkem, kui seda suudaks Saksa või Venemaa, kellele need riigid jäävad ainult perifeeria- teks. Edasi on loomulikku alust balti rahvaste ja poolakate kultuuri- lise s kollaboratsiooniks: neid ühendab ajalugu, laialdane ühine keele- mõistmine ja katoliku usk; — Leedu suhtes kõik see muidugi kehtides enam kui Läti kohta, kuid sealgi on Letgallia läbi olemas tugev ühendus- lüli Poolaga. Veel olulisem aga on see, et Leedu ja Läti Poolaga koos moodustaksid geopoliitilise terviku strateegilistelki vaatekoh- tadelt: nende maade vastavad poliitilised huvid on vältimatult ühenda- tud, nagu nägime eelnenudki ülevaatest.

Poola-Balti koostööbloki kujunemine, kui see põhja pool vahenditult kohtab Põhjariikide koostöörühmaga, kindlustaks aga kauaks ajaks Kirde-Euroopale rahu. Need kaks suurt era- poole tut üksust omaksid koos sellise suletud huvideringi läbi kindlustatud jõu, et nad võiksid blokeerida nii Vene-Saksa kokkupõrget Kirde-Euroopas, kui ka vältida, et nende kahe hiiglaste kokkulepe sünniks mõne Kirde-Euroopa riigi kulul. —

Õigusega võidaks aga küsida, kuidas allakirjutanu tihkab kõnelda Poola ja Leedu-Läti ligema koostöö võimalustest, kui ometi on üldiselt teada, et Poola ja Leedu vahel ei ole üldse mingit läbikäimist, et nende vahel valitseb juba 17 aastat mingi „veretu sõda“.

Ometi ei ole äärmused üksteisest kunagi nii kaugel, kui see näib: kui Poola-Leedu ambivalentsetes vahekordades praegu on esile tõusmas üks külg, siis võib jälle teinekord teine pool esile kerkida. Ja kui reaalsed huvid seda nõuavad, siis peab see sündima.

Muidugi on seejuures vajalik, et Poola oleks valmis muutma tea- favaid suhtlemisviise eriti Leedu, aga ka Läti suhtes. Säärased asjad, nagu möödunud hilissügisese dki sündmused Vilnamaal⁸²⁾, igatahes ei teeni Poola tõe lisi poliitilisi huve. Niisugused lood sünnivad aga mõlema- poolsest kibestumisest, kusjuures olukordade jäämine senisesse olukorda tundub olevat alaline. Kui aga suured poliitilised muu- tused on ukse ees — kui Leedu-Läti peavad tegema suurte naabrife seas valiku —, siis ei saada enam endale lubada selliste kibeduste jätka- mist: Poola peab tegema tõsisemaid järeleandmisi Leedule, kui ta ei taha kaotada kahte olulist partnerit.

Läti ja Leedu on nimelt vabade partneritena Poolale oluli- s e m a d, kui teafavate maakohtadegi suveräänne omamine. Nimelt

⁸²⁾ Nimelt suleti Poola võimude poolt leedulaste ajakiri „Vilniaus Rytojus“ ja toimus protsess leedu vähemusrahvuse juhi Staschys'e vastu. Leedu süvendas see jälle poolavastast meeleolu.

oleks Poolal seega, kui ta omaks vaba reserv-merelepääsu Nemunase ning Väina kaudu, võimalik eventuaalselt Visla suudmelt rohkem tagasi tõmbuda, ja seega konsolideerida oma vahekordi Saksa-maaga. Teiseks on ka Leedu-Läti strateegiline positsioon Poolale esmajärguliselt oluline. —

Kokkuvõtteks märgitagu, et Eesti vabanemine tema huvidele eba-loomulikust „Balti liidust“ ei ole mitte ainult Eestile endale oluline, vaid aifaks kaasa ka kogu Kirde-Euroopa tervema poliitilise konstellatsiooni loomisele: võiks tekkida kaks suurt erapooletut blokki — Poola-Balti ja Põhjariikide koostöörühmad — millised võiksid kauaks ajaks kindlustada rahu ja hüvangut meie maailmakaares.

Kui nüüd keegi ütleb, et „see on väga ilus teooria, kuid ka ainult teooria“, siis näitab ta ainult, kuivõrd vähe ta käesoleva kirjutise mõttest on aru saanud. Allakirjutanu ei ole mitte esitanud neid võimalusi selleks, et mängida mingi prohveti osa, vaid selleks — et tuua lugejale ette poliitilisi reaaluvisid, ja propageerida et rahvaste suhtlemises võetaks kainelt aluseks nende reaalsed huvid.

Kas seda tehakse või ei, on teine asi. Kuid vähemalt Eestis on selle soovi taga väga laialised ringkonnad.

Ilmar Tõnisson

ELULÄHEDUSEST, ERITI LUULES

1.

Sõna „elulähedus“ on meie arvustuses juba pikemat aega käibel. Minu arvates selle tähendust veel selgelt ja täpsalt pole formuleerit. Sellele antav sisu ei ole kindlapiirdeline, vaid vaheldub, olenedes autorist, kes seda tarvitab. Kuid mingisugune tendents selles siiski väljendub. Päril fantaseerimiseks selle ebamäärase mõiste ümber fiirlemist nimetada ei saa, see ei ole paljas sõnakõlin, kuigi seda vaevalt saab nimetada teaduslikuks oskussõnaks.

Kogu meie n. n. „elulähedane“ vool, mille ümber polemiseerima hakati suuremal määral ning ägedamalt alles „Kirjandusliku Orbiidi“ aegu, on õieti ekstravertse elutunde mäss liiga suure endassepöördumise ja egotsentrilisuse vastu. Väsitav ja sageli laialivalguv lürism, omaenda tunnete, omaenda muljete, omaenda reageeringute kilbiletõst, ilutsemine või nukrutsemine subjektiivsete elamuste piiris pidi paratamatult tekitama reaktsiooni, eriti kui arvesse võtta, et meie ilutsejate enamikul need elamused olid kitsavõitu, et suurelt osalt polnud tegemist kuigi tugevate loovate temperamentidega, ning et seetõttu kirjanduslik elu tõesti kippus muutuma monotoonseks, veretuks ning isegi läägeks. Kui veel juurde lisada, et püsiv konsentreerumine enda minasse, kui selle teostajaks ei ole väga intensiivne ja võimas isiksus, võib kergesti manduda selle mina ülehindamiseks ja odavaks idealiseerimiseks, siis ei ole just üllatav, et tulemused Kampmaale andsid põhjust „Siuru“ ajajärku —

küll teatava liialdusega — ristida „egogeniaalsuse“ ajastuks meie kirjanduses. Sellele oli tarvis tugevat vastumürki, ning seda arvatigi leidvat välisilma jälgimises, selle nähete registreerimises, selle puhul seisukohavõtmises. Püüti lahti saada hüpertrofeerund mina-elemendist, sooviti rohkem avarust, kontakti karastava tõelisusega, nagu seda elu pakkus iga päev igas majas, igal tänaval, igas talus, igas tehases. Ei ole põhjust hämmastuda, et vastukaaluks eelmainit põhjustel tõesti juba tüütuks muutunud artisti-mina domineerivusele hakati otsima kõige tooremat ja kõige robustsemat reaalsust, et esteeditsevale boheemlusele säeti vastu väikeinimeste ja proletariaadi elu ülinaturalistlikud kujutused, et „Felix Ormussonile“ ja tema järeltulijale vastati „Vaeste patuste aleviga“. Üks oli sama ühekülgne kui teine, kuid ühte oli olnud palju ja teist liiga vähe. Paheks oli õieti ainult see, et meil viimasel ajal eriti hoogu läind sõgeda jäljenduslikkusega „Vaeste patuste aleveid“ hakati vabritsema nii palju, et needki varsti muutusid kirjanduslikuks nuhtluseks.

Uus vool ei piirdund ainult realistlik-naturalistliku noodi toonitamisega ja tõelisuse (paratamatult siiski subjektiivselt värvit) kopeerimisega. Tema tõelisuse käsitlusel oli tugev sotsiaalne noot. Ta tahtis analüüsida ning arvustada olevat elukorda. Et see analüüs ja kriitika toimusid päämiselt maa- või linnaproletaarlase vaatekohalt, oli seletetav osalt autorite päritoluga ja osalt aja sotsialistlike tuultega. Introspektiivsuse põlgamisest tuleb võib-olla viitsimattus tähelepanelikumalt süveneda käsiteldavate tegelaste psüühika subtiilsematesse joontesse: see, kes pole täpsamalt vaadelnud iseennast, ei suuda lahti harutada vaatlusobjekti hingelisi sõlmi. Sellest võib-olla teatav primitiivsus, teatav tüüpilise eelistamine individuaalsele „eluläheduslaste“ enamiku psühholoogilises menetluses. Lihtmehelikult tõsteti mässu „lüürilise šokolaadi“ vastu ning seega kalduti üle parda heitma hingeelulisi varjundeid üldse. Küllap see ongi üks põhjustest, miks selle voolu vastu hiljem ka proosa alal on tekkind uus reaktsioon. See rõhutatult lihtmehelik joon (protestina subjektiivsete „peenutsejate“ vastu), aga vahest ka oma kogemusliku materjali vähesus on „eluläheduslasi“ takistand tõhusalt tegelemast meie intelligentsi väärtuslikuma osa probleemidega. Ikka veel ootame kirjanikku, kes seda teeks, ilma et langeks karikatuuri, kuigi Semperi „Armukadedus“, Hindrey novellid, paiguti Tammsaare „Tõde ja õigus“, Anveldi „Eluhirm“ ja mõned muud teosed töötavad tulevikus paremat. Eriti kõrgemate vaimsete väärtuste pärast võitlejad, kes meil Eestis õnneks kaugeltki ei puudu, on meie ilukirjanduses jäänd vägagi vaeslapse ossa. Nende väärtuste taotlemist kiputakse pidama peenutsemiseks.

„Eluläheduslaste“ rindesse kuulus algusest pääle Hugo Raudsepp. Teistest filosoofilisema päaga ja teravamalt lihvit stiiliga asus ta satiirirama osalt ka meie haritlaskonda. Nii sädelev ja lööv kui aga ongi Raudsepa komöödiade sõnastus, on sellegi kirjaniku vaimsus siiski liiga jämedakoeline tõesti veenva kriitika teostamiseks. Tema psühholoogilised valemid on liiga lihtsad, tema asjatundmine liiga piirat eesti tõelise intelligentsi mõjuvaks kujutamiseks. Tema tegelaste üle võib naerda nagu Gori Tõnissoni karikatuuride üle, kuid on näha, et tal meie väärtusi loova haritlaskonna tuumaga puudub kontakt. Kõige halvem on

säljuures, et Raudsepa enda maailmavaade on vähe diferentseerund ning et tema vaatekohad kõiguvad vastavalt aja ja maitse tuultele. Oma väljapaistvale talendile vaatamata ta on jäänd esijoones laia publiku lõbustajaks, kes meie vaimsesse arengusse ei too õieti midagi pääle õige osava koomilise tehnika. Läbi Raudsepa prillide vaadatuna on meie vaim võrratult kehvem ja lamedam kui tõeliselt. See „eluläheduslane“ on saand reaalsust vormida ainult tugeva lamendamise ning nii mõnestki olulisimast möödahiilimise teel, ja tema eeskuju pole jätnud teisigi mõjutamata.

Kahtlemata on meil „elulähedus“ siiski eriti proosa alal sooritand silmapaistva töö. „Orbiitlased“ ei olnud küll esimesed nägema olustiikukirjandusele ja sotsiaalsele romaanile ning draamale avanend suurt aineala, kuid nemad tõtsid programmiks selle, mida ainult üksikud olid teadlikult harrastand, ning hakkasid töötama laiuti, taotelles eeskätt eepilist läbilõiget meie rahvamasside elust. See oli juba endast võit, kuigi nende meetodid polnud kuigi peenendet ega nende vaatlusviis süvendet. Kuid kes oleks enne neid samal alal töötand sügavuti? Omal ajal oli seda teind Wilde, pisut hiljem oli sedasama hakand tegema Tammisaare, kuid — kõigest temale osaks saand kiitusest hoolimata julgen seda öelda! — siiski mitte säärase inspireerivusega, et tema eeskuju oleks omandand pöördelise tähenduse. Tõtati uudismaad harima, ja kuigi vili esiotsa polnud esmajärguline, oli siiski astut suurima tähtsusega samm. Täni ei ole see liikumine veel tootnud midagi klassilist, aga kui peaks tekkima mingi realismi suurmeister, siis see ikkagi leiab juba eest traditsioone ning arvatavasti vähemalt oskab hoiduda mõnestki tehtud veast. Uue koolkonna puudujääke leiame päämiselt psühholoogilise aineastiku käsitluses ning värvipimeduses vaimse elu nüansside ning isegi põhiväärtuste suhtes. Vaevalt kavatseti alul „elulähedust“ sääda vastandiks muule kui liialdet „mina-lähedusele“, kuid mõnevõrra on sellest kahjuks saand ka „vaimuläheduse“ põlgamine. Ühtekokku on heidet solipsism, estetism, peenutsemine, veretu idealiseering, ülespuhut ekstaatika ning — kõrgem vaimuelu kõigis oma lugematuis varjundeis. See tõbi sai üksvahe nii üldiseks, et sellest ainult väga aegamööda on hakat toibuma. Mõned vähem pesuehtsaist „orbiitlasist“ on küll aja märke omamoodi tõlgitsedes naturalismist ja materialismist põgenend isesugusesse „uusidealismi“, odavasse idealiseerimisse effekirjutet retseptide järgi, milles „positiivsuse“ sahariin on igemeile kõige tunduvam suge, kuid see ei ole lahendus.

2.

Kogu probleemistik muutub väga märgatavalt, kui proosast siirduda luulesse, eriti lüürikasse. „Objektiivset“ lüürikat luua on võimatu. Isegi romaan ei saa kunagi olla tõeliselt objektiivne, sest kõige kohusetundelisemgi „inimlike dokumentide“ koguja peab oma kujusid nägema tervikuna, sooritades oma mõttekujutuse abil sünteetilise töö, mis paratamatult teataval määral subjektiivselt deformeerib objektiivse vaatluse andmeid. Psühholoogilise tõlgitsuse lähtekohaks jääb tal lõppude lõpuks ikkagi omaenda mina. Kuid lüürika ilma tugeva minata on hoopis kujut-

lematu. Olustik, sündmustik, huvitavad tegelased võivad teha loetavaks isegi võrdlemisi ebaisikupärase romaani. Lüüriline luuletus, milles ei ole tunda autori elamuste tuiget, on sellevastu väärtuselt vähem kui null. Ükski õilis põhimõte, ükski materjali huvitavus ei päästa seda. Kui luuletaja tunnete ja fantaasia hõõgus pole seda ümber sulatand, jääb aine tooreks ning vormituks. Valemitest ega printsiipidest pole siis vähimatki abi.

Kuid meil on olemas oma „elulähedane“ luule, või vähemalt luule, mis nõuab endale seda epiteeti. Selle laad ning meetodid tahavad analüüsida. Enam-vähem ametlikult figureerib selle koolkonna esindajaina kaks autorit, Juhan Sütiste ja Erni Hiir, kes on siiski ilmelt ja menefluselt nii erinevad, et neid tuleb võtta vaatlusele üksikult.

Kõigepäält vaadelgem Juhan Sütistet, poeeti, kes debüteerides värsikoguga „Rahutus“ otsekohe lõi läbi ning võitis endale tunnustet nime. Ta oli „eluläheduse“ tuliseimaid eestvõitlejaid ning „Orbiidi“ ilmekaimaid kujusid. Sama vähe nagu seda rühma saab kujutella ilma August Jakobsonita, saab seda käsitledes välja jätta Sütistet. Millega õigustub sisuliselt tema kuulumine sellesse gruppi?

Esmajoones kindlasti tema teemidega, ühiskondliku kuuluvuse ja suunaga ning ekstravertsusega. Sütiste oli oma esimestes kogudes erakordselt temperamentne agulitest tulija, kes innukalt ja värskelt kirjeldas olustikku, milles ta oli harjund liikuma. Tema oskas vaadelda linna argipäeva, sadamas, laevadel ja majakatustel töötajaid, hulkureid, kõige malbemate, isegi halvaks pandavamate elukutsete harrastajaid, nägi detaile, mis „esteetid“ jäid silmapaari vahele, oskas sisse elada vana voorimehe sumbuvasse olemasollu, töölise elutundesse, päti nukrutsemisse. Seda ta ei teind ülevalt alla, vaid seltsimehelikult, otsekui saatuselt nendega seotuna, lihtsalt ja südamlilikult. Väga sügavale nende inimeste hinge ta meid ei viind, kuid tema vaatenurk ise oli uus ja see, mida ta pakkus, kõigiti ehtne. Proosas sarnanes temale kõige rohkem Oskar Luts, kuid Sütiste oli nooruslikum ja ergutavam. Läbi tema sümpaatia käsitledavate inimkujude vastu tundus sotsiaalset süüdistust, etteheiteid täissõnuile, edvistajaile ning ebeldajaile, uhkustajaile ning laiutajaile, mis vahel muutusid teravaks. See sotsiaalne paatos oli seda mõjuvam, et see kaugeltki alati ei paisund deklamatsiooniks. Sellel luulel oli ilmet, sellel autoril paistas olevat isiksust.

Väga harva näitas Sütiste sääljuures vahenditumalt oma siseelu: Kui ta vahel üritas kirjutada tundeluulet ilma konkreetse objektiivse teemita, oli ta harva oma tavalisel tasemel. Iseloomustav on näiteks, et temal ainult mõnel üksikul puhul on õnnestund kirjutada pisutki kordaläind armastusvärsse. Teissugune oli lugu kollektiivi tunnete väljendamisega. Kus Sütiste ennast tundis osana suurest ühises suunas pingutavast rahvamassist — olgu see enese ja oma maa eest võitlev koolinoorsugu või võistlusse viskuv sportlaskond või oma jõudu tundev proletariaat —, sääb tema lüürika omandas oodiliku laiuse ja voolavuse, osutas pinget ja muskulatuuri. „Enese eesti!“, „Leib, rist, inimen“ tõendasid seda õige kujukalt. Ühine võitlus ülekohtu — kas mõeldava või tõelise — vastu innustas autorit hoogsaks luuleks. Siis tema mõttekujutus hakkas pilduma

metafooride sädemeid, tema võrdlustik muutus värvikaks, tema vabavärsid löid elastseks. Heitlev kollektiiv sisendas talle joobumustunde, mis nakatas lugejaid.

Selle kollektiivi vaatekohalt suutis Sütiste vahel olla üsna lõikavalt satiiriline, õige sagedasti esteetide kulul. Sellest satiirist kuulus selgesti elujõulise lihtrahvast tulnu sotsiaalset iseteadvust, enese-maksmapaneku julgust. Seda oli tunda neilgi puhkudel, kus autor suuri eeskujusid jälgendades oma värsse drapeeris kõlavate pärisnimede eksootikaga ning erudiitse säruga. Mõnikord võis temas aimata demokraatia pärispioneerit Walt Whitmani haaravas stiilis. Sotsiaalse luuletajana Sütiste andis suuri lootusi.

Kõige kõrgemale kruvis need lootused värsikogu „Maha rahu!“ Kõigest mõned üksikud luuletused selles raamatus võivad omas laadis prefendeerida fäiusele, kuid üldiselt on selles tunda nii tihedat kontakti töötavate kihtidega, nende saatuse nii ehtsat luulestamist, et autori kirjanduslik tulevik näis kindlustet. Teda näis kandvat rahva ühishing oma tugevatel lainetel. Vähemalt allakirjutanu ei pääsnud sellele kunstile kaasa tundmast. On vist võimatu „Tööjaotust“ tembeldada fäiuslikuks poeemiks, aga kui eluliselt ja läbituntult ei ole siiski käsitletud selle endast nii tõrksat ainet! See polnud fäielik võit, kuid juba poolikunagi ületas see mitmeidki laitmatumaid, kuid kergemaid saavutusi.

Peagu kõiges, mida senini olen Sütistel mainind aplodeerimisväärset, on ekstravertsuse tunnuseid. Mitte luuletaja ise ega vaimne maailm, vaid väline maailm, milles ta liigub, on tema teemiks ning inspiratsioonide allikaks. Ilmne on tahe seda maailma mõjutada, aktiivne hoiak, valmisolek võitluseks. Mõnikord autor nagu pöörduks iseendasse, vahel koguni paeluvate tulemustega. Kuid tuleb toonitada, et neid juhtumeid on vähe. Ühe ilmekaimana tundub minule mõjuv luuletus „Hingetuisk“. Täpsamal vaatlusel siiski selgub, et see on eeskätt deskriptiivne. Tegelikult tuisu sedapuhku tõesti virtuoosliku kirjelduse kaudu kirjeldab autor iseennast. Looduse välkpildistuse varal avab ta meile hetkeks omaenese hinge — väline tuis on sisemise sümbol. Kirjelduse sümboolsust on küllaldaselt esile tõstet, detailid ei valgu laiali, kujutetava psühholoogiline fähendus on ilmne. Nii mõjuvaid „hingemaastikke“ leidub Sütistel kahjuks väga vähe. Tavaliselt tema silm libiseb detaililt detailile ning vihjed siseelamustele ei saavuta sihti, meile näha pakutav ei koonu hingeolukorra sümboliks. Lai panorama, kihava elu momentülesvõtte, enesest väljaspool fähelepandu innukas edasiandmine õnnestuvad tal hoopis paremini kui oma siseelu objektiveerimine sugestiivseks nägemuseks. Kui ta üritab viimast, siis tuleb tal tavaliselt loomisintensiivsusest puudus. Ta peab kahmama ümbritsevat elu, kõigepäält heitlevat, võimalikult dünaamilist elu, et olla fäiesti omas elemendis. Kõige rohkem, nagu juba mõista antud, inspireerib teda sääljuures lihtrahva saatus.

Õnnetuseks tema hilisemas luules see aineala esineb ikka vähem ning autori hoiak selle käsitlemisel jääb lõdvemaks ja ebamäärasemaks. Ühiskondlik paatos raugub, endine värske väljakutsuvus ning võitlushoog nõrgenevad, deskriptiivsus on elutum, ei ole enam kuigi sagedasti tunda

endist kindlat vaatukohta. Asemele tuleb uus, „ajakohasem“ hoiak, pisut ärkamisaega meenutav „rahvusterviklik“ paatos, kuid see tundub külgepoogifuna ega anna värssidele elektrit. Arvatavasti tundis luuletaja seda ise, sest endisest sagedamini ta põgeneb sotsiaalsest ümbrusest hoopis kõrvale, loodusesse. Tema teravalt registreeriv silm, tema aistide herkus aitavad teda siin, sest küllaltki tihti annab ta meile elavaid, värvikaid looduspilte. Ometigi pildid ilma küllaldase hingelise taustata, ilma sümboolse süvendusega, ilma teise, varjat tähendusega ei suuda pikapääle rahuldada — eeskätt siis, kui autor pole otse esmajärguline artist. On küsitav, kui kaua võiks taluda kas või Puškinigi looduskirjeldusi, kui nad oleksid ainult kirjeldused — vähemate vendade omist kõnelemata. Pärast seda kui Sütiste kaotas oma esimese trotsliku sotsiaalse põhitooni, on ta aga kahjuks üldiselt jäänd vaatlema asjade pinda. Süvenevust on vähe, dünaamika on loidund.

Sütiste kirjeldav luule hõlmab laia ala. Peipsist mereni, idast läände, lõunast põhja on ta pildistand peagu kogu meie kodumaa — selle looduse, selle rahva. Tartust Dalmaatsiani, Balti merest Aafrika rannani on ta kogund muljeid, tihti vägagi reljeefseid. Kuid ikka sagedamini mõjub ta ainult veel turistina. Ning see, millest ta ei küüni andma õiget aimu, on tema enda hing. Tema „elulähedus“ sarnaneb kardetavalt „pinna-lähedusele“. Sütiste on võib-olla rännand üle merede, et leida oma mina, kuid seda mina ta ei ole meile siiski suutnud veenvalt näidata — või siis ainult väikeste vilgatustena. Vahest näitab ta seda veel. Tema viimane luuletuskogu sisendab jälle loofusi. Kuid ei maksa imestada, et teised hädaohtu märgates on asund suurema kontsentratsiooniga uurima seda, mida lihase silmaga ei näe, et vaim ja vaimsed probleemid on saand meie luules uuesti aktuaalseks, et noor põlv taotleb tihedamat ja vahedamat sümbolismi. „Mitte enam laiuti, vaid sügavuti!“ näib saavaf juhtlauseks.

3.

Vähem probleeme kui Sütiste tekitab Erni Hiir. Temagi on end selle liikumise algusest pääle lugend „eluläheduse“ pioneeriks, kuid tema areng ja arusaamad on teist laadi. Hiirel ei ole kunagi olnud seda tähelepanekute teravust, seda uudishimu kõige nähtava vastu, mis Sütistest mõnikord teeb nii huvitava luuletaja. Kui ta alles alustas oma kirjanduslikku karjääri, huvitasid teda kirglikult revolutsioonilised katsetused sõnakunsti alal. Futuristlikud liialdused, ekspressionistlikud äärmustesse minekud ei olnud talle võõrad. Luuletused, mis algusest lõpuni koosnesid ühesõnalistest lausetest, veidi metsikuvõitu onomatopoeetilised eksperimendid kütkestasid teda ehk veelgi rohkem kui Visnapuud tema formi ja tungi päevil. Peab möönma, et vahel need katsed ei õnnestund tal sugugi halvasti. Temas oli püsivust ja nooruslikku ülekeevust kõrvuti. Sõnu oli tavaliselt rohkem kui tarvis, kuid vahel tema tugevad, kuigi primitiivsed funderd leidsid üsna jõulise väljenduse. Hiljem seda jõudu kippus küll üha rohkem summutama sõnalise kunstifsemise liigrohkus. Alliteratsioon, assonantse, üldse otse silmakargavaid võtteid hakkas saama nii palju, et sisu ja tunne selle alla uppusid. Hiir soovis tugevaid

efekte, taotles neid väevõimul, sundis neid oma värssidele pääle, kuid moonutas oma keele sageli ebaloomulikuks ja mõjutuks just selle ülepungutet artistlemisega. Taidurlust püüeldes ta oli liiga kramplik.

Kui ta hakkas „eluläheduslaseks“, siis see kramplikkus ei kadund. Kuid kõigepäält vaadelgem seda „elulähedust“ ennast, nagu Hiir seda näib mõistvat. Hiirest ei ole kunagi saand realistlik kirjeldaja ning impressionist nagu Sütistest. Tema eesmärgiks näib olevat olnud saada töötava rahva — „tööeestluse“ — bardiks, vahest umbes samas mõttes nagu Verhaerenist sai „tööflaamluse“ ülistaja. Ausa, pingutava, vaeva nägeva rahva idee vaimustas teda ja tema soovis esineda selle laulikuna. See eesmärk oli subliimne. Kohvikute kampkonnad, „salongide“ rühmitused olid temale vastumeelsed. Ta igatses midagi vabamat, laiemat ja vägevamat, tahtes lugejaid samuti võita oma ideedele ja tunnetele, nagu ta vahel omaenda värse estraadilt deklameerides on suutnud fastsineerida oma kuulajaid.

Kuid selleks, et olla Verhaeren, tuleb olla Verhaeren. Hiir ei suutnud oma paatosele leida õiget vormi. Lihtsad mõtted ja tunded muutusid tal keerukaks, jõulisest nägemusest said paberlikud abstraktsused, haaravast mõttest sai tampiv üksluisus. Selle kõige taga peitus parim tahe maailmas, andumus ideele oli suur, kuid ülesande teostaja oli oma töövahendeid pisut puudulikult valitsev literaat. Hiir oli tõusnud liiga kõrgele pjedestaalile — figuur selle pääl polnud küllalt imponeeriv. Sääljuures juhtus veel see absurd, et poeet nüüd, kus ta pöördus töötava rahva poole, endisest veelgi rohkem hakkas rakendama kõiki poeetika kõige kunstlikumaid võtteid. Keegi pole meil vist samal määral kuhjand läbipaistmatuid neologisme (Suitsu omadele annab kunstikavatsuslikkus halvimalgi puhul vähemalt teatava meeleolulise läbipaistvuse, neil on ümber tundeaura), keegi pole tahtnud nii erinevaid häälikuteühtumeid kokku sundida riimideks ega nii hulljulgelt tarvitada segametafoore. Selles kõiges on mõnikord küll veel tunda autori energilist loomistahet, kuid see on nagu lämmitavast suitsust läbi nilpsav tulekeel. Poeet tahab meid rabada oma energiaga, kuid see energia takerdub sõnastusse. See hüüatustest kubisev stiil on retoorika, mis on kaotand retoorilise lõikavuse ja lõövuse. See on Jupiter, kel puudub pikne, Poseidon ilma kolmpiita.

Hiirel on siiski juhtund tagasihoidlikumaidki momente. Mõnel õnnelikul puhul ta on olnud diskreetne. Siis ta on osand luua üsna meeldejäävaid pilte vaikselt, andund töötajaist. Aga kuna tema kujutamisevõime pole suur, siis ta pole kunagi saavutand seda monumentaalset lihtsust, mida imetleme Constantin Meunier' töölistkujudel. Seda, mille poole Hiir nii väga on püüdnud, peavad kunagi teostama teised. Oma Kaanani tema pole jõudnud.

Lühidalt öeldes, Hiir pole kunagi olnud tõeline eluläheduslane. Rahvakiht, keda ta laulus ülistab, on sama, keda kohtame Sütiste värssides ning Jakobsoni romaanides, tunded on selle klassi omad, kuid mõttlemisprotsess, kuigi mitte subtiilne, on üldiselt literaaflikult kunstlik, sõnastus ebamäärane, artistlikkus kramplikult kabinetlik, kuid mitte küllalt osav.

Nii Hiir on jäänd kahe tooli vahele: rahvale ta on harilikult arusaamatu, kirjanduseharrastajale liiga vähe kirjanduslik selle sõna hääs mõttes. Ta on oma tööriistade jaoks valind vale ülesande. „Elulähedustele“ peaks tunduma sümpaatsena tema entusiasm, aga kuhu jäävad sellele vastavad saavutused?

4.

Pääle kahe praegu käsitletud autori meie luules vannutet „eluläheduslasi“ õieti enam polegi. Võib-olla saab selle suuna jüngrite hulka siiski lugeda J. Sinimäe tema „Isamaaga“, kuid see noorpoeet pole veel küllalt küps, et tema kohta öelda midagi kindlamat. Ta taotleb võimalikku objektiivsust, maalides võikalt naturalistlikke pilte sadamakõrtsidest, meremehist, kaelaluu murdnud võiduratsutajaist, ent see näitab päämiselt tahet „Vaeste patuste alevi“ žanri üle pakkuda. Loov omaalgatus puudub täiesti.

Parimaks tõendiks kõnesoleva koolkonna ühekülgsuse küündimattuselt on fakt, et selle taotlusi kõige paremini on teostand siurulane Marie Under — üllataval kombel mitte mees, vaid naine. See „Sonettide“ äärmine individualist, see „Sinise purje“ laulik on kannatavate hulkade painavat reaalsust võimsamalt esile võlund kui ükski teine. Kui tema kirjeldab „Vaeste patuste alevit“ või seeki, siis töötavate kihtide viletsus kerib meie ette vähemalt sama mõjuvalt kui Verhaerenil. See oleneb muidugi esmajoonest Underi suurepärasest andest, kuid minu arvates suurelt osalt ka tema arenemiskäigust. Under on sügavalt kaevund omaenda hingesse ja suudab seetõttu näha ka teiste hingi. Teda on ahvatlend ülim ilu, seepärast ta näeb hoopis selgemini ka reaalsuse inetuid ja võikaid jooni — ent jubeduse taga ka kannatava hinge väärtust. Tema kujud on ühtaegu reljeefsemad ja sümboolsemad kui Sütiste omad. Neil ei ole enam momentülesvõtete põgusust, vaid nad on tõesti representatiivsed. „Seegi“ jumala ja inimeste poolt unustet vanakene ei ole mannetu — ta esindab michelangeloliku monumentaalsusega üht tervet mitte ainult Eesti, vaid kogu inimkonna kihti. See ei ole visand, vaid seinamaal, mis peagu kõlbaks „Sixtus'e kabelisse“. See on mõjuvam kui kõik Hiire refooritsev kihutustöö.

Niisugusel viisil suudab aga kibedat tõelisust ülevaks, kuid ühtlasi suurima reaalsusega mõjuvaks luuleks tõsta nähtavasti ainult poeet, kellele ei ole võõras ka n. n. „romantika“. Verhaerengi oli suur sümbolist, ilutses vahepääl, luuletas süngelt ja musikaalselt à la Baudelaire, kuid tema „elulähedus“ selle all ei kannatand, vaid aina omandas võrratuid lisaväärtusi. Ning kas „Suveöö unenäos“ ilutsejate ilutsejana, artistide artistina esineva Shakespeare'i areng oli väga erinev? Kui elu sünged tõed teda rabasid, muutus ta vägevamaks realistiks kui kõik muud, sest ta tundis kõiki kõrgusi ja sügavusi, oli läbi katsund kõik äärmused. Neil meistreil kujunes enne rikas, sügav, tihe, kuid mitmekülgne isiksus, kui nad elu robustseima, halastamatuima reaalsuse vormijaina saavutasid ülima tipu.

Ants Oras

ORDULOSSID JA MEIE

Omapärane aeg loob omapäraseid mõtteid, mitte üksi meil, vaid mujalgi. Kuid igal maal need omavad eri varjundi, nagu kogu elugi, — vastavalt kohalikele oludele ja rahva iseloomule. Oleneb aga mõtte kergitajaist, kas nad tabavad tõde, või kergitavad probleeme, mis on küll omapäraselt imelikud, mitte aga õiged. Siis tekib muidugi diskussioon tõe ja õiguse leidmiseks, nagu see oli mõni aeg tagasi, kui peale mõningate ajaleheartiklite seati vastamisi lossid ja eesflus. Teema selliselt vormuleerimist põhjustas peamiselt asjaolu, et viimase paari aasta jooksul on meil seoses muinsuskaitse reorganiseerimisega hakatud hoolitsema ka varemets seisvate ajalooliste ehitismälestiste eest — neid osaliselt restaureerides. Veelgi enam — on ette võetud võimaluste piires väljakaevamisi, et selgust tuua meie maal asuvate kesk-aegsete ehitiste ajalukku. See teotsemis-suund on nüüd aga toonud esile mõningaid vastuhääli, apelleeritakse oma sõnavõttudes koguni rahva arvamisele. Teravates miitingumeeleolulistest väljendustes mitte üksi ei mõisteta hukka senist tööd ja tulevikukavatsusi varemets restaureerimise alal, vaid on mindud veelgi kaugemale: arvustatakse muidki samme muinsuskaitse selles osas, mis on seotud ajalooliste ehitismälestiste säilitamisega. Kõiki neid mõtteid kroonib soov: restaureerimise asemel tuleks varemets dünamiidipadrunitega õhku põmmutada¹⁾.

Millised on süüdistajate motiivid? Eriti näib häirivat nende meeli asjaolu, et omame varemets tunnistajaid meie kunagisest kurvast saatuses — sellistena olevat nad vaid hirnsateks minevikutontideks ja tulevat hävitada, vähemalt lasta neil hävineda. Et see pole kokkukõlas ka kõige algelisemagi ajaloolise mõtteviisiga, on küll vist ilma pikema seletusega arusaadav. Ka on sellele hästi põhjendatult juba tähelepanu juhitud²⁾. Paljude kummaliste põhjenduste kõrval on süüdistajailt toodud suhteliselt kaalukamana motiiv, et peame piiratud krediitide juures pearõhku panema muinaslinnade uurimisele ja rekonstrueerimisele. Seda muidugi varemets restaureerimise arvel, sest ei olevat tähtis, kas „üks müürinurk kokku variseb sada aastat varem või hiljem“. Ega seepärast maksvat veel joosta, „lubjaämber ühes ja kellu teises käes“³⁾.

Need on rasked süüdistused meie muinsuskaitse vastu ja sõnavõtjate ässitav toon lubab oletada, et nende taga on kogunud nii mõnigi vaikiv kiviviskaja. Kuid *audiatur et altera pars!*

Millega õigustada varemets restaureerimist? On kaitsstud seda turismi huvides, samuti ka osutatud praktilisele tarbele, vältida õnnetusjuhte. Kõik õiged, kuid mitte esmajärgulised põhjendused. Olulise-

1) „Päevaleht“ 1937, nr. 315 (19. XI).

2) F. Linnus, „Päevaleht“ 1937, nr. 312 (16. XI): „Kas asuda lossivaremets lammutamisele?“ Isegi käesoleva küsimuse algsõnavõttus on õieti toonitatud, et „kõik orduaegsed lossid, kloostrid, kirikud ja varemets võivad ehituskunstilt ütelda küll palju, aga Eesti rahva kannatusloos võõraste võimu all ütlevad need veel rohkem.“ Autor pole aga sellest suutnud teha õiget järeldust. („Päevaleht“ 1937, nr. 299 (3. XI).

3) T. B., „Päevaleht“ 1937, nr. 299 (3. XI), „Meie restaureerime“.

maks on aga põhjus, et peame neid säilitama teadusele uurimisobjektideks — nagu muinaslinnu ja kalmeidki. Kui varemtes ei tule niivõrra arvesse rahvuslik moment, jäävad nad teaduse silmis ometi samaväärses eespoolmainitutega. Ja niikaua kui küsimuse tõstjate poolt leitakse olevat õigustatud meil üldise ajaloo õppimine Eesti ajaloo kõrval, peaks nende silmis armu leidma ka varem, mis ju osalt asuvad koguni muinaslinnade peal. Kas juba viimane asjaolu ei põhjusta dünaamidiga ettevaatlikum olema? Kui toonitatakse, et peame rohkem rõhku panema muinaslinnade uurimisele, siis ärgu unustatagu, et sellele tööle võib abiks olla ka keskaegsete linnuste teaduslik läbitöötamine. On ju tõsi, et mõnes meie naabermaas on muinaslinnade uurimisega jõutud meist kaugemale — vähemalt väljakaevamiste alal. Põhiliselt vale on aga väide, nagu oleks varemte restaureerimine takistanud meie muinaslinnade uurimist. Ei tohi unustada viimaseaegseid saavutusi sel alal, samuti ka mitte põhjaliku teadusliku uurimistöö tempot. Või milliseks kujuneks olukord, kui forsseerides pühendaksime kõik jõu ainult muinaslinnadele, vaatamata paremale või vasemale? Kas ei oleks siis ligidane hädahoht, jõuda propagandaliku võltsteaduseni, mille tulemuseks rida rekonstruktsioone suure küsimusmärgi all. Selle kõrval aga laseksime hävineda keskaegsetel ehitismälestistel, mis uurimisobjektidena ei paku materjali mitte üksnes meie oma objektiivsele teadusele puht-rahvuslike materjalide kõrval, vaid on ühendavaks lüliks meie teadlaste koostöös teiste Põhjamaade uurijasperega. Tuletatagu ainult meelde olulist Balti-Põhja-ala küsimust, kus keskaegsetel ehituskunsti probleemidel on samaväärne osa teiste teadustega. Siinjuures võetagu arvesse, et linnuste uurimine on eriti viimasel ajal üks rõhutavamaid Põhjamaade uudisprobleeme, kuna just rangetest kaitseehitistest võib välja lugeda siinse eluruumi mõjustusi inimeste loomingule. Niisiis: oluline pole mitte ükski ehitaja, kes võis kuuluda vaenlase perre, vaid ka maa, mida on tulnud meil aegade kestel suuremal-vähemal määral jagada võõrastega ja mille tunnistame omaks. Võidakse küsida, et kas on siis iga müüritükk sellepärast säilitamise väärt. Kahtlemata toimitakse selles suhtes kaalukalt ja säilitamisele tuleb ikkagi esmajärjekorras see, mis tundub tõesti olulisena. Kuid sageli tuleb hoida ka rohkem, sest mis tänapäeva teadus leiab väheväärtusliku olevat, võib tulevikus osutada oluliseks, nagu see on ju üldtuntud kõik teaduse arengust.

Samalaadsed on teisedki muinsuskaitse küsimused, kus tegemist ehitismälestistega, kas kodanliku või kirikliku arhitektuuri alalt. Nagu oleks siin mindud liialduseni „vana kolu“ säilitamisega, on mõttetu piljatud lause, — just vastupidi: liiga vähe on muinsuskaitse suutnud vastu panna viimaseaegsetele „moderniseerimistele“. Peale muu aga lubatagu küsida, kas härrad oponendid leiavad endid kutsutud olevat suuremateks asjatundjateks, kui seda on vastavad eriteadlased, kes moodustavad muinsuskaitse valitsuse ja kellelt langetatud otsuste põhjal teostatakse ehitismälestiste säilitamist.

Võib ju leppida asjaoluga, et hääs usus mingit küsimust kergitades unustatakse, et ei olda võimeline asja õiget tuuma taipama, — kui aga tuuakse oma seisukohtade kaitseks ilmselt võimatuid motiive, siis muutub

asi juba lõbusaks. Ajakirjandusele eriti on meeldinud hüüe: „meil on vaja maju elavaile inimesile!“⁴⁾). Õigel kohal oleks see olnud kahtlemata rabava mõjuga — käesoleval juhul loob see ainult miitingumeeleolu. Otse imestama paneb arvamine, nagu oleks varemeil praegugi veel mingisugune poliitiline tähtsus ja nende kaitsjad pidavat omama orjaverd. Kummaline lugu, et võidakse nii nõrgad olla ja lasta end ärritada samaldunud müüridest! Näib, nagu oleks vastuväitjad unustanud ajavaheimiku, mil varisesid kunagised võimupesad varemeiks. Otsekui juhiks veel keskaegne mõtteviis, seda aga halvemas mõttes, sest siis oli vallutus tähtis ja ajalooost teame koguni, et ka vaba talupoeg ehitas omale kivist kantsi.

Otsides siit-säält põhjendusi oma väidetele, pole oponendid unustanud koguni mitte esteetilist motiivi: varemed ei sobivat maastikupilti. On ju vana tõde, et maitse üle ei vaielda, kuid ometi teame, et leidub inimesi, kel puudub arusaamine isegi looduseilust. Nimetatagu seda romantikaks, kuid seni on ilumeelega inimesed leidnud varemetes ühte meie maastiku võlu lisandit. Ja ma kalduksin arvamisele, et nüüd avaldatud vastupidist arvamist võiks peagu nimetada ajalooliseks.

Lõpuks apelleerivad vastuväitjad rahva arvamisele: rahva terve instinkt olevat varemetele vaenulik. Küllastades peagu kõiki lossivaremeid, on allakirjutanul olnud võimalus vaadelda ka rahva suhtumist neisse. Ja seal on selgunud paljugi, millest võiksid õppida vastuväitjad. Eeskätt ajaloolist mõtlemist: rahvas oskab varemeid hinnata mineviku asitõenditena, mis sageli räägivad selgemat keelt kui paatoslikud fraasid. Nõrga rahva valitsemiseks poleks vajalik olnud selline tihe linnustevõrk, millega ei saa võrrelda isegi teiste ordumaade omi. Kas just see ei suurenda rahva iseteadvust, nähes, kuidas pidi olema visadust esivanemail üle tohutute kantside surve siiski püsida ja lõpuks vabaneda. Ja kas pole rahvas õieti mõistnud varemete sümbolset tähtsust, kui nende jalale on asetatud altarid võidutulede jaoks, — suvepäevadel jäävad aga varemed ikkagi üheks sobivamaks kohaks rahvapidudele. Oleks muidugi ekslik arvata, nagu ei leiduks rahva hulgas liikmeid, kes meelsasti asuks vanade müüride lõhkumisele (peamiselt ehitusmaterjali hankimise sihiga, nagu seda varemalt küllaldaselt on tehtudki). Kuid ärge unustatagu, et leidub ka inimesi, kes läheksid labidaga kullaotsimise sihil samuti muinastinnade ja kalmete kallale, kui viimased ei oleks muinsuskaitse all. Neile ligidased iseloomud on hävitanud nii paljugi kunstivarasid revolutsioonipäevil, — varasid, millede väärtus on ometi sama, kuulugu need omale või võõrale. Trööstivaks jääb aga asjaolu, et säärased moodustavad ainult väikese protsendi ja rahva paremik on oma põhiolemuses siiski teisitimõtlej — kuni selle meeli ei segata miitingu-lööklausetega.

Oleks hästi tehtud, kui lõpetatakse sellised meeltevassingud, kuna kõige muu kõrval peame ju arvestama ka endid kui liikmeid Euroopa rahvaste peres. Olgu need siis saksasõbralikud või mitte, kõigile neile annaks meie pime viha murenenud müüride vastu vähemalt muigeks põhjust.

Arm. Tuulse

4) „Päevaleht“ 1937, nr. 315 (19. XI).

REAGEERING VÕHIKLUSELE

Eelmises „Akadeemias“ reageerisin A. Perandi kirjutisele üsna napide, ent õige järskude ja rahavate märkmetega. Nende pärast nüüd Perandi õiendab ja pahandab „Üliõpilaslehes“.

Et pahandamiseks ei olnud mingit õigustavat põhjust, kinnitab Perandi seekordnegi sõnavõtt minu reageeringu vastu, kus ta muu seas ütleb järgmist:

„Vastupidi prof. Kliimannile, kes väitis, et iga immatrikuleeritud üliõpilane kuulub üliõpilaskonda, ja selles mõttes on üliõpilaskond personaalsele printsiibile rajatud organisatsioon, tõendasin ma, et üliõpilane kuulub üliõpilaskonda, ainult üliõpilaskonventide kaudu. Ja seda möönab nüüd tagantjärele ka prof. Kliimann“.

Siin pandagu tähele seda, et eelesitatud osundis pannakse haldusõiguse professorile suhu selline „möönamine“, et too otse hämmastub oma suurest teadmatusest. Säärane mannetult mõtleb professor peaks sellise möönamise kohaselt lugema riigirahvaks üksnes hääleõiguslikke kodanikke, s. o. nn. aktiivkodanikke, ning jätma sealt välja kõik hääleõiguseta kodanikud. Ta peaks linnakodanikeks arvama üksnes linnavalimistest osavõtjaid, s. o. poliitilisi aktiivkodanikke, kõiki teisi linna halduspiirkonnas elanevaid ja linna korraldustele, käskudele ja keeldudele alluvaid aga mitte.

Perandi järgi Üliõpilaskonna moodustavad ainult konventidesse organiseerunud üliõpilased, s. o. need, kes teatavalt alusel on õigustatud osa võtma Üliõpilaskonna organite loomisest (nn. aktiivliikmed). Tema järgi jäävad välja kõik organiseerumatud (nn. passiivliikmed). Selle juurde aga seletab ta, et Üliõpilaskonna määrused, korraldused ja otsused on kehtivad siiski ka organiseerumatute kohta, mis nii ongi.

Kas nüüd veel keegi peaks kahtlema sääraste haldusõiguslikkude seletuste ignorantsuses. Ühtlasi aga öeldagu siis, kuidas või millistel alustel saab polemiseerida säärastelt arutleva isikuga. Ka Perandi puhul ütlesin selgesti, et ma ei lasku temaga poleemikasse, reageerides tema kirjutisele vaid mõninga motiveeritud märkusega. Selle keeldumuse surnuks vaikinud, nüüd Perandi tuleb ja seletab: „Teisi küsimusi minu käsitlusest prof. Kliimann pole puudutanud, nii et ma pean arvama, et ta nendega on nõustunud.“

Sellest osundist nähtub paremini kui millestki muust, kuidas võhiklus ise tavitseb opereerida, vastaspoolsele reageerijale aga paneb pahaks, et see tema mõtlemist on pisut ergutanud mõninga ilusa sõnakesega või märkitabava väljendiga.

Selline asjatundjat ründav võhiklus on iseenesest juba ebaviisakas nähtus. Evimata tarvilikke eelteadmisi, astuvad säärased isikud julgelt võõrale alale, ja jahmatavalt ränga tarkusega ütlevad spetsialistile puhtalt näkku, et too ei taipavat või ei tundvat asja. Sellise süüdistuseni tohiks äärmisel juhul laskuda vaid spetsialist sama ala kaasspetsialisti suhtes. Sest kehtib norm, et mis on lubatud asjatundjale, pole igakord lubatud võhikule.

A.-T. Kliimann

Tähelepanuks „Akadeemia“ tellijaile

Kellel 1937. a. tellimisraha seni veel tasumata, palufakse sellega rutata. Raha palume maksa J. Otsa nimel avatud posti jooksvale arvele nr. 2389.

Toimefus

„Akadeemia“ ilmub 8 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 4.—

Toimetajad: A. Annist, J. Aul, E. Järvesoo, M. Kees, L. Püss, Al. Looring, J. Ots (vastutav toimetaja), M. Rand, H. Tõnisson.

Väljaandja: Eesti Üliõpilasseltside Liit.

Toimetuse aadress: Tiigi 4—1, Tartu (EÜS Veljesto).

Ilmus 11. jaanuaril 1938.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

Kas olete juba tellinud 1938. aastaks Eesti huvitavamat ja sisukamat ajakirja

„Nädal Pildis“

Kas teate, et selles ajakirjas kajastuvad kõik tähtsamad nädalasündmused tehniliselt ületamatutes vasesüravtrükk-piltides, mille kaudu olete kursis mitte üksi kodumaas, vaid ka kõigi välismaa põnevamate sündmustega?

„Nädal Pildis“ toob igasse kodusse rõõmu huvitava lugemismaterjali näol ja rahuldab nõudlikumagi lugeja soove muude põnevus- ja ajaviiteliste kirjutiste kõrval artiklitega paljudelt kultuurpoliitilistelt aladelt tuntuimate autorite sulest.

„Nädal Pildis“ aastakäik köidetuna on väärtuslik pildialbum.

„Nädal Pildis“ numbrid jäävad alalhoituna huvitavateks dokumentideks kaasaegse elu, inimeste ja sündmuste meenutamiseks pildi kaudu.

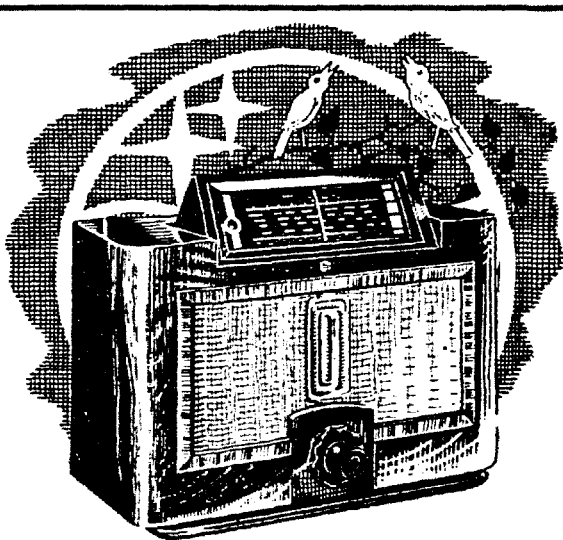
- Artikleid tuntuimailt autoreilt.
- Lühijutte, algupärandeid ja tõlkeid.
- Reisikirjeldusi ja vaatlusi kodu- ja välismaalt.
- Põnevusromaane j. m.

„Nädal Pildis“ on moodne seltskonnaajakiri.

„Nädal Pildis“ ilmsab kaks korda kuus ja maksab tellides: $\frac{1}{12}$ aastas kr. 5.—, $\frac{1}{6}$ aastas kr. 2.50, $\frac{1}{4}$ aastas kr. 1.25. Välismaale 50% kallim. Tellimisi võtavad vastu kõik vabariigi postiasutised ja ajakirjanduse-kontorid. Üksiknumbri hind 25 senti Toimetus ja talitus: Tallinn, Tartu mnt. 49, tel. 304 22.

„Nädal Pildis“ jagab oma 1938. a. aastatellijate vahel 10 väärtuslikku preemiat

Andke ära veel ääna „Nädal Pildis“ aastatellimine ja kogu aastaks on kindlustatud värskel lugemismaterjal ja palju ilusaid, huvitavaid pilte.

Parimat rõõmu valmistab hääd radioaparaat

Esitame parimaid vastuvõtjaid kuulsat. tehastest

**TARTU TEL. VABRIK
PHILIPS
BLAUPUNKT
HORNYPHON
AGA BALTIC
JNE.**

Soodsad hinnad ja maksutingimused!

K/M. VENNAD PRÜÜS

TARTUS, KAUBAHOOV 20/21, TEL. 12-92, 16-92, VALGAS JA PETSERIS

21/217031086

Looming

LOOMING on meie parim kirjanduse ja kultuuri ajakiri. Ta ei ole määratud ainult kitsale ringidele, vaid kõikidele hea kirjanduse ja kultuurihuvilistele lugejatele.

„LOOMINGU“ SOODUSTATUD TELLIMISED

(4 krooni 50 senti aastas) on eelmise aasta eeskujul võimaldatud 1938. a. kõigile Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli üliõpilasile, õppejõududele ja ametnikele. Tellimised tuleb esitada üliõpilasorganisatsioonide ja õppeasutuste kaudu hiljemalt s. a. l. veebruariks „Loomingu“ talitusele (Tartu, Aia 19). Tellimisrahade tasumise viimseks tähtajaks on 15. veebruar s. a.

LOOMINGU väljaandjaks on Eesti Kirjanikkude Liit, tegevaks ja vastutavaks toimetajaks Johannes Semper.

LOOMINGUT ilmub 10 numbrit aastas, iga nr. 128 lk. suures kaustas, eriti heal paberil. Seega saab tellija aasta jooksul kaks ca 600-leheküljelist väärtuslikku köidet.

**LOOMINGU TELLIMISHINNAKS ON 9 KR.
AASTAS, POOLES AASTAS 5 KR.**

Tellige «Looming» 1938. aastaks!

TELLIMISI VÕTAVAD VASTU KÕIK POSTIASUTUSED
JA TELLIMISTE VASUVÕTJAD OLE RIIGI JA

„LOOMINGU“ TALITUS

TARTUS, AIA TAN. NR. 19. ● POSTI JOOKSEV ARVE NR. 22-43.